

ДУНАЯ

№ 3 2026

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: jún 2026

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік – 3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164, 82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Маруся Няхай Добірка поезії	2
Надія Вархол Від казки до казки	13
Лідія Повх Голоси	17
Андрій Дурунда Артист	31
Юрій Зилюк (Юрій Вовк) День прийдешній	38
Наталія Ребрик 90-річчя академіка Миколи Мушинки вшанували в Ужгороді	45
Василь Ільницький Актуальні питання європейської безпеки	56
Олександра Вісич Важлива місія цієї книги – розширити уявлення про культурні кордони	62
Йосиф Шелепець «Вічний революціонер» Івана Франка	60
Василь Шкіря Коли твоє поетичне слово в дитячих серцях оживає	63
Писав, щоб вірш сприймався, мов святе причастя	66
Іван Зимомря У тіні гір і світлі слова	70
Олександр Гаврош Іван Чендей про діячів неорусинського руху	74
Петро Іванишин Люди меча і мистецтво влади	82
Олег К. Романчук Матриця перемоги	85
М. Падун Нагальне про мову і не тільки... ..	92

ПОЕЗІЯ

Маруся НЯХАЙ

I

* * *

Сідають думки на папір,
ростуть:
одні вгору,
другі вниз...
Сонцем розбуджені,
словом виношені,
ранком освіжені,
вмиті росою прозорості,

думки мої
прагнуть стрибнути з паперу
у город людської краси.
Думки мої –
квіти мої
в широкому полі,
де серце –
городник,
а город –
я сама.

1968

* * *

Багаття таке
полум'яно-язикате,
як троянда
в розкоші цвітіння.
Навколо ніч,
із густої тканини
співучих струн
народжується пісня.

Полум'яно-язикате багаття
пальцями мої думок

перебирає струни ночі,
і так тихо ...

Так тихо,
що чути,
як скрипить вісь
під тягарем
безмежної планети!

1969

* * *

Свічка блимала:
надворі Перун
жадібно цілував Землю ...
Бабуня молилася...
Вогонь освічував
її старе обличчя –
душа її волала
до давніх богів ...
Вона чіплялася очима хмар,
що місилися
за віконцем хатнім.
Вітер вигравав
на контрабасі,
і Перун сидів поряд з Бурею
на весіллі.
Бабуня цілу ніч
слухала поганський шал
первісного
єднання.

... а вранці
весільним рушником
горіла райдуга
через блакить
неба.

1969

* * *

На зарослих руїнах
білі руки беріз
блакить підпирають.
Іще дихає від руїн
чад війни.

Берізки шепочуть мовою зелені –
час пересипається,
і рани заживають
м'яким мохом ...

Мереживо зелені
на білих руках беріз
співає
і п'янить.

1970

* * *

Свій біль краплинами
переливаєш в мене.
Котра краплина буде останньою?
Ні,
простим Твоїм відлунням
я не хочу бути!
Ані чашею,
яку наливають і виливають,
не хочу бути!
Холодні стіни ...
Брак слів ...

Твій біль
розжевреними вугликами
нагадує про себе –
не вщухає ...
Я просто хочу бути
сама собою!

1971

II

* * *

Чекаю тебе...
Може, прийдеш.
Я вже й вії підфарбувала,
на каву поставила...
Неспокій напливає
із всіх кутків.
Фіранки на вікнах зім'яті,
«Кармен» тужливо
лине в пітьмі...

Одне крісло спокійно жде
твого тепла.

Біль мій відчиняється

Стоїш перед порогом моїм
у білій сорочці,
з комірцями святкового очікування.

За дверима тьма,
біль мій відчиняється.

Входиш,
береш у свої долоні моє обличчя,
роздягаєш очі
і усмішку кладеш на уста...

На вішалку раптом вішаєш
мій спокій.

* * *

– Хотіла би я знати,
про що ти думаєш там,
всередині душі?
Скільки моїх вольгів
насихчу твої думки?
Вслуховуюся у філармонію,
диригентом якої хочеться бути
тобі,
теплими долонями
занурююсь у тебе
і венами пливу до берегів ...

Чи знайду
за твоїми обр'ями
себе?

Блюз

Кружляє по кімнаті,
тулиться до стін,
сідає на обличчя,
засмоктує,
втягує
несе з собою.

Чорний блюз.
Плантаціями зроджений,
сонцем обпалений,
потом людським начищений
до блиску.

Чорно-червоний
негрисянський
блюз.

III

Галерея

Із дванадцятого поверху готелю
дивлюся на стріху свого дитинства

Там під горою красується
дім під черепицею
За американські мозолі
після Першої світової
купив дідусь
оцю розстріляну пишність
щоб у поті відчути
як привалене іпотекою
котиться життя
вгору
вниз
берегом

Щодня ми із сестрою
під старими каштанами
біля розвалених стін
вже Другою світовою
із дитячого прядива
снували свої картини
для галереї дорослих

Десь тут нишком
ще снять дівчатка босоногі
про Снігуроньку
десь тут білі руки беріз
ще блакить неба підпирають
десь тут їх пожовклі букварі
вітер перегортає
і ще десь далеко-далеко
білі стіни
галереї Дезидерія Миллого

* * *

Мій рід століття перескочив
у наш вік буревісний
Бабуся – альфа і омега
людської доброти
у мене вклала
блакить і вершини свої
Далі мені йти
за пам'яттю мого роду
любити одчайдушно
і негучно слід оставити
як притаманне жінкам
мого роду

* * *

Ти навчила мене переболіти
народження вірша
і витримати погляд
власного докору
Вчиш поринати
в райдужний плин пізнання
боржником змивати мазки сьогодення
і гасити спрагу безодні часу
БУДЕННОСТЕ

Вітаюся з тобою на тротуарі
крокуємо поряд
і провіюємо зернини днів
щоб засіяти
хліб наш насущний

* * *

Існує десь такий день
коли спіткнешся
об грані брукованого тротуару
і зіб'єшся з дороги
у світ поета

IV

Вацлавська площа

Mac Donald Bank книгарня
та крамниця з м'ясом
ніби все є
Вацлавська площа всіх пережує
Під сідлом простір коротшає
від С&А до ВАТІ кишені вивертає
Вацлав кризь натовп

Внизу все догори копитами
Прикута дійсність
до доби семтексту
без чеських королів

За Вацлавом

Ночі безсонні
крихти мрій...

Знову навідалась до тебе
в музично-гірких обіймах
пливла...
й тужила
доторкнутись лиця оксамитного
відчутти ласкаву синяву очей
в долонях твоїх зігрітися
пташкою-щебетушкою
леле-леле-леле...

Там тихо...

тихо...

плакала печаль моя

Театро

Ми приречені...
... дріб'язкові теми
усе без пуття...
зате в Стретфорді на сцені
Шекспір грає в життя
Гамлет
 Отело
 Лір
бродять венами міст...

Нам краще зашитись
в ефемерний світ
комп'ютером спастися
понуритись в інтернет ...

Театро кличе...
 коди вже чужі
манекени в черзі...
 без вороття

Де наше лице
 де мое життя...

Прага

За старою брамою
в мурашнику міста
спостерігаю Праго
за своїм життям
На тротуарі
 в кав'ярнях
затишних галереях
 і театрах
старовинних площах
і чарівних мостах
одробинки свої знаходжу

Трамваї стукають у мої вікна
храм Святого Миколая
нависає над чолом

до Градчан подати рукою
під моїми ботами
бруківка
 блискає
 бринить

Карлів міст
янтар спогадів
часто заходить
у мої сновидіння

V

Червоні маки

Буйна весна з літом звіталися,
 бенкетують,
випивають цілющі напитки з трав.
Свіжий вітер гладить квітів море...

Голівки червоних маків
ваблять нестерпно,
для моїх очей лімфою стали.
Ваші суконки гладять руки,
 пестять лице...
Над пахучими хвилями лугів
гудуть безкінечно медоносні рої.

Залишок бурхливої весни тривожить,
Дівочка-маківочка ятрить душу спогадом,
червінь палахкотить, тріумф бурхливий...
Була це тільки омана?

Далеко, далеко нас повела стежка,
обсипана червоними маками.

Осінь

Осінь – підсумки
річні та історичні.
Втомлені дні та ночі
волочаться за мною.

Десь розгубився мій час.
Просувається багряним шарудінням,
відтинає пройдений шлях,
прилітає і відлітає у завтра.

Мій всесвіт ще блимає
в спеченій картоплі на полях...
Дитячий крик із димом в'ється,
грайливий дракон у небо рветься,
на порозі старого міста
у присмерку туманиться.

Стежками навіяло осінь...

Роздум про небуття

З сивизни віків
прийде мій день.
На стіл покладе
напій у небуття.

Без тостів,
без фанфар,
до останньої краплі
вип'ємо все Мое життя!

Світло

Внутрішнє світло
заряджає мої акумулятори.
Під його дотиком
по-іншому бачу контури речей.

Виступають з анонімної зони,
під своїм іменем просипаються,
обходять стерильні вітрини,
мешкають в моєму домі.

Займають вигідне місце
в театрі бурхливого життя
чи преріях безбережного світла
та у спогадах без кінця.

Надія ВАРХОЛ

ВІД КАЗКИ ДО КАЗКИ

1. Дванадцять місяців

– Ви, паніко, не знаєте, випадково, де можна отримати черешні?

Стояла, застигнувши від подиву. Хто таке чував, щоб в грудні, хоч і без снігового покриву Перинної баби, однак в лютому морозі, від якого й вікна замережали та росли червоні черешні? Вципнула себе за пердпліччя. Аякже, та це ж ніхто інший, ніж власною персоною відома одіозна постать своїм елейним голосом наново непокоїть її. Чи це весна, літо, осінь, зима – все одно поновно дразнить її тими самими дрібничковими черешневими питаннями. Він, член певної політичної партії, яка перед виборами обрала за свій символ черешні, до самозабуття був захоплений її плодами. Закохавшись у черешневу справу, дві червоні черешеньки на стеблах навіть записав за вуха, вказуючи на те, що він їхній шанувальник і має схильність повсюди видіти приховані загрози черешньоопсувачів, які проти черешням готують змову. Оті ворожнечі мотиви бачив і в свого колегу, якому регулярно проводив контроль робочого столу, шукаючи в шухлядах прихований пристрій для прослуховування чи паршивих шкідників, що спричинюють черешневу гниль та інфекції, як от грибоквий кокомікоз. Свому колезі дозволяв приходити в канцелярію тільки в черевиках на босу ногу, аби, не дай боже, в шкарпетках не приховував бактеріальну зброю або дрібних комашок попелиць....

Було для цієї пори незвично холодно і вона голосно зашморгала носом. Зима рипіла під ногами морозна, тріскуча, мороз леденив руки.

– Далеко відсіля. Ну ж бо, ідіть перевальцем ген до лісу, ваша жадібність вас пожене далі й далі, аж на вершину гори до світла. Там ви втрапите до вогнища, біля якого мовчки гріються дванадцять чоловіків-місяців. І не сидять вони на 12 стільцях з оббивкою сидінь і спинок уособлених 12 місяців року, а на звичайнісіньких плоских каменях. І коли схочуть, то вам дають черешневі плоди.

– Хіба так?

– Справді побачите отакенну черешню, а на гілках червоніватимуть отакенні соковиті, нерозтрискувані, смачні плоди. Та ви не гайтеся і їх швидко торгайте... Однак, ви не вродлива Марушка, то навряд чи вас би тепер, в грудні, обдаровували суніцями, ягодами чи черешневим знаком певної політичної партії, і, можливо, вам твердо, не вагаючись, скажуть: Для вас тут немає геть нічого!

– А щоб вас, паніко, перун побив! – аж тіпався з люті, насупивши чоло, почувши таке.

– Подібно й вас з вашими клятими черешнями!

Мороз скрипів, а вона, як та безталанна, без грама косметики Марушка з

русявим волоссям, так само бідолашна пасербиця, залякла від холоду. А ще й отой *поза розумом* їй перегородив шлях. Саме в цей осоружний час, коли відбувався процес спадкування. Як справедливо по-рівному ділитиметься з успадкованим майном родина?

У школі мали *шорики*, рахівницю, на якій вчилися рахувати. Така рахувальна дошка з *шориками*, рядочками барвистих куль, яку використовували для арифметичних обчислень. То за якими *шориками* дідो розділив гроші? Адже мачуха підкорила простір їхнього мешкання та розуми їх мешканців. Усіх брала в шори. І вони були залежними від неї – ходили в шорах, а крім того, Марушка не звикла пасекувати, коли їй наказували.

І Марушка зараз намагається бути спокійною, володіти собою в цій незвичній ситуації. Вона, добра пачериця, мала б бути винагороджена за лагідний характер, а безсердечні мачуха з потворною дочкою осоромлені, як це, звичайно, в казці буває за чарівного втручання усіх дванадцяти місяців, бо сам дід не був в даній справі енергійний.

Та процес був нелегким, бо в самому дідовому тестаменті лежала печать таємничості. Дід в заповіті визнавав своїми спадкоємцями погану мачуху з прийомною пихатою донькою Бернадетою; також скривджену рідну доньку Марушку, яку виганяли з дому, і виявилось, що й наперекір дідовій пасивності вона не залишилась осторонь; та свого сина Франческа, про якого досі ніхто не мав найменшого уявлення, ніякої гадки, аж ниньки, в дідовому тестаменті ні з того, ні з сього, появилось його ім'я, внаслідок чого вони зазнають збитків. Осяяння прийшло неждано і в душу живих родичів, спадкоємців, принесло неприємну осугу, в їхніх поглядах було бачити тривогу. Причини занадто особисті і занадто сумні, бентежні, тут зайво було приказувати щось лишнього.

В мачусі та прийомній доньці Бернадеті вселився біс. Обидві охоче перекручували дійсність, буцімто, ніякого дідового сина нема, то лем порушення мислення в діда, втрата пам'яті, хопився його блуд, одним словом – стареча деменція. Прецінь дід не був ніякий розпуста, аморальник, баболоб, не був компанійської вдачі, він уникав жінок, от і маєте всеньке старече недоумство. Незнайомий нібито син з'явився нізвідки, прагнучи чужої частки. Та тільки вони мають право отримати дідову спадщину, яка їх оберігатиме від житейських злигоднів. В такій безнадійно химерній сімейній драмі звучали акорди їхньої ненависті й дражнили долю. Тільки пасербиця Марушка тишком-нишком тішилась, що в неї появилвся брат. *Всьому – свій час, чужого не візьмеш, від свого не сховаєшся*. обнадійливо відновлювала в пам'яті відомі біблійні слова, твердо поклавши собі за мету відшукати брата Франческа. Свій намір тримала в таємниці, не розголошувала нікому.

Її думки перервало раптове голосне каркання. Поглянула вгору в морозне ранкове небо, де галки, *кавки*, злітали чорними закрученими хмарами понад реготизовану вежою костьола Святого Миколая. Зграя чорних птахів, залишивши свої гнізда, готувалася полетіти в інше місце. Каркаючі галки сигналізували, що готові до польоту. Спустившись з дерев, створювали одну зі знайомих зимових краєвидів. Ота зимова осуга зачарованості нагадувала Марушці стародавніх римських віщунів, які передбачали майбутнє за польотом птахів. Але тим не менш політ чорних *кавок* вселяв в неї надію знайти Франческа. І вона сповнена рішучості спрямувала прямо туди, куди треба.

І що буде після?

2. Найпрекрасніша троянда світу

В тому жовтостінному домі, тильний бік якого обвивав зелений плющ-*небиль-недерево*, де проживала сім'я меркантильного міщанина з меркантильними міркуваннями Глистяка, скоїлася химерна історія з альбомом для побажань. Отой альбом для побажань-вітань з шкіряною брунатною обкладинкою, прикрашеною рустикальним стилем мережки та квіточок, зберігав дівочі надії-вітання-мріяння Мартушки – найстаршої з трьох доньок голомозого, з патлатими бровами, Глистяка та його, з потворною родимкою на обличчі, дружини Амелії. Мартушка пишалася альбомними трояндами, що плелися сторінками поміж наївними, ватньо-тупими, аж глупуватими висловами виду *Ты красива, как роза, только разница одна, роза вянет от мороза, а ты никогда*, написаними однокласницями й подругами. Вони оповивали сторінку за сторінкою, причому дика, колюча шипшина в кінці альбому тягнулася й пробивалася навіть аж до самої палітурки. Поміж багатоманітними отакими чарівними барвами, як багряними, вишневыми, гранатовими, іржавими, кардинальськими, карміновими, кораловими, малиновими, порфіровими, пурпуровими, цінобровими, черленими, шарлатними та іншими відтінками червоного кольору роз, видділялось велике серце з написаним всередині побажанням сусідки німкіні, фройляйн Луйзи: *Habe drei Worte in deinem Herzen: lieben, leiden und vergeben!* з її перекладом *Три слова в серці май: люби, терпи і вибачай!*

Просякнута рожами Мартушка, *майже гарне дівчатко*, із-за свого альбому байдужила на цілий світ. Вона прагнула лем чути похвальби на свій альбом, який пишно всім показувала, навіть вчительці образотворчого виховання. Вчителька із симпатією поставилася до прохання Мартушки намалювати в альбом у незвичайний спосіб троянду. Через зайнятість в домашніх справах вона зразу взялася за діло. Церемонія почалася з хвилини на хвилину. Спочатку зобразила основу рози тонкими лініями, а потім з невеликого пуп'янку в середині поступово додавала пелюстки навколо нього. Вміло, з неабияким чуттям, вибирала найсвітліші тінні, міняючи їх з найглибшими тіннями. Малювала легко й невимушено, темніші відтінків основної червоної фарби застосовувала у місцях, де пелюстки перекривали одна одну. І так на альбомному аркуші виросла раптом найчудовіша роза світу, як її у захваті Мартушка й назвала. Та й всі кругом мовили з високим пієтетом, що це справді найпрекрасніша троянда світу.

Тільки-но прийде Мартушка зі школи додому, і вже норовить у альбом зазирнути. Тоді всеньке оточення навколо неї ясніє від рож, наливається ситими червоніючими забарвленнями й Мартушкине личко, досі бліде, наче пелюстки чайної троянди священної.

Мартушка божественно дивилася на тіньову троянду доти, допоки між нею та серцем з висловом *філософа на троні* знічів'я не з'явився дитячий рисунок плюгавенького вишкребка, скандальної, нетямущої то дитини і її настрої був цілком зіпсований. Оце так таки так – довжелезний стіл, за яким сиділи фігури, нібито поодинокі члени сім'ї – та всі, диво з див, перевернуті з ніг на голову. Саме так, достоту, форми ніби людських тіл у перевернутому положенні. *Жах!* Голомозий міщанин Глистяк з найбільшою головою сидів за верх стола з перевернутою вниз лисою головою, неподалік його дружина Амелія з меншою головою, з вух якої звисали довгі сережки, так само перевернутою вниз, а три перевернуті голівоньки – це були їхні доненьки, причому в найстаршої з них, Мартушці, стирчала з голови велика пантличка, начебто якась точка опору, щоб Мартушка врівноважилася. Перед кожним з присутніх нама-

льована чи то тарілка, чи то миска, бо Свята вечере вже злагоджена на столі.

І Мартушка, власниця альбому для побажань, була дуже розізлилася, рум'янець злості почав заливати її лице. Та на цей раз воно зарожевіло не від великого хвилювання з намальованих роз, тільки гарячилося з лютощів, ще й всі ясні барви троянд розгублено квітували разом з тіньовою вчительчиною трояндою, а велике серце безрадно розкривалося проти дитячого скандального влазня – малюнка олівцем.

– Оте плюгаве вродча спаплюжило мій альбом! Тепер я всім на сміх!, – зі сльозами на очах скаржилася Мартушка матері.

Амелія, дружина Глистяка, так само відчула неспокій від побаченого, та для неї було не настільки важливо, де це було намальовано, скільки те, як це було намальовано. І вона, метнувши на свого ненаглядного законного, який потягнувся до газети великих розмірів, гострий погляд, люто звернулася до нього:

– Джупкало, джупкало і що наджупкало оте скандальне дитя?! Нашу сім'ю. І як? Зовсім інакше! Йому вдалося поставити нашу сім'ю з ніг на голову! Скандал!

– Хм, якби щось подібне намалював дорослий, я б йому запропонував менше випивати спиртного, – захмикав міщанин Глистяк і його патласті брови змуджено приховалися за великий газетний папір.

– Мої аргументи зовсім не мають для тебе ваги. А варто було б оте жакливе дитя, *ifantne terible*, безпардонно покарати, хоча б посадити на домашній арешт, – запротестувала дружина Глистяка з потворною родимкою на обличчі, згіржливо відвернувшись від дитячого рисунка.

Застресована дружина Глистяка нервово взяла люстерко в руки, і присівши за стіл, почала перед люстерком вичісувати лупи на голові. Лупи з голови, викликані стресом, вона вичісувала й під час навчання в початковій школі, особливо на уроці природознавства, коли учні порпалися у своїх зібраних квітках, а вона, вчителька, порпалася в своїх *порплях*, лупах.

О, Боже милостивий! Очі Глистяка широко розплющилися і з дивним заціпенінням втупилися в газетний папір на фотографію малюнка – перевернутого образу з фігурами вниз головою художника-модерніста, Луйзиноного земляка, оскільки таким способом він начебто *прагне, аби форма домінувала над змістом картини*.

Глистяк зворушено зашурхотів газетним папером, з-поза якого насторожено висувалися його патласті брови, які від великого зворушення ще більш попатластали. Ні, не вірив ні власним очам, ні бровам!

– Зовсім слухний рисунок. І ви не бридьтеся, це ж ніяка бридь! – резолютно мовив голомозий міщанин Глистяк, і твердо, некомпромісно глянув на свою дружину Амелію, у якої з подиву випав гребінь з руки.

Так, ниньки він хутче скористається такою нагодою! Потаємно вирве з альбому аркуш з рисунком вишкребка, загодя підсунувши його якому-небудь фанатичному блазнюку – буцімто йдеться про оригінальну дитячу роботу провокативного майстра-модерніста. І таким способом з перевернутих голів витягне неабиякий зиск... Атож такий малюнок матиме високу ціну!

Отак помишляв з патлатими бровами Глистяк, меркантильний міщанин з меркантильними міркуваннями. Так, він виявив найпрекраснішу троянду світу. Ні, вона не містилася в альбомі для побажань найстаршої донечки Мартушки, *майже гарного дівчатка*, а поза альбомом – оця остання дитина, ніяке *ifantne terible*, але дитя-фантазер, є отою найчудовішою трояндою світу. Ще б пак, *форма мусить домінувати над змістом малюнка*.

Голоси

Мені лише двадцять сім... Мені аж двадцять сім! Мій голос впізнають, як і обличчя. Зал аплодує народним пісням у моєму виконанні. Я умію передати, кажуть, трагізм української жінки. Це в мене у генах, я не докладаю особливих зусиль – воно само собою виходить. Моя конкурентка, ота Груба Олена, по-справжньому груба¹, мені дуже заздрить, бо вона... вона менш талановита, і все тут! Вона себе налаштовує – я ж просто живу у пісні, і пісня налаштовує мене. Вона мучиться – я ж із радістю оповідаю чийось історію. А людям завжди потрібні чужі історії, навіть під час війни. Особливо про кохання.

Я маленька й худенька, наче мені ще все п'ятнадцять... Господи, було б мені лише п'ятнадцять! Я б ходила в дев'ятий клас, і Вітько після сольфеджіо дарував би мені квітку – так сором'язливо, з-за спини витягав би її на людному перехресті. Я б шарілася, притискаючи футляр зі скрипкою до сірого пальтечка, і робила здивовані очі: «Це – мені?!» А він би теж шарівся і тікав замість відповіді, і моє «дякую» наздоганяло б його худеньку сутулу спину, ніжно, наче промінчик, заходило б у рожеве вушко, і він би аж сіпався й тремтів, переповнений гідністю від усвідомлення свого дорослого вчинку.

А сьогодні я вже не та! Люблю жонатих чоловіків, – так, люблю, і все тут! Вони спокійніші і впевненіші, ніж ті неврівноважені юні жевжики. Я перша така у своїй родині. Бабця, добра моя бабця, яка пережила виселення в операції «Вісла», та, яка знала тільки одного чоловіка за все своє довге життя – нашого тихого діда, моя бабця спокійно дивиться мені в очі і з притиском каже: «Бо ти шльондра!» Я сміюся у відповідь – щиро, як у дитинстві, це мій захист, і прощаю. Я їй завжди все прощаю: вона одна направила мене розуміє.

Жонатим і солідним особливо хочеться інтиму в етностилі, він їх заводить. Вони переносять на мене, на мої очі, усмішку, на руки і губи все, про що співається в мудрих лемківських піснях, що їм увижається у присмерках уяви. Як вони, опановані незрозумілою їм пристрасстю, добиваються мене – інколи аж смішно. У кого там яка юначка заначка – все йде в хід!

Так, досить, виходжу з ванни. Люблю, як пахне на шкірі дороге мило. Квітами, травами, сунічками з милих рук... Джерельною водою і м'ятою... Мабуть, так пахла бабці її батьківщина, інакше чому вона повернулася зі Сходу ціною величезних зусиль сюди, ближче до Лемковини?

¹ Діал.: гладка, велика.

Нафарбуватись, завити волосся, одягти ... що ж одягти? Мабуть, чорну сукенку з червоними маками Сьогодні ж прийде він – від двох своїх дорослих дівчаток і старіючої дружини. Я знаю: вона здогадується, що він кудись ходить! Він, мабуть, пахне їй мною... Я вже йому казала: будь обережним. Але ж у мене дорогі парфуми – їх запах залишається надовго, а в пам'яті – назавжди.

Його жінка боїться, що відберу його всього. Наче можна щось пережити відібрати з пам'яті... А якщо й відберу – ну то й що? У двадцять першому столітті людині дозволено бути собою. Цікаво, на кого він схожий із нею? Зі мною він схожий на пса! Сильний, пожадливий, підвладний інстинктам. І я йому пара. Я знову сміюся в душі, бо згадалось бабусине друге, майже образливе, з притиском: «сука».

Шукаю себе в стосунках. Мабуть, шукати цікавіше, ніж зупинитись, знайшовши. Ми ще трохи пограємось з ним. А коли набридне, відштовхну і його від себе назавжди, викину з пам'яті і витру з телефона. Головне – щоб це зробила першою я, а не він, так легше, знаю. Кому потрібні шрами? Але ж... запах. Він мені теж пахне – отою псятиною навіть під найкращим парфумом! І це незабутньо, це збуджує, це в генах. Як і його рівне дихання уві сні у моїм білім ліжку.

А може, завести собі дитя? Отаку маленьку схожу на мене дівчинку – і світ розгорне свої білі чисті сувої, затріпоче ними в небесах, мов крилами, і все раптом стане по-іншому.

Чоловік у шкіряному піджаку обізнався. Його «Полінко!» прозвучало радісно й світло в напівтемряві театру, аж дзвякнуло скло на люстрі. Я в його сірих очах побачила, як згасає радість: наче поступово вимикають бра. «Я не Поліна...» – спромоглася з легкою усмішкою, здається, винувато, і тільки. Він розчаровано вимовив: «Вибачте», – і понуро пішов до виходу. Широка спина, якій годиться бути героїською...Тільки сутула. Біль теж має форму.

Цікаво, що це за Поліна, якій так зраділи? І чи знає вона про те, яку радість викликає в когось надія на зустріч із нею? Такі речі не приходять самі собою, вони засновані на високому почутті. Хай би він знайшов свою Поліну, хай би все у них було чудово!

Я йшла напівтемною вулицею. Скільки ж то загублених у світах близьких людей! І думала, що мені так радісно, як тій Поліні, ще ніхто не усміхався. А мені вже двадцять п'ять. І в чиємусь дворіку збоку так звабливо пахнуть конвалії.

Поїзд щойно виповз із тунелю. Я ще наче сплю, насправді ж з високої верхньої полиці споглядаю гори. Краса! На вершинах уже іскриться перший сніг і світиться здалеку над лісами білими коронами. Мої супутники тихо перемовляються. По-російськи. Господи, і коли до цих людей нарешті дійде? Що там, де ця мова звучить, з'являється отруйний «руський мір», а з ним – руйновище. Скільки зруйнованих сіл, розбомблених будинків, а їм ще мало... Очі отого маленького хлопчентя, худенького горобчика, принесеного мамою до «швидкої»... Вона його несла, а ручки стеблами теліпалися, ні... як вушка вовняного зайчика, коли ним грався

великий пес. Всі розуміли: дитина мертва. Не розуміла тільки мати – ота заплакана відчайдушна жінка з поглядом наляканої до безуму сарни... Поцілунок смерті відчутний на відстані.

Стуляю повіки. «Сматрі, сматрі, видишь?.. Да вот же, вот, внизу, под акведуком...» Чорт мені до їх мови, може, і я б легко не розстався з моєю мого дитинства. Хай... У мене ж відпустка, і я їду з фронту... Додому!

Мені дванадцять, катаюсь на велосипеді. І нема більш захопливого заняття! Вгору – вниз, вгору – вниз! Навколо міста будують трасу, об'їзну, однак бульдозер ще не встиг розрівняти ділянки, самоскиди возять підсіпку далі – утоптали навезені ними ж купи жовтої глини, якій навічно судилося стати насипом. Цікаво, як тим кущикам трави, які присипало глиною? От учора на цьому місці я ще їх бачив. Їм уже ж ніколи звідти не вибратися – вони поховані назавжди. Бідолахи: від живих пагонів нічого не залежить... Попереду в них тільки темінь...Жаль.

Сьогодні неділя – ні самоскидів, ні бульдозера. На широких ромашкових просторах ми вдвох із велосипедом, та сонце і легкі веселі хмаринки над горами. Ця дорога як життя, і я на ній сьогодні переможець, мене гріє лагідне сонце. Мені ніхто не вказує, куди і як їхати, що робити. Упав? Піднімусь, не біда, не боляче, бо я собі сам визначаю путь. Я вільний, як птах. У мене є крила! Ге-гей! Лечу – і сонце грає на спицях. І життя прекрасне!

Коли я за нього виходила заміж, родичі, особливо уважні тітоньки, у затінку слив шептались: «Він їй не пара! Він їй не пара...Не буде між ними ладу». І справді, на перший погляд, так здавалось. І тільки одна з них стала на мій бік – та, яка бачила, як він допомагав мені полоскати білизну у річці – вона заперечила: «Не кажіть...»

Коли переглядаю світлини із того часу, теж відчуваю разючу невідповідність: доладна красуня і невисокий, схожий на рака притоптаний хлопець з довгими руками. Але відчутно й інше: оту живодайну добру силу в його очах, бажання йти на подвиг, аби лиш кохана цього хотіла. Аби лиш вона благословила і вірила в його успіх. Он як він дивиться – протиная палким поглядом товщу часу й пересудів.

І сьогодні, через десятки років, кажу: «Я щаслива!» Красені, що крутились побіля мене, захоплювались і зітхали, торкались, ніжно цілували на побаченнях, агов, де вони? Бачила я тут недавно одного – ледь упізнала, скрюченого та сутулого, схованого у себе. З незадоволенням та розчаруванням у погляді. Відвернув очі, коли ми з ним зустрілись поглядами, наче казав: не нагадуй...

Хіба він рівня моему коханому? Як це важливо – правильно обрати!

А мій якось так серйозно колись глянув на мене й сказав: «Хочеш бути щасливою – виходь за мене. Я знаю, як це зробити». І я йому повірила. І не пошкодувала, не застопорилась на зовнішності. Любов, справжня велика любов, дівчатка, приходить опісля, в процесі життя. Я могла її упустити. Щастя, що цього не сталося!

Виходжу з вагона, глибоко вдихаю і радію знайомим обрисам гір удаліні за рідним містом. Його не бомблять. Забагато кордонів навколо.

Кажуть, магнітне поле гір – природний РЕБ, і безпілотники безпомічно падають у перепадах рельєфу. Та хіба тільки це? Хіба не повинні ми дякувати відчайдухам з бригади ППО? От де скромні герої!

Іду знайомою з дитинства вулицею – така вулиця з будівлями радянських часів є у кожному порядному містечку. Чому ж тільки ця викликає щем? Ось ледь помітна стежка веде до дитсадку у дворах, і на ній десь ще мусить бути слід маленького хлопчика, що притискає до себе нову машинку чи вовняного ведмедика, – мій слід.

Іду неспішно, не пригинаючись, глибоко вдихаю подих рідного міста. Ловлю на собі погляди жінок; цікава їм моя форма чи я сам? Мабуть, це все флюїди з моїх голодних очей, радість надії, а радість завжди притягальна.

Ще три двори – і я вдома. Відмокну у чистій ванні, спокійно поголюся і нарешті висплюся – безтурботно, на своєму ліжку. Згадую, як пахне біла подушка і липа під вікном.

Завтра сорок днів, як загинув Сергій. Та він для мене живий, пам'ять не викреслює його зі своїх списків. Зримо бачу тиху усмішку, чую ледь хриплий голос: «То 'ся все мине, хло', туй нич' не вічне!».

Ліхтар мигає крізь сльозу. «Сергію, куди ти тоді кинувся? Бачиш, як воно: побіг назустріч своїй смерті, не дослухався до інтуїції...» Випадок, фатум – вони є, вони ведуть і вирішують за нас у скрутні миті. Людина – прихований у собі звір.

Поставлю свічку в соборі. Тільки... що тобі з цього? Сергійку, брате мій, тобі назавжди буде лиш двадцять вісім...

На будові за високим парканом в освітленні шкрябнув зуб екскаватора. Я мимоволі роблю крок убік, вбираю голову в плечі та окидаю по-вовчи, боковим зором, паркан. Пам'ять нічого не списує. У ній живуть бомбардування і свист куль над вухом, розриви мін і стрясання землі, як під час землетрусу. Вирви завглибшки з двоповерховий будинок. Кусні злежаної землі несуться з неба і глухо гупають об сиру землю перед тобою. Ті КАБи – найбридкіша, найнечесніша зброя, у нас нема їм протидії, бо у нас нема авіації. Хоробрість і відданість рідній землі, найміцніший дух безсилий у боротьбі з КАБами. Безжальні клешні смерті. Його величність випадок вирішує, кому на цей раз вижити, а кому – згаснути, як тій траві під тоннами насипної землі, землі під майбутню автостраду.

Передвечірні години повернень з роботи, люблю вас! Автобус повний. Стою над сидінням, тримаюсь за поручні і хитаюсь у такт ривкам. Це час, коли можна заглибитись у себе, пірнути в думки, розчинитись у натовпі втомлених попутників. Добре, що хоч не оголосили тривогу. Тривоги, як вовчиці, рискають над ранок, коли сон найміцніший. Мені аж сняться надривні звуки сирен, оте завивання. Голос пораненого звіра. Голос смерті.

Хто веде в країні облік померлих солдатських матерів? Он тиждень тому ховали хлопчину: життя його обірвалось від москальської міни на сході. А вчора поховали і його згорьовану ще зовсім не стару матір. Я була на відспівуванні ... Ота тоненька худа ручка на грудях – з венами, з манікюром... Я теж мати, і мій син на Сході. Коли повідомив, що записав-

ся в добровольці, у мене стався серцевий напад. А потім довго, майже рік, була нехиті до всього на світі, що викликає в нормальних людей радість – наче вхід у темний тунель. Туди, де в кінці ще навіть не проглядається світло.

Ні, краще не буду думати про війну. Від неї знову болить зліва, де серце.

Ступаю у пів темінь прочинених на зупинці дверей. Люди, що виходять зі мною, теж заглиблені в себе. Не усміхаються, однак намагаються і не заважати один одному. Люди у нас стали більш ввічливими, мовчазними й уважними: спільне горе гуртує. «Війна – щоденний плебісцит», – казав Реннан. Люди не одягаються напоказ, залишають кращий одяг на потім, не прасують і не виділяються білим чи червоним – тому народ у своїй масі все більше сіріє. Сірий і чорний, хакі – маскувальні кольори. Кольори війни.

У напівтемені алеї пахне зіпрілим листям. Дві молодші жіночки обганняють мене, перемовляються.

«І що він пише?»

«Що доведеться виїжджати: ті стерв'ятники уже за тридцять кілометрів... Рознесли їм школу, церкву і медпункт...»

«А ти чула про чоловіка, вісімдесят вісім років, сам вибрався з окупації і дійшов боковими дорогами до наших? Не схотів жити під москалем...»

«А хлопчина, школяр-старшокласник, пів року ішов із Луганська до наших. Знаєш, що перше мовив, коли прийшов? «Воля!» – ось що...»

Так говорить мій народ. Мій – ключове слово. За цей простий, терплячий і працьовитий народ, за нас і за наше майбутнє воює на сході мій син. Воюють мої колишні вихованці – розбишаки, неслухи, як колись здавалось. А сьогодні – мужні сини нашої згорьованої України. Наші хлопчики!

Давлюся сльозою. Скупою і солоною. Небеса, пригорніть нас хоч ви своїм чистим бездонням...

Біля лотка купляю картоплю, капусту, моркву – вага прямо на вулиці. Щось же треба їсти. Знайома продавчиня випитує, які новини від сина: її чоловік теж там.

І тут чую позаду себе рідний голос (ні, не причулося!):

– Мамко, привіт!

Серце калатає, як дзвін. Обертаюсь і бачу в присмерку обрис солдата з наплічником:

– Сину... – сітка падає з рук і кудись котяться, котяться картоплини.

Я вдома! Я вдома... Скільки запахів, смаку, скільки променів світла і кольору в цих словах.

Належався у ванні. Старанно поголився. Ходжу кімнатами і радію кожній дрібничці. Найважче – долати межу між війною і миром. Це й роблю, прикладаю і розум, і почуття.

Сиджу за кухонним столом і п'ю з бабусею чай. Бабуся рипучим голосом оповідає про життя тут без мене. У її світі всі картини тьмаві.

– Твоя мати витрачає свої останні сили... Вони сочаться по краплі.

– Хто?

– Сили... І що з цим робити, скажи?

Входжу у її темп, мені просто добре біля неї. Як сірому коту на підвіконні.

– А твоя сестра... Вона спить із жонатим. І не соромно...

Я обриваю:

– Це дрібниці, бабцю, повір.

Не доказую. Коли смерть забирає молодих, коли людина живе, наче звір, без дому і ліжка, з останніх сил вгризається в чорнозем, мов черв, яка різниця, хто там з ким спить?

У бабці обличчя зрідні з землею. А очі – великі стиглі ожини, живі і свіжі.

Старші люди усі між собою схожі. Схожу на мою бабцю ми витягали з-під завалів палаючого будинку на Донбасі. «Швидше... Швидше, тут небезпечно залишатись!» А вона вчепилась мені в руку мертвою хваткою і не розуміючи дивиться шматками вицвілого осіннього неба: «Синок, пойми ти, у мене діла. В хліві кізка, Машка, розумієш?.. Хто її догляне тут без мене? І кіт Васька кудись занапастився... І дід он там на погості ... Ні, не поїду я звідсіль, і все тут». І вона ще не розуміє, що в неї щойно не стало хати, що хлів із Машкою вигорає зсередини...

– Бабуню, – мовлю і притискаюсь головою до квітчастого передника; її одяг, як і в дитинстві, пахне оладками.

– Що, дитинко?

– Розкажи мені казку.

Сумно дивиться в мої очі своїми ожинами.

– Не можу, – скрушно хитає головою, – казки забулися. Тільки й тямлю, що жив-був змій, а йому на з'їдання щодня оддавали людей. І не хотів, чортяка, старих, тільки молодь йому подавай...

– А Іван-Побиван? Він поборов змія.

Бабуся скрушно зітхає й мовчить. Чути, як на стіні вимірює час годинник.

– До цього ще треба дожити...

– До чого, бабусю?

– До перемоги, внучку. Треба знайти те яйце із голкою, перехитрити злу силу...

Мені стає холодно від спогаду про смерть.

– Розкажи тоді про тих, що любили один одного, і жили до старості, і померли разом в один день.

Ожину в оці вкриває скупа роса:

– Сьогодні таких не лишилося. І в казках про кохання детально про це не оповідають. Не цікаве, одним словом, казкарям людське щастя.

Я розумію свою бабцю між словами.

– Тоді заспівай. Ти ж казала, пам'ятаєш, що всі пісні – від кохання.

І я її все ж «упіймав».

Вона, дивлячись у вікно, в сіру паволоку обрїю, тихо тужно заводить. І голос її тьмянний, мов застояне давнє срібло. *«Порізала м пальчик, та й болить... Кленовий листочок не гоїть».*

Від того голосу, від картини кохання серед місячних полів, квітучого

терну, де простягається у долині срібна місячна стежка, як нитка, моя затверділа душа тане, мов віск. Я плачу – глибоко в собі, беззвучно плачу, і душа, мов сорочка, відмивається від брудних плям, від смертей, від руїн, пожарищ, від убивчої ненависті – на сорочці проступає давнє вишиття. Я понесу із собою на фронт спогад про цю мить, згадуватиму її. І якщо поляжу десь в невідомій ярузі, ця пісня буде тремтіти тінню сухого листка, бриніти живим куполом з птахом у небесах наді мною. У безмежних небесах батьківщини та роду...

– А ци тямиш, Иванку, як ти колєдував? Такий файний легінчик 'ись був, лиш 'ся тішити!

Тітка втирає сльозу з вицвілих волошкових очей.

Мені хочеться слухати її мову тут, у безмежних садах на землі мого батька. У вікно заглядає стара черешня, що нагадує своїм стовбуром дуб, а онде ще й солодка біла шовковиця – еперка по-тутешньому. Я знаю її, знаю той сук між двома першими гілками, на якому роздер колись ногавиці².

І Різдво пам'ятаю, як ми з сестрою на порозі виводили дитячими голосками, аж темні кутки тремтіли й здригались мальовані серця на тьмяних іконах: *«Коли ясна звізда з неба засвітила, Тогди Панія Марія сина породила...»* І на небі у хмарах дійсно зблискувала віфлеємська звізда – являлась світові, щоб послухати чисті дитячі голоски. І пахло – надворі снігами, у хаті – сіном на долівці та калачами, керечуном горіховим на столі.

– Заколядуй'ми, Йванку, днесь. Бо ци доживу до тих колєд, коли прийдеш із вОйни іще раз?

Не хочеться. Та її волошкові очі не витерплять того суму. А паленка смачна, виноградівка. І шовдар, і пікниця...

Починаю стиха: *«Коли ясна звізда...»* Починаю не так для тітки, як для гори у променях сонця за вікном, для старої черешні. *«З неба засвітила...»* І голос мій зовсім не дитячий – скімлячо-болісний, мов у пораненого звіра. Так мені здається. Зате що́ то давнє слово, вишліфунане тисячами і тисячами голосів, у ньому мені пахне тесане свіже дерево із майстерні діда. *«Тогди Панія Марія сина породила...»*

І вже зі мною співають гори у вікнах, і вічна їх пісня, як і вони самі.

*Як 'го породила,
Красно 'му співала:
«Чучай-белай, Сине Божий,
Бо я би барз спала».*

Зі стіни, з великого мальованого портрета, з глибоких вод австрійського королівства строго дивиться прадід Лука – з підкрученими вусами і насупленими бровами, він, мабуть, теж заслухався. А в тітчинім проясненім погляді – сині сніги Бужори. Сніги на зеленому листі. На достиглих яблуках. На каменях над швидкоплинними боржавськими стрімщинами.

² Діал.: штани.

– Стрию, він вам пише?

– Ні, – каже стрий, випускаючи клубок диму. У зашкарублених пальцях шкварчить цигарка. Ми сидимо з ним на колодах, перепочиваємо. Ріжемо дрова на зиму для тітки. Букове біле дерево пахне лісом і непоясненою тугою. Мені аж сверблять руки – так робити хочеться.

– То в тобі не інак як наша, асталошська³, кров, – каже стрий.

Та стрий уже не той, що раніше, стрий працює повільно, заощаджує рухи – «подай лиш там», «притисни туй», «посунь лиш йсе».

Ми говоримо про батька. Він молодший стрий брат.

– Знаю тільки одне: по секрету. На півночі в нього з тією... ну, Ньюшею, з Анцьов по-нашому, були двоє синів. Двоє, як красних дубочків. На тебе подобою.

Я з несподіванки поперхнувся димом.

– Не дивись ти так! Близнятка. Молодші від 'тя років на п'ять – Дімка і Федька.

– То він туди, до них, поїхав?

– Видать, що так.

У моїй пам'яті миттю проноситься гостра згадка про вечір, коли батьки посварились і тато з великим кофром пішов назавжди під ліхтарями. «Тату, оглянься хоч, таточку!..» – не оглянувся, ні. Я дивився від хвіртки, як він тяжко ішов у сутінки – ставав усе менший і менший, поки не зник у далині. І відчуття – звідки воно в дитини? – ми бачимось востаннє.

Сиджу з цигаркою. Це ж що виходить: я там, на фронті, міг стріляти у своїх братів? Цього ще не вистачало! Еники-беники, кльоц! То тепер оглядатиму кожного орка, чи не схожий він на мене? Чи буду «вдумливо» стріляти, з вибором... Ага, особливо коли йдеться про те, що хто перший устигне, той виживе.

– І нащо ви мені, стрию, про це сказали? Як я з цим ... воювати буду?

Стрий тільки скрушно хитає сивою головою, натягає глибше заяложену кепку і махає рукою кудись від себе: «Еби'го!» Вмикає бензопилу, і ми знову затято ріжемо. Так, наче нічого й не було.

Війна – кому сирота бідна, а кому мати рідна, – кажуть не дарма. В наше західне місто разом з переселенцями – внутрішньо переміщеними особами – прийшов будівельний бум. Стільки кранів, новобудов на кожному кроці, ближче до кордону, аж не впізнати околиць. Здається, держава, зазнаючи нечуваних руйнувань на сході, запускає у дію свої живі соки на заході – мов вигорілий куш відбиває міцні пагони збоку.

Хто ще не вірить, що комп'ютер, смартфон, екран змінює людство? От послухайте лишень, як люди говорять хоча б про війну. Навіть журналісти, політологи, експерти: «Побачимо, як розвиватимуться події...», «Будемо спостерігати...», «Таке варто бачити...» – ці фрази стали популярними, як розмінні монети. Їх засмальцювали, заяложили тисячі, мільйони різних ротів із народу. Головне у сприйманні світу людьми сьогодні – не вуха, не дотик, а... очі.

³ Діал.: столярська.

За столом у молодіжній компанії всі все знають про війну, всі все бачили, чули. Експерти диванні! Всезнаї довбані... Мовчали б уже краще.

– А ти чому мовчиш? Як там на фронті, вояче? Розкажи.– Свіжоспечений молодий професор (у нього броня від призову) дивиться колюче з усміхом крізь цигарковий дим.

– Що казати? Як бачите у відосиках, так і є.

Мені враз стає сумно, хочеться сховатись від допитливих очей. Або... Або рознести в пух цю ситу публіку! Я ж не розкажу на всю веселу компанію про смерть твою, мій брате Сергійку. І про твоє каліцтво, Володьку, як твоя вправна рука, рука піаніста, раптом зависла на шматті подертої шкіри... І про відірвану ногу в стоптаному москальському чоботі, що зависла на обчимханій сосні під час нашого наступу... І про мертві очі доброго діда Данька, очі з сірими хмарами, що повільно хололи і гасли. Їх невміло закрила ось ця корява десниця... Дивлюсь на свої пальці: вони тремтять. Не розповім і про дезертира сцуна Ігорка, що після першого ж бою обезумів од страху, а на ранок утік в невідомому напрямку, без слова. Бог йому суддя, не кожному дано заглядати безстрашно в очі тієї потвори – підступної смерті... Не розкажу і про сотні голодних мишей у бліндажі – вони щоночі неустанно обгризають ізоляцію, нищать апаратуру...

Мій вигляд, мабуть, лякає молодих людей – епатажних, із сережками у вухах чи з бородами невизнаних ще художників, імпазантних чистоплюїв-науковців: компанія раптом стихає. Ні, мабуть-таки треба розповісти хоча б щось. І я слово за слово розписую в деталях історію з мишами. Далі кажу про щура, прирученого Сергієм (пробач мені, друже, на тому світі!); мудрий Тьома (так ти назвав щура) уже впізнавав нас і знав, до кого можна ходити без опаски за шматком сала під бушлат, він попереджав про нічний обстріл особливою суєтністю – бігав з кутка у куток...

Компанія тиха, зачаєна, як ліс перед громовицею. Та що ж ви, друзі? Це ж найлегше із того, що можемо розповісти!

Доводиться підняти келих і виголосити тост:

– За мир! За дружбу між... людьми. Проти нелюдів. Хай згине ворог – буде Батьківщина! За нас.

І бачу, як вони всі розчаровано переглядаються від банальщини. Так, вояк тепер такий, щоб не бути жорстоким.

Я в гостях у Романи. Стою на балконі і рахую новобудови, швидко збиваюсь і переходжу на крани. Один, два, три... вісім! Вісім кранів тільки тут, з цього ракурсу.

У Романи нова квартира-студія, і всі стіни в її картинах. Коли я курих після хапливого кохання (на інше я тепер не здатен), на кухні з крана капала вода. Треба не забути купити і поміняти прокладку.

У Романи шикарне волосся і дуже пластична фігура.

Вона мене хвилює усім, особливо голосом, схожим на воркування горлички. Хвилює занадто глибоким поглядом – мабуть, у неї в роду були давні гебреї чи даки. І мовчазністю. Дивна дівчина! Загадкова, як ніч.

Як війна у моєму серці. Тільки... хіба я ще здатний хвилюватись через дівчат? Я її просто хочу, хочу пестити й пити – і все тут.

– Мам', я сьогодні заночую у Вадима. Не хвилюйся за мене... – голос сина в телефонній трубці веселий та світлий.

А я й не хвилююсь, я рада. Хіба не розумію – прийшов на два тижні з фронту, то й всього хочеться. Хай вона буде з тобою ласкавою, твоя дівчина, сину, бо життя – то життя, і хто його знає, що там попереду... А чи вона хоч гарна? Яка вона, Йванку?..

Сон не йде. На стіні стрибають тіні: зайда-вітер хитає деревами під ліхтарем. Крик сови у парку над озером пронизливий і моторошний.

Як у кіно, постають в уяві епізоди з минулого. І в нас була молодість, так, була! І мене кохали. І я кохала. «Ви гарна пара, – казала косоока, у пишних яскравих спідницях циганка у Львові на вокзалі. – Хочете, погадаю?» Ми тоді відмовились, бо навіщо вивідувати життя? Як буде – так буде! А циганка забігла наперед і шепнула тільки мені: «Стережися, любонько: він тебе кине з двома дітьми...» – я спинилась мов укопана, а її й слід прохолов у натовпі. «Що вона казала, що?» – допитувався чоловік. Я йому так і не сказала, щось вигадала незначне. Навіщо йому знати?

Серед палкого кохання все більше ставало праці, та нестатків, та ... чого лиш не було у нашому житті! Це ж треба – пережити розпад СРСР, пройти напівбосими напівгоłodні часи, коли зачинались одне за одним державні підприємства, девальвували гроші, ідеї та друзі, коли хворіли діти, нездужали і помирали батьки, а ліків не було... Та найбільша кривда – зрада твого батька, сину! Все чекала: одумається, повернеться до нас, до вас, маленьких, а не сталося. Кинув, зрадив у найважчі часи...

І ми якось без нього вижили, не втопились у тому нелегкому часі, не понеслись безсило за течією! Родина – то міць, діти.

– Павле, ти де?

– Та ось, окуляри шукав.

Павло запалює свічку в керамічному свічнику, натягає окуляри і неспішно, аж урочисто, гортає молитовник. Ми молимося вдома. У нас болять ноги, і ми вже не ходимо в церкву.

Сьогодні згадуємо у молитві сусідчиного сина, Іванка, він приїхав у відпустку з фронту. Як він змужнів чи, може, постарів за роки війни! Він ріс на наших очах, цей хлопчик.

«Тітко Галю, дайте свою сітку, допоможу вам донести до квартири!»

«Дядьку Миколо, візьмете мене з собою на рибалку? У мене й вудка є! З лозини сам зробив, гляньте». А потім плакав над першою зловленою рибиною. Вона ж могла ще жити, якби не гачок...

Такий милий, вихований молодий чоловік. І гарний. Бережи, Господи, наше майбутнє! Це цвіт України.

«Во імня Отця, і Сина, і сятого Духа...»

Я придбав цю книжку за порадою свого викладача-історика з університету, ми з ним випадково зустрілися на вулиці. Він допитувався, як воюється, чи збираюсь по війні писати дисертацію. Бо якщо так – готовий бути моїм керівником.

Я тільки понизав плечами: мов, видно буде. А сам подумав: дожити б до перемоги. А книжку придбав. Синьоока дівчина на касі мило усмінулася, вибиваючи чек, побажала гарного дня і подарувала листівку з краєвидами Ужгорода.

Я вийшов із книгарні й присів на лавці під густою липою над Ужем. Щось йокнуло в серці. Дослідження про Першу світову війну: «Бойовий шлях 66-ого Унгварського⁴ піхотного полку австро-угорської армії. 1914 –1918». Автор – відомий краєзнавець, лікар, який шукав по архівах вісточку про свого загиблого родича, мабуть, теж прадіда. Документів знайшов багато, замовив переклад з німецької та угорської і видав списки полку із Закарпаття з детальними звітами, де і як вступали в бої, хто і коли загинув.

Про 66-й руський полк у складі австро-угорської армії у західних архівах збереглося чимало матеріалів. Записи вченого Тиводара Легоцького, цікаві дописи полкової газети, листи родичам із окопів... Люблю, коли автор пише з пристрастю. Читаю із запоем: дуже схоже на наші часи.

І ось на 112-й сторінці у списку загиблих – мій прадід Лука, селянин Березької жупи Верхньої Угорщини, солдат. Місце смерті – бій під селом Новосілки на Тернопіллі, 30 липня 1916 року. Так випало: саме з шансів 66-го Унгварського полку, де займали оборону колишні селяни з південних карпатських видолинків, почався брусилівський прорив, найвдаліша операція росіян у ході війни. Однак той бій москалі програли: *«Вірогідно, спрацював ефект несподіванки, а також надзвичайна близькість позицій, тому що росіяни лише встигли відкрити вогонь, як австро-угорці опинилися вже в їхніх окопах. Швидкий рукопашний бій – і більшість солдатів противника, кидаючи кулемети та інше важке спорядження, швидко почали відходити назад. А хто не встиг – опинився в полоні...»* Ось так, москалі, ви й програвали!

Читаю далі.

«Протягом п'ятиденних важких боїв втрати 66-го лише загиблими становили понад 300 воїнів, з них 5 офіцерів. На похованні підполковник Гелмер, знявши командирський кашкет, виголосив душевну промову, завершивши її такими словами: «Зніmemo шапки перед кожним солдатом, що брав участь у п'ятиденній битві, хоробро змагаючись із переважаючим противником. Вічна вам пам'ять, герої!».

Згадую документальний фільм, як на одному з перевалів у Альпах журналіст запитує австрійських селян, які косять крутий берег з хрестом над тунелем: «Хто тут похований?»– «Не знаю, – відповідає дядько з граблями. – Солдати під час Першої світової».– «Чиєї армії?»– допитується журналіст. Селянин тільки потискає плечима...

«Загинув від кульового ураження в ділянці серця...» – написано у документі про прадіда Луку. Крапка в кінці життя тридцятип'ятилітньої людини. Яка ти жорстока, куле! Одним махом змінила життя великої родини, осиротила чотирьох діточок...

Поїхати б туди до місця його загибелі, знайти могилу під високим

⁴ Ужгородського (істор.), від давнього Унгвар – Ужгород.

небом, пошептатись із травною, послухати спів птахів чи кумкання жаб. Може, природа краще, ніж люди, береже пам'ять?

Прадід, як і Сергій, загинув від москальської кулі! Цікаво, що він бачив востаннє перед смертю на заваленому трупами пшеничному полі, що думає, піднімаючись у свою останню атаку назустріч ворогам, таким самим селянським дітям?

Ми – народ воїнів. Нас кидали під час війни у найважчі бої, щоб урятувати становище. І ми хоробро рятували! Воякам видавали бляшки, поблажливо плескали по плечу і то німецькою, то угорською награно браво казали: «Дякуємо за героїзм, руснаки⁵!» Загиблих ховали з почеснями.

Коли Путін віроломно нападав на Україну, він, вочевидь, забув про вікову долю цього народу. Він не читав правдиву європейську історію воєн у документах. Грьобаний виродок! Інакше б він знав: через історію русинів-українців пронеслися усі війни на континенті, і немає більш вправних та витривалих вояків у Європі! Нас часи гартували боями.

І тут мене осіняє: якби прадід Лука не встиг оженитися до своєї загибелі – не було б ні мого діда, ні мого батька з його москальськими синами, ні мене із сестрою.

Вона щойно виконала вінок пісень, і я бачу, як дрібно тремтять її коліна. Вона виходить на авансцену й каже:

– У залі дорога мені людина – мій брат. Він приїхав із фронту, він славний український воїн. Завдяки таким, як він, ми сьогодні всі живемо своїм життям. Поаплодуйте йому, друзі! Братику, любий, покажись публіці! – її голос світиться сонцем.

Зал шалено аплодує.

Я червонію та встаю. Миловидна дівчина в голубій блузці крізь аплодисменти вигукує збоку:

– Дякуємо!

Їй вторить з іншого боку старша жінка з родимкою. Розумію: у залі в основному жінки.

А я нічусь, чимшвидше сідаю і намагаюсь сховатись за букетом розкішних червоних гербер, які беру від сестри, від маленької Марієчки, зі сцени. І кожна червона квітка – кров у моїй пам'яті.

Ми сидимо після концерту в кафе. Звуки фортепіано заколискують – за інструментом сивий маестро, що потирає раз по раз скрючені пальці: вони, видно, затікають і болять. На стінах модерні картини випускників художньої академії. Стилiзовано під Париж, з натяком на відпочинок. Стилiь урбанiзму. Затишно. Добре.

– Як тобі мій концерт? – питає вона, збуджена і трохи втомлена, ще не охолола від овацій.

– Гарно, – кажу я і опускаю очі, бо думаю, що бабусина пісня на домашній кухні проймала сильніше, вона чесніша, чи що. А тут зі сцени – багато «чинеників», фішок від моди, нанесених невідь-звідки на показ, на люди, і це ріже вухо. Чого вартий хоча б той барабан із дзвониками.

⁵ Місцева назва русинів-українців.

– Правда-правда, достойно! – кажу я, відчувши сумнів у погляді сестри. – Ти була чудовою!

Бачу, як збоку респектабельний чоловік у модному бомбері (це аби здаватись молодшим) щось пояснює мигами, жестом прощається з сестрою, вона шле йому повітряний цілунок.

Мене осінило.

– Слухай, іди до нього, зустрінємось завтра, – кажу я, киваючи в бік чоловіка: мені незручно.

– Любий мій братику, ти дуже галантний! Війна не виправляє тонких серцем? Краще розкажи, як тобі там.

Мовчу. Хіба за кілька хвилин розкажеш про те жахіття? Та й чи потрібно?

– Там нема гармонії... Війна не пісня. У піснях про війну не війна, а життя... Усе добре, малявко, – ховаюсь за усмішкою і жартівливою фразою з нашого дитинства. – Розкажи краще про себе.

Відома артистка – хто б і подумав?! Вона дійсно гарна, одухотворена.

– І в мене все добре, братику! – в її виразних зелених очах живуть котячі бісики, в будь-яку мить готові зірватись на несподівану витівку.

Про що говорити? Бракує слів чи бажання, бо починати треба здалеку.

Ми розмовляємо самими очима. Слова зайві. Ми ж найрідніші у цьому світі люди – брат та сестра! А пісня – що пісня? До кожного вона ходить різними шляхами.

Місця, де ростуть дикі трави і дмуть постійні вітри, починаються на висоті понад пів кілометра над рівнем моря. Старий занедбаний сад став лісом, і папороть, і гриби уже ростуть тут скрізь. Звідси видно широку, аж срібну долину: он Чоп, Чіерна-над-Тисою, он траса на схід, на Мукачево... Ці місця мої з дитинства, ще коли катався на велосипеді, вони мені навіть сняться.

Вітер свіжий-свіжий і пахне медовими яблуками, сухим листом та м'ятою. Подих осені вже скрізь, тривожний, напружений.

Ми поїхали туди по шипшину. Поїхали маленькою машиною його мами.

Я принесла звідти перший осінній букет – вицвілі китиці високої трави.

І шипшина, й букет у домі будуть довго нагадувати про свіжий вітер із гір і запах золотих, як ліхтарики, яблук з високих садів.

І ще... Ще я пам'ятатиму беркута в синьому бездонні – чорну крапку над собою, коли він мене цілував.

Я попрощався з мамою вдома: не хочу, щоб проводжала. Мамина сльоза беззвучно питала: коли ще побачимось, сину? Я не оглядався, та знав, що мама з вікна дивиться мені вслід і подумки хрестить. Вона завжди так робила, коли я кудись відлучався надовго.

На вокзал прямую тією ж дорогою, що й прийшов: наче сувій зі своїми слідами згортаю. Бувай, ледь видима доріжка до дитсадка! Бувайте, вік-

на з червоними квітами на п'ятому поверсі – вікна моєї бабусі! Бувайте, обриси гір на обрії! Он там ми збирали шипшину... Я все це люблю і ношу із собою. Бувай, моя мовчазна Романко! Чи швидко мене забудеш? Я не прошу тебе чекати, бо не хочу приростати до тебе. Не смів дозволити прирости і тобі. Бо що як... У нас нема на це права.

Ха, ну це ж треба! У гіллі високого клена співає сірий дроздик. Це він мене тішить на прощання? Одна ніч поїздом і кілька годин електричкою та авто – хтось із хлопців приїде по мене. І наслухатиму, як гуркотить артилерія, бухкають у дрімуче лоно чорнозему КАБи, як стогне і корчиться обрій у високих димах.

Інколи між боями там теж співають птахи і бринить на вітрі пошерхлий листочок. Адже вони не усвідомлюють війни.

Неквапом підходжу до свого вагона, витягаю квиток. Людей зовсім небагато – провідниця в синій формі перевіряє квитки. Пасажири, як завжди, сядуть у горах, повертатимуться до Києва з відпочинку. Цікава річ: пів країни воює, а пів – живе на повну, відпочиває, забуваючи про війну.

– Гей, козаче, твоя дівчина плаче...– чую збоку за собою тремкий знайомий голос: Романа! З усмішкою та глибокими озерами печалі в очах.

– Ти... ти чому тут? Ти теж ідеш?

– Ні, ідеш ти, я в ролі проводжаючої.

Стоїмо під вагоном, просто мовчимо і дивимось в очі один одному. Поруч ходять якісь люди, носяться пакунки та їздять валізи, злітають уривки фраз, а нам – своє. Світе, дай двом закоханим спокійно забутись хоч на кілька митей!

– Твоє волосся пахне липовим цвітом, Романочко...

Її губи ледь тремтять, розтягаючись в усмішку. Цілую їх ніжно-ніжно. Цілую довгі пальці з прозорими рожевими нігтями. Цілую глибокі озера очей. Торкаюсь маленьких груденят за товстою кофтою.

Локомотив спереду подає гудок. Потім ще один, довший та пронизливий.

– Будемо рушати, солдате, заходьте! – каже привітна провідниця, і в неї східний акцент.

Обіймаю Романау востаннє – міцно-міцно – і знову цілую м'які пахучі уста.

– Повідом, як прийдеш, – каже вона одним придихом, майже так, як сказала б моя мама, як казали сотні жінок у різні часи на цьому старому вокзалі.

– Так, – кажу я і заскакую на сходинку вагона.

Потяг тихо рушає і набирає хід.

Місто засвічує перші вогні. На заході гасне заграва.

І така печальна, така розгублена маленька постать на спорожнілому пероні. Моя мовчазна дівчинка. До болю рідна! Чи судилось нам жити разом довго й щасливо, як у казках?

Світе ясний, даруй мені це! Я хочу піти з нею життям і зазнати щасливу старість.

2025

Андрій ДУРУНДА

Артист

- Митре, тебе викликає редактор, - мовив колега Любомир Бойко, сідаючи за стіл. - Я тільки що від нього. Мій матеріал у номер геть покреслив, бездара. Хоть сам у житті ніколи нічого путнього не написав, зате інших з насолодою, якоюсь вже приємною величністю кре-если, повча-ає.

- Любомире, я вже колись казав тобі, що природа чомусь-таки мусила навчити людину: хто не може творити - може критикувати.

- Але ж це критиків стосується, а не редакторів.

- А вони один від другого далеко не відбігли.

Так, шефа ми не любили. Всі. Колективно. Але терпіли. Змушені були. Тодішня керівна комуністично-партійна сила після закінчення ним партшколи посадила його у м'яке крісло головного редактора молодіжної газети - і все тут. А що він заживав нас, і тому газета часто виходила сіро-біла - це мало кого цікавило. Кому щось не до вподоби? Ану, озвись, підніми руку. Усі тоді сиділи тихо й сопіли, як мишенята.

- Чого йому треба? - звернувся я до Любомира, який втупився у свою статтю. З неї після редакторської читки залишилися різки та ніжки.

- Не знаю, не знаю. Лиши мене, бо фрас ня бере.

І я пошкандибав до шефа. Завжди, як і інші мої колеги, йшов до нього, мов на Голгофу. Тут завше було важко, гнітюча атмосфера, мов перед бурею. Ці відвідини, особливо ж понеділкові летючки, де ним визнавалися наші кращі опубліковані в газеті матеріали, забирали в нас багато нервів.

Зате залізньо-спокійним і занадто впевненим у собі і своїй правоті був він, шеф.

З підлеглими він рідко ручкався, вітаючись. Якщо робив це, то з такою гіркувато-болючою міною на лиці, ніби всередині, десь у нутрошах, його щось дуже боліло, і ти вже проклинав ту мить, коли простягнув йому руку.

- Бери машину і їдь в аеропорт. Там зустрінеш... - рипучим голосом назвав прізвище. З етичних міркувань не називаю його, бо нині ця людина справжня зірка естради великої сусідньої держави. - Відвезеш у готель «Закарпаття». Номер на нього замовлено. Це з обкому комсомолу просили.

Дивно, чому саме мене обрав редактор для такої поважної місії? Ніби я в цих справах - майстер або роботи не маю.

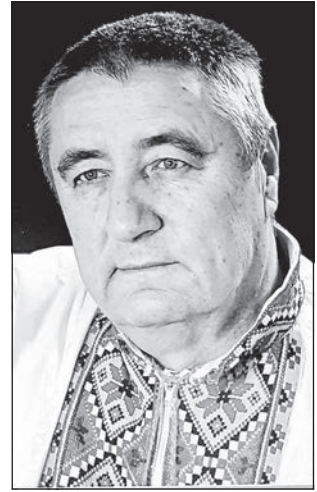
- Їду, - з готовністю мовив я біля дверей, радий, що аудієнція наша така коротка.

- Любомире, хто такий... - і я назвав прізвище приїжджого, вернувшись до Бойка.

- О-о, ти в армії своїй геть отупів. І як статті та нариси свої писатимеш, відставши від цивілізації та культурного прогресу?

- Не у своїй, а в нашій армії, радянській, - перебив я його. - І служив я й за вас, аби ви тут супокійно писали собі та любувалися надрукованим.

Трохи сердило, що після університету з редакційних працівників узяли до війська лише мене. Вони всі собі блат знайшли...

– Отупів ти, коротше кажучи, – не звертав уваги на мої слова самозадоволенний Бойко.

– Как одену портупею – всьо тупею і тупею, – без краплі злості на Любомира мовив я.

– Це ж естрадна зірка, яка сходить! І ти про нього не чув? Ти ж офіцером служив, Митре, а не рядовим солдатом.

– Артист, артист, – бубнів я, одягаючи куртку. – Ми в армії воювати вчилися, а не артистів там усяких слухали. Ти послужив би командиром мотострілкового взводу, то знав би, що воно таке і з чим його їдять. А то висиджувалися тут у тепленьких кабінетиках, коли я мокнув на дощах, як цуцня, замерзав у наметах... А теперки ще й посміюєтесь...

І побіг сходами вниз.

Скоро ми були в аеропорту.

Небавом сів і літак.

Трапом почали спускатися пасажирки і прямувати до виходу, де стояв я з водієм. Він теж не знав того артиста, хоч і в армії не служив.

Даремно вдивлялися ми у прибульців.

Пройшли всі пасажирки. Позаду крокувала стрункенька, як тополінка, стюардеса. Я – до неї:

– Скажіть, будь ласка, чи летів з вами артист такий-то. Я – журналіст, стрічаю його, а не впізнаю...

– Аякже, аякже, – охоче відповіла вона мені на ходу. Не отупіла, як деякі. – Бачите, там, попереду, у чорному спортивному костюмі, з чорною шевелюрою. Сумка через плече. – І заусміхалася так чарівно, приязно, що я вже не знав, чи за артистом поспішати, чи її проводити.

Але в мені перемогло суспільне, а не особисте, приватновласницьке таке начало. Редактор би мене живцем з'їв за невиконання такого відповідального завдання.

– Вибачте, ви не... – і я, догнавши його, назвав прізвище й ім'я артиста. Поспішав той кудись, високо піднявши голову. Може, одразу на сцену рвався? Почекай, чоловіче добрий, як у нас в горах кажуть, постій, роздивись, що й до чого. Ти ж знаєш, що тебе стрічатимуть.

Він раптом спинився, відступив від мене крок, підозріло так зміряв з голови до ніг і голосно, з помітною іронією залялякав:

– Да, я, ля-ля-ля, ля-ля-ля...

Перехожі з подивом заглядалися на нас.

«Господи, – з жахом подумав я. – Це якийсь псих, а не артист. Тоненькі ноги, блискучий спорткостюм, мов у інопланетянина чи якогось астронавта. Розкуйовджене волосся. Я очікував людину культурну, галантну, у білій сорочці й галстусі... А якщо це якийсь пройдисвіт? Я повезу його, мов паву, влаштую в готель, а справжній артист блукатиме... Не вибачить мені редактор такої помилки до кінця моїх літ...»

– Серйозно питаю: ви артист чи ні? Бо я з редакції обласної молодіжної газети, повинен зустріти вас і в готель поселити, – напосівся я. – Покажіть паспорт.

Він втупився в мене поглядом таким, ніби я з Марсу повернувся, на землю грішну спустився й перед його ясними очима опинився. І було в його погляді велике німе питання: що за невіглас такий, який не впізнає мене, відомого артиста?..

Але він не знав, що я два роки перед цим служив у армії і відстав від різних новин, у тому числі і в артистичному світі.

Між нами була німа сценка. «Може, й бандюга якийсь, каратист, дзюдоїст чи ще якийсь спец, – майнуло в голові. – Зараз як вліпить мені ногою межі очі – не те що редактор, а рідна мати не впізнає. Одразу згадаю і впізнаю всіх артистів світу, разом узятих».

Я заоглядався за підмогою. Водій, на щастя, стояв біля мене. Мені перехопило подих. Не знав, як діяти. Але не здавався. Завдання редактора треба було виконувати будь-що, навіть ціною життя.

– Ну-ну, покажіть паспорт, – наполягав я, витягаючи своє журналістське посвідчення. – Бачите, я справді газетяр...

Артист у посвідку мою не вдивлявся, а в очі мої. Мабуть, не довіряв написаному. Очам своїм завжди віряться більше.

– Покажіть, покажіть, – лагідно, як дитину, попросив і водій. І, може, слова саме його, сивіючого чоловіка, змусили артиста показати документ.

Ми сіли в машину, і вже тут артист розреготався:

– Боже, стільки по світу попоїздив я, але ніде й ніколи мене не просили пред'являти паспорт, як ви, а-ха-ха-ха-ха, ха-ха-ха-ха.

Аж сльози в нього потекли. «Добре, що сміється і вже не накапає на мене в обкомі комсомолу, а той – моему дорогоцінному шефу», думалось. Мені було не смішно. І сумно не було, а так, байдуже. Вибачення в нього ніякого не просив. «Це не моя вина, що не знаю його, самого артиста», – гадав я.

Та й не сподобався він попервах зовсім. Хворі на зоряну хворобу мені не імпонували ніколи.

– А ти, парень сла-авний, журналіст, а-ха-ха-ха, ха-ха-ха...

Врешті стих. Заспокоївся. Від нього несло якимсь специфічним запахом, неприємним таким, кислуватим.

– Ужгород – європейське місто. Недарма ж у нашій області знаходиться географічний центр Європи. Там для міста зводять поліклініку, вгорі, зліва, бачите? А ще вище – новий корпус університету, студентські гуртожитки, – показую.

– Ваш паспорт, а-ха-ха... Пас-порт, – думаючи своє, аж вигукнув гість. – Ну й Ужгород, ну й стріча журналістська...

– Тут новий магазин споруджується, «Веселкою» називається, байдуже вів я, бачачи, що він не слухає мене. Але не нервувався з-за цього. Хіба я не витримаю цих кільканадцять хвилин?

– А красиві тут у вас баби, у-ух, – аж присвиснув, глипнувши за вікно.

– То студентки. Із занять ідуть, – одповів я. – А тут Університетський провулок, де мешкають викладачі їхні...

– Слухай, ти мені бабйонку на ніч організуєш? – раптом без усяких вступів і викрутасів спитав мене артист. Він схотів познайомитися з нашим чарівним краєм дещо іншим способом, інтимнішим.

– Чому ж ні? – аж якось знігився я, не чекаючи на такий розворот-поворот. Не хотілося підставити місто над Ужем. – Увечері підемо в ресторан – він прямо в готелі, самі собі виберете, яку хочете... Там багато нічних красунь...

– Але я хочу сьогодні покохатися з ужгородкою, щоб ти таким чином реабілітував себе за паспорт, а-ха-ха... – поклав він мені подружньому руку на плече. Ми сиділи на задньому сидінні. – Але я жартую за реабілітацію.

Запах його став геть нестерпним. Подумки молив Бога, щоби скоріше був уже той готель.

Я мовчав.

– Так організуємо бабйонку? Домовились? – запитав він і простягнув мені правицю.

– Гаразд. Домовились, – автоматично сказав я, готуючись чим скоріше вийти з «Волги», що вже гальмувала біля готельних сходів.

Поселився він у прекрасному номері з двох кімнат. Як і належить великим людям. І артистам.

Я повернувся в редакцію, доповів, мов у армії, шефу про успішне виконання важливого політично-мистецького завдання. Він, як завжди, невдоволено хмикнув, щось прорипів, хоч за «бабйонку» я промовчав. Ще пришиє мені моральну нестійкість. А таким не місце у газеті, це як раз плюнути.

– Любомире, то все-таки ми мужики? – вкотре dokonував я Бойка. – Знайдемо ми артистові якусь розраду чи ні?

– Ти обіцяв – от і шукай, – не відриваючи очей від свого покресленого «шедевр», відповідав колега.

– Але ж, Любчику, ти в цих ділах спец. Поможі...

– Не зманюй мене на згубний гулящий шлях, – мовив Любомир. Я – одружений чоловік. Веду чесне моральне життя. Інколи... І не заважай. Мені в номер статтю здавати, а в тебе дурнички в голові. Навіщо ти в такі ситуації вічно вплютуєшся? Що, за язик тебе хтось тягнув слово давати? Воно тобі треба – мороку на голову? Шефові скажи, хай шукає. От він у цій ділі – професор, не те, що я... Початківець. Пацан проти нього.

Врешті-решт Бойко домучив своє нетлінне творіння, здав друкарці.

– Любомирчику, так не треба ж ударити лицем у болото. Це своєрідний імідж не стільки мене особисто, як нашої газети, області, врешті. – Я з усіх сил старався надати нашому культурному заходу вагомому суспільного звучання.

Знав, що Любомир не залишить мене одного в скрутній ситуації. Його треба трошки попросити – і він на все піде. Добра душа.

– Ну давай, почнемо. Може, й вийде у нас щось, – здався Бойко. Я навіть не чекав, що так швидко. Він зателефонував одній своїй подрузі – та зайнята. Інший – чоловік з командировки саме вернувся. Третій – у тієї ще не поїхав у відрядження. «От чоловіки пішли, тільки щоб помішати культурно відпочити своїй другій половинці», – бурмотів колега.

– Що за біс? – аж злитися почав. – Коли не треба – їх легіон, а коли треба – жодної. От закон підлості.

Але Любомир запалився. Якийсь аж азарт охопив його. Я це побачив і тихо зрадів: значить, людина на правильному шляху. Бойко був із тих бойових особистостей, хто домагався свого. Бойко, а не якась мляля.

Робочий час закінчувався. Треба було поспішати з пошуком тілесно-душевної втіхи для артиста. Але нічого не виходило – хоч сядь та й плач. Ось тобі і європейське місто.

Любомир напружено думав.

– Гоц, згадав. Є ще в мене одна в Перечині, Марька. Розлучена. У хімчистці чи де там працює. Самотня. Сина виховує. І плаче, коли стрінемося: «Познайом мене з якимось порядним мужчиною. Ти ж – журналіст, у тебе – стільки друзів. Я – молода, любові хочу, не пропадати мені відтепер, не скніти самотніми ночами, Любомирчику. Тільки не з таким пропащим п'яницею і хуліганом, яким був мій ненаглядний, згорів би. Лише життя мені спортів. А з тобою як мені

стрічатися, коли ти дружину маєш? Сім'ю чужу розбивати не хочу Це – гріх...» Хороша жінка, добра, як кусень хліба. – І він знову почав крутити телефонний диск. На тому кінці почувся приємний такий і теплий голосочок, який буває тільки в одиноких жінок, які жадають чоловічого тепла.

– Марько, тут така проблема. Нині в мого друга іменини. Я теж буду в нього. У ресторані. Всі прийдуть з дружинами, а я – один. Моя? На море поїхала. З дочкою. Мала хворіє, ти ж знаєш. Тож чекатиму на автобусній зупинці. О дев'ятнадцятій...

І поклав трубку. І повеселів Любомир. У погляді його було щось таке типу: «Бачиш, які ми. Якщо захочемо – все зможемо. Хоч і жонаті, а не як ти – холостяк...»

Я зателефонував артисту, щоби чекав нас. Все буде, мовляв, окей. А він: «Паспорт ваш, а-ха-ха-ха...» Співак з тим своїм паспортом скоро з глузду з'їде... Артист – що з нього дивуватися?..

З автобуса не вийшла, а випливла трошки повнява молода жінка із золотим розпущеним волоссям, що вкривало напівоголені плечі. Голубі усміхнені очі.

...Ми сиділи в ресторанній залі на другому поверсі... Артист, Марія, Любомир і я. Гостеві жінка сподобалася – про це він шепнув мені.

– Так у кого день народження? – поцікавилася вона і якимось дивно глянула на Любомира.

– У нього, в артиста. Між іншим, і познайомитися не гріх...

Ми потроху пили за все: день народження і приїзд, за Ужгород зеленобровий і його дівчат, яких достойно репрезентувала Марія. Вона дзвеніла сміхом, не знаючи, навіть не здогадуючись, що жде її ніч любовців, але не з давно апробованим Любомиром, на якого весь час поглядала захмеліло-закоханими очима.

Артист спочатку сидів пристойно, поки хміль у голові не взяв владу у свої руки. А потім – як розійшовся, як пішов! Мені якось мить навіть соромно стало, що сиджу за одним столом із таким ненормальним. Він ліг перед музикантами горілиць й почав дригати ногами в такт музиці. Його впізнали й почали аплодувати. Тоді вже мені стало гордо, що я з ним...

Потім взяв у руки мікрофон і почав співати пісню, яку багато хто з сидячих у залі підхопив. Я теж згадав ту пісню і долучився до співаючих. Почулися вигуки й оплески...

«Артист є артист. Що з нього візьмеш, крім аналізу, як кажуть, думалось мені. – А може, вони всі такі, ті творчі люди? Бо нема вищої насолоди від насолоди творчості. Вони – творять, а отже, якоюсь мірою неземні. А про велику людину, як сказав Вольтер, треба судити по її діяннях, а не по помилках.

Та й хіба оті витівки артиста є помилкою?..

Ми з Бойком ледве відмучили той ресторанний вечір, вчотирьох піднялися в його номер, прихопивши пляшку шампанського. Не знаю, що там Любомир наговорив сп'янілій Марії, але ми вдвох з ним ніби на хвилинку вийшли з кімнати.

Замкни двері на замок, – владно мовив Бойко, даючи ключ, а сам якимось втомлено сповільно пішов коридором до виходу Так йде людина, яка завершила якусь важку й марудну роботу.

Я-так і зробив і, безпечно поклавши ключ від номера в кишеню, попрямував за ним.

Тривоги в мені не було аніякісінької. Я теж був підпилий.

Жив я тоді на стадіоні, під глядацькими трибунами, в майстерні свого друга-художника. Холодно там було, незатишно. Гостро пахло фарбами. Зі старих побляклих плакатів, що наперебій прославляли комунізм і радянський народ, я склав щось подібне до ліжка й на тому спав. Рама з комуністами муляла ребра, але великого вибору в мене не було, як і в країни, що йшла під проводом комуністів у світлу суспільну далечінь.

Доки доплентався до свого помешкання, трошки протверезів. І тривога поселилася в мені.

Не спалося тієї ночі. Я сповна осягнув усю небезпеку вчиненого увечері. Всяке лізло у голову, навіть найстрашніше. А під ранок здрімнув – і приснилося жахливе: що артист отой – зовсім не артист, в злий чорний демон. І налетів він коршуном на Марію, а вона – верещить, щосили вирываючись з його диких обіймів. І сльози криваві котилися з її голубих очей.

У холоднім поту я проснувся. «Господи, а якщо й справді там сталося щось непоправне за ніч? Може, не схотіла Марія любові артиста, а він, п'яний, нахабно лізтиме до її золотистого тепла... Не вигримає голубоока – й справді з сьомого поверху вниз головою... Хто буде винен? Я. Організував знайомство. Напоїв. Ще й двері замкнув ззовні. Недарма це мені Бойко доручив, аби самому чистенькому бути. О-о, Мати Божа, знову влип, не дай Боже...»

Ще задовго до початку робочого дня я вже був у редакції, у своєму кабінеті. Набрив готельний телефонний номер артиста, і пальці мої тремтіли, дрібно-дрібно так, як у солідного п'янички.

Гудок. Другий... Четвертий... Ніхто не піднімає трубку. «Все. Кінець. Уночі там справді сталося щось жахливе. Була міліція. Виламали двері. Забрали артиста... Чи її? От і все. Догрався. Не впав лицем у болото. Реноме Ужгорода рятував...» – пекучі думки лізли в голову.

Самому вже жити не хотілося.

І враз – на тому кінці дроту хрипке:

– Алло...

– Ранок добрий. Митро турбує. Вибач. Це – ти? Де Марія? Що, як?.. Я всю ніч хвилювався...

– Все чудово, старий. Вона спить. Про все поговоримо потім...

Мов важезний камінь упав з душі.

Через кілька днів після одного з концертів ми вдвох пішли з ним у кав'ярню. Артист сидів переді мною з букетами квітів, які подарували йому вдячні глядачі, втомлений такий, дещо знічений, якийсь аж безвольний. І відкритий. Це був зовсім інший чоловік: звичайний, земний, а не бравадно-недосяжний, зоряний.

Він щиро дякував за безцінний, солодкий подарунок, який я йому зробив. Як зізнався, Марія приїжджала до нього після того вечора ще.

Я бачив: вона, проста робітниця хімчистки, благотворно вплинула на нього, мовби переродила, на кращого змінила того, хто голосом своїм і співом інших перевищував, до прекрасного звав, сам у той же час літаючи у недосяжних і холодних високостях. «Тож хто сильніший у цьому світі – пісня чи жінка?» – подумки запитував я себе, спостерігаючи за артистом.

Його душа мовби розкрилася не лиш до абстрактного світу, величезних аудиторій, а до одної конкретної людини. Бо любити всіх, як казав хтось із великих, легше, аніж любити одну людину.

– Я не лише виконую чужі, але й сам творю пісні, себто музику до віршів

пищу, – зізнався він. – Та живу самотиною. А в самотності так важко, так важко творити. Хоча – з одного боку, ніхто не заважає, а з іншого... От на сцені я – у славі... Всі квіти дарують, оплесками нагороджують, на «біс» викликають. На висоті я. А скінчиться концерт – піти нікуди. Ні до ко-го! Самотнім стаю я і нікому не потрібним, як вовк у дикому лісі. Нікому коханому квіти ці прекрасні віддати, серце своє ні до кого притулити... На сцені я співаю, людям радість дарую, а сам в самотності своїй за сценою не раз і заплачу... Ніхто це не бачить, не чує ніхто...

Ми сиділи у темнім куточку кав'ярні й смакували червоне вино.

– А з Марічкою... Я такий був з нею ніжний, як з пелюсточкою. Безумно цілував її перси незів'ялі, вдихаючи аромат її незрівнянний. З багатьма жінками я був, але такої не стрічав. Лагідної, щедрої, без грама фальші й корисливості якоїсь. Мов живлющий промінчик весняного сонця в душу мою заглянув, у долю мою артистську...

– Так бери її з собою – і най світить тобі, зігриває на вітрах життя...

– Я казав їй, Митре, казав. І не думай, що п'яний був і казна-що молов. Ні, цілком серйозно.

– А вона? Зраділа, мабуть, що з'явилася можливість залишити свою хімчистку, тяжку оту копійчку...

– О-о-о, якби так. Ні, каже. Не можу. Не одна я. Дитя в мене... Та й гори свої рідні не зможу залишити і по світу з тобою блудити. Ти – артист і знайдеш собі іншу, не таку простачку, як я. А мене покинеш, як непотрібну ганчірку. І я слово тобі не посмію сказати, бо все, що в нас буде, – твоє. Ви ж – артисти, творчі люди, невловимі душі. Розумієш, Митре, вона сказала те, що десь у глибині душі відчуваю сам. Я, каже, носитиму ці наші зустрічі в собі як найдорожче, що є в кожній жінки. І коли тебе показуватимуть по телевізору з твоїми піснями – завмиратиму від минулого щастя, плакатиму з минулого щастя і радітиму за тебе... Хоч ти, може, ніколи й не згадаєш про голубооку Марію з Карпат... У тебе таких – сотні по світу. Ти ж – артист, зірка. А до зірок тягнуться всі...

Скоро ми попрощалися.

– Дмитре, ти зробив мені великий, просто неоціненний подарунок. Якщо тобі щось у житті треба буде допомогти – знай, я завжди готовий, – казав він, щиро обнімаючи мене.

Я вже не відчував того специфічного кислуватого запаху, як у день нашої першої зустрічі.

І більшою приязню до нього виповнилася душа моя...

* * *

Звідтоді сплигло майже два десятиліття. Артист часто на телеекрані. Його знають мільйони. Він справді став великою і яскравою естрадною зіркою. І в тому, здається мені, є й маленька Маріїна заслуга. Тільки вона про це навіть не здогадується...

На щастя, я до нього за допомогою ні разу не звертався.

Доти ми сильні, доки можемо обійтися без чужої допомоги. Хай її навіть і чесно заслужили...

А Марія? Зів'яла в самотності своїй. Зрідка у хвилини відвертості, у гарній компанії, слухаючи відомого артиста, милуючись ним по телевізору, вона, хильнувши оковитої, ні-ні, та й зізнається, що колись вони були разом...

І мало хто вірить у правду золотисто-зоряної миті її життя...

Юрій ЗИЛЮК (Юрко Вовк)

Народився 14 липня 1955 року у селі Звиняче Горохівського району на Волині. Закінчив факультет журналістики Львівського університету імені Івана Франка. Працював у районних, обласних та республіканських газетах в Україні та за її межами. Видавав газету у Львові, був представником низки київських видань у західному регіоні, працював на телебаченні, вів авторські теле- й радіопередачі. У 1986 році брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, про що згодом написав художню і документальну повісті.

Свою першу книгу, повість «Вперед и выше» (російською і киргизькою мовами), видав 1989 року в Киргизії, де на той час працював у республіканських газетах. 1999 року у львівському видавництві «Каменярь» вийшов його перший роман «Ще не пізно все змінити». Згодом світ побачили роман Юрка Вовка «Гра у безкінечність» (Київ: Факт, 2003), повісті «Чорнобильський роман» (Луцьк:

Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2005) та «Попіл Чорнобиля» (Луцьк: «Терен», 2015). 2016 року у харківському видавництві «Клуб сімейного дозвілля» вийшов його роман «Доки смерть не розлучить нас», а 2017 року у тому ж видавництві роман «Пам'ять крові».

Юрко Вовк також автор поетичної збірки «Вщертъ» (Луцьк: Видавництво «Твердиня», 2007) та збірника нарисів «Волинські цілителі» (Луцьк: «Терен», 2009).

Крайня книжка – історичний роман «Передбачення Курта Зіберта» – Харків: Фоліо, 2024.

Член Національної спілки письменників України та Спілки журналістів України. Проживає в Луцьку.

Юрій Зилюк (Юрко Вовк)

День прийдешній

Містечко Пенсагель влітку прокидається рано. Вже о пів на п'яту різноголосе птаство, яке заповнило зелену оазу Пенсагелю, починає так гучно радіти новому дню, що не проснутись може хіба глухий або якийсь нічний гулько. Особливо, якщо в помешканні відчинені вікна. Може, саме тому вони тут майже скрізь мають зовнішні віконниці, котрі ущільнюють зсередини ще й штори жалюзі. Тож схватись від несамовитого щебету тут загалом можна. Але пенсагельці певно люблять ранковий спів птахів. Бо переважно встають, коли пташина кантата ще не досягає апогею.

Пенсагель у перекладі з французької означає «перейшов річку». Місцева легенда свідчить, що в середньовіччі якийсь мандрівник наважився

перебрести тут стрімку гірську річку Барону і заснував на її лівому березі поселення. Видно, видумки не були його фішкою, тому нове поселення він нарік за принципом «що бачу, про те й співаю». Вийшло Пенсагель. Як на мене, іноземця, то досить звучна, навіть якась трохи загадкова, назва.

Пенсагель розташований за кілька кілометрів від Тулузи, великого міста на південному заході Франції, до якого нас врешті прибило після сумбурної втечі з охопленої війною України і тижневих поневірянь по Європі всередині березня магічного дві тисячі двадцять другого року. В Тулузі ми прожили в комірному два тижні, поки господиня, наша давня знайома, яка років десять тому вийшла заміж за тулузця, не виставила нас за двері. На щастя, за кілька днів до того місцева асоціація українських волонтерів запропонувала нам соціальне житло: частину старого будинку в передмісті. Помешкання потребувало ремонту, але, як кажуть галичани, хто сі з тим рахує. Особливо, коли тебе виганяють на вулицю, та ще й з неповнолітніми дітьми. Так ми опинились у цьому благословенному Пенсагелі.

Ми – це семирічний Остап, на сім років старший за нього Андрій я, їхній сорокарічний тато Тарас, і моя дружина Марія, мама цих двох чудових хлопчиків. Іменуємось ми тепер «тимчасово переміщеними особами» чи просто біженцями з України. А саме, з Ірпеня, міста під Києвом, про яке зараз знають у всьому світі.

За законом воєнного стану, який діє в Україні, чоловіки призовного віку на можуть виїжджати за кордон. Та я інвалід війни, тому не підлягаю цьому обмеженню. Хоча краще б підлягав, а то від часу перетину нами кордону з Польщею на мене дивляться, як на дезертира. Ще б пак, здоровенний дядько з руками і ногами пхається за кордон, коли його однолітки ризикують життями на фронті. Це, звісно, дратує, але я ставлюсь до людей з розумінням. На їхньому місці я, мабуть, теж нині був би про таких чоловіків не найкращої думки. Тож, як мовиться, бог терпів і нам велів.

Інвалідом я став після контузії в Косово, коли ми лише починали там «миротворити». Коли стався той клятий вибух на якійсь другорядній дорозі між двома населеними пунктами, то мене так пожбурило з джиба об придорожнє дерево, що воно аж зламалось. Побратими потім жартували, що якби я мав не сто двадцять кілограмів ваги, а наполовину менше, а дерево було товстішим, то все могло б статись навпаки. Гумор трохи по-військовому чорний, та я знав, що за ним була і тривога хлопців за мене, і щира радість, що побратим залишився живий. Хоча причин для радості, особливо в перші дні в госпіталі, у мене не було. Від удару я осліп на одне око і оглух на вухо з того ж боку, на який він прийшовся, голова ніби ось-ось мала розірватись, як бойова граната, а у вилицях невидимі ковалі безперестанку гатили молотами в мозок, наче об металеві наковальні.

Так продовжувалось кілька тижнів, поки криза не минула. Тож одного разу посеред ночі я проснувся без болю та гуркоту в голові і, ще достеменно не усвідомивши цього, раптом почув, як за вікном приглушено тьохкає якась пташка. Я розплющив очі і лівим, ближчим до вікна, побачив окрасць місяця, який завис над госпіталем. Хоча й наполовину, але я чув і

бачив, а головне – позбувся ненависного нестерпного болю. Обережно, все ще боячись його розбудити, я тихенько засміявся і на повні груди вдихнув запах бузку, який струмував у напіввідчинене вікно. «Бузок цвіте у травні», – майнула в голові думка. Це раптове усвідомлення, що я мислю, було, як божий дар, справжнє щастя серед невідомості. Бо давній філософ що казав: я мислю, отже існую.

Я вижив, та повернути повністю зір і слух лікарі мені так і не змогли. У свої двадцять з лишком років я став інвалідом – і на те не було ради. В іншого може б опустились руки, та я невірний оптиміст, тому, призвичаївшись до своїх вад, став шукати, чим міг би найбільш продуктивно зайнятися. Друг-програміст якимсь непомітно долучив мене до свого фаху, і незабаром я відчув, що це моє, що можу в цьому чогось досягти і не пошкодувати про свій вибір. Так я став одним із вітчизняних фахівців з іт-технологій. Та в той час я і гадки не мав, що вже незабаром зможу використовувати набуті навички і досвід для допомоги батьківщині. Як не міг знати, коли і як розпочнеться ця страхітлива війна...

– Слухай, Тарасе, є одна ідея. Думаю, вона тобі буде цікава...

Мій друг програміст Денис осідлав єдиного в моєму домашньому кабінеті стільця і прискіпливо розглядав монітор ноутбука, ніби там ця ідея ось-ось мала з'явитись у вигляді якогось символічного зображення.

– М-м-м, – мукнув я, намагаючись довершити пакет замовного програмного забезпечення, над яким бився весь день, і нарешті повністю віддатись розмові з приятелем під зарання поставлене в холодильник наше улюблене нефільтроване пиво.

Оскільки ми з Денисом не воювали з агресором на передовій, то відразу після революції гідності подались у волонтери. Там незабаром познайомились з Максом, який повернувся в Україну після десяти років підприємницької діяльності в США і зайнявся налагодженням виробництва вітчизняних безпілотників для потреб наших Збройних сил. Йому були потрібні досвідчені програмісти, і ми з Денисом радо погодились допомагати.

Тож коли мій приятель сказав про ідею, яких у нього напихваті завше було безліч, я подумав, що він має на увазі щось чергове із вдосконалення іт-супроводу моделі безпілотника, над яким ми якраз працювали.

– Ну, фонтану своєю ідеєю, – повернувся я до приятеля, коли нарешті завершив роботу. – Знову щось про покращення системи наведення?

– Не вгадав, – інтригуюче зиркнув не мене Денис, продовжуючи розглядати монітор. – Ще дві спроби...

– Та годі тобі, – злегка стусанув я приятеля по плечу, – а то пива не отримаєш. Я ж сьогодні володар нефільтрованого, забув?

– Ок, – здався Денис. – Чого не зробиш заради пивечка!

Він підсунувся ближче до столу і повернув до себе ноутбук.

– Дивись.

Великі пальці Дениса на диво легко забігали по клавіатурі і за хвилину він повернув монітор ноутбука до мене. На ньому на фоні якоїсь емблеми яскраві напис Міністерство оборони Росії.

– За цим написом ховається багато цікавого для нас. Не хотів би зазирнути за лаштунки головного мілітарного штабу рашистів? Га, Тарасе?

– Хід твоєї думки зрозумілий, – зацікавлено протягнув я, враз забувши про холодне пиво. – Але як туди проникнути?

– Коли я казав, що є ідея, то мав на увазі не просто декларацію про наміри, а її втілення на практиці, – гордо випнув груди Денис. – Звісно, самим нам не впоратись, але є кмітливі хлопці, які нам допоможуть. Думаю, що провести хакерську атаку на рашку буде для них справою честі. Зрештою сам зможеш переконатись...

Він різко відсунув стільця і звично похрустів зімкнутими в «замок» пальцями рук

– Але зараз пиво і лише пиво! Я помираю від спраги, старий.

По дорозі на кухню в моїй голові крутилась одна єдина думка: ми мусимо здійснити цю хакерську атаку, хай їй грець!

Я знову їхав у військовому джипі вузькою дорогою поміж двох полів у тому Косові і думав про свою Київщину, дідове село неподалік Карабишів, у якому проводив чи не всі свої шкільні канікули, і кохану Марійку, з якою після закінчення мого контракту миротворця ми мали одружитись. Раптом почувся віддалений вибух, за ним ще один. Я інстинктивно пригнувся і тут таки почув переляканий жіночий голос, дуже схожий на Марійчин:

– Прокидайся, Тарасе! Та прокинься ж ти! Нас обстрілюють, бомбардують!!!

Я розплющив очі і різко сів, все ще не в змозі зрозуміти, що сталося і де зрештою знаходжусь. У цю мить знову гахнуло і за тим почувся такий звук, ніби дрібно задзвеніло скло у вікнах.

– Тарасику...

Чиясь тепла долоня торкнулась мого обличчя. У напівтемряві я розгледів обличчя дружини і нарешті усвідомив, що ми у спальні нашого затишного ірпінського будинку.

– Це війна, – приречено прошепотіла моя Марійка. Вони таки напали на нас, ці рашисти...

Черговий вибух повністю повернув мені здатність тверезо мислити. Гатили по відносно недалекому селищі Коцюбинському, в якому була військова частина. І, з огляду на звуки вибухів, ракетами.

Таки почалось.

Рішення визріло ніби не з власної волі і було безапеляційним.

– Збирай найнеобхідніше і буди дітей. Скажи, що їдемо в гості до дядька Франсуа – це їм сподобається. Після обстрілів має бути атака, якщо кацапська піхотня близько. А щось мені підказує, що так воно і є. На танках і бетеерах вони від кордону до нас можуть за кілька годин дійти. Поспіши...

Я обірвав свій монолог і пригорнув заплакану Марійку. Так ми простояли десь з хвилину, ніби віддаючи шану вже загиблому мирному часу. Потім ніжно поцілувались і моя кохана заспішила до дітей.

– У мене все необхідне в дорогу приготовано, – вже біля порогу мовила моя передбачлива дружина. – За тобою документи і машина.

Уже починало сіріти, коли наш синій фіат з сонними Остапом і Андрієм на задньому сидінні і стривоженою Марійкою поряд зі мною виїхав за ворота рідного обійстя. Мій Ірпінь вже не спав і, здавалось, насторожено

вдивлявся в ранкові сутінки освітленими вікнами будинків. У мене був такий стан, котрий мій покійний дід Степан називав «нерви не на місці». А дід мій був мудрим чоловіком.

Ми вирішили їхати до наших давніх знайомих у Францію, які вже давно нас запрошували в гості. Ранковий дзвінок Марійки до тамтешньої подружки Катерини, котра, як і решта євросоюзівців, ще нічого не знала про російську агресію, певно викликав у неї шок, бо вона мовчала з пів хвилини. Та вразила мене не реакція нашої французької знайомої на новину, а те, що сказала їй в кінці розмови Марійка.

– Катю, – у відповідь на припущення подружки, що, мовляв, може нічого страшного не буде і росіяни незабаром підуть собі геть, якимось незвично суворо мовила моя кохана, – я не знаю, на скільки вони прийдуть, але вони будуть вбивати, грабувати і гвалтувати українців, як це робили з жителями Німеччини в кінці останньої світової війни. Це в їхній змішаній напівординській крові – і якихось вісім десятиліть нічого в ній не змінили на краще...

Мене тоді дуже вразили раптова суворість і переконливість, з якою моя дружина говорила ці страшні слова. Та набагато більше я був вражений таким передбаченням коханої, коли це її пророцтво незабаром збулось. Видно, вона, історикиня за фахом, змогла глибше проникнути в людиноненависницьку суть цього отруєного шовінізмом і рашистською пропагандою народу. А, може, це була інтуїція українки, предки якої з діда-прадіда зазнавали агресії з боку свого північного сусіда.

Наша ірпінська група хакерів складалась із п'яťох айтїшників. Коли вона остаточно сформувалась, ми придумали їй назву: X-52. X від слова хакер в українській транскрипції, хоча в інтернеті та айтїшному середовищі її сприймали як англійську букву ікс. Цифра 5 символїзувала кількість членів групи, а 2 – останню цифру їхнього року народження. Так сталось, що всі ми народились у 1982 році. Згодом кожен з нас придумав собі псевдо. За, так би мовити, законом жанру, псевдо мали бути короткими і писатись латинськими буквами. Тож я став Gal, Денис Otto, решта наших побратимів іменувались Puma, West і Ukr.

Зламати сайт саме міністерства оборони РФ ми тоді не змогли, але на інших сайтах рашистських державних структур дров, так би мовити, наламали немало. Серед них були банки, міністерства, оборонні підприємства і навіть електронна пошта Дмитрія Медведєва, експрезидента Росії. Перед виборами президента США наша група налагодила контакти зі знаменитим об'єднанням хакерів Anonymouse, і ми разом протидїяли втручанню рашї в процес волевиявлення американських громадян. Найперше це стосувалось прокремлівської групи хакерів Killnet, якій добряче дісталось від Anonymouse. Минулого року цим кілнетівцям вдалось, звісно, не без допомоги рашистських спецслужб, дешифрувати нашу групу. Нам стали погрожувати, аж до фізичного знищення. Ми поміняли паролі, але згодом такі листи почали надходити знову. В останньому йшлося про те, що їм відомо про кожного з нашої групи все, включно з адресами проживання і складом сімей. Лист датувався чотирнадцятим лютого 2022 року – така собі «валентинка» від так званого старшого брата.

Це вже були не жарти. На фоні останніх повідомлень про ймовірний напад РФ на нашу країну, якими рясніли всі засоби масової інформації, легковажити такими погрозами було б безглуздо. За день до початку війни всі члени нашої групи X-52 зустрілись у Києві і прийняли рішення про повну конфіденційність подальшої діяльності.

Добу, поки ми не доїхали до Варшави і не облаштувались у наших з Денисом спільних знайомих, я був відлучений від звичної роботи, якою займався і вдень, і вночі. У мене був з собою ноутбук, але я не ризикнув працювати на ньому в таких умовах. Вся конфіденційна інформація була зашифрована і «захмарена», тож користуватись нею ближчим часом я не збирався.

Перед від'їздом з Ірпеня я зателефонував Денові. Після нашої останньої зустрічі він залишився ночувати в Києві у тітки, оскільки зранечку мав якісь нагальні справи. Мій дзвінок застав його в парковці на нульовому поверсі тітчиного будинку на Григора Тютюнника. Чутність була на диво гарною, і крім хрипкого голосу мого побратима в слухавці щось раз по раз гриміло.

– Ало-о, – наляканий цим гуркотінням, зарепетував я в мобілку, – вас там що, бомблять?!

– Другий склад слова правильний, а перший «ракети», – спокійним тоном відгукнувся Денис. – Чому ти так кричиш?

Мене завжди насторожувало, коли він був надто спокійним. Таке собі затишшя перед бурею.

– У нас тут Коцюбинськ обстріляли, – вже тихіше додав я. – Адреналін зашкалює.

– Ага, – схвильовано видихнув мій побратим після короткої паузи. – Треба вибиратись до нас в Ірпінь...

– Слухай!

Мене раптом ніби осінило.

– Ми з Марійкою вирішили везти наших хлопців у Францію до її знайомої. Давай і ти з Наталкою з нами рушай. Ми на вас почекаємо. Разом буде веселіше.

– Ні.

Макс сказав це без роздумів, видно, вже прийняв рішення. А коли він щось вирішив, то його не переконати.

– У мене є дуже нагальна справа в Києві, саме сьогодні. Наталці зараз зателефоную, щоб ішла до наших друзів неподалік, у них є де заховатись. А згодом, якщо що, відвезу її до батьків на Херсонщину.

З красунею степовичкою Наталкою Максим одружився кілька років тому, дітей у них ще не було.

– Як скажеш.

У мене раптом виникла думка, що ми можемо більше ніколи не побачитись.

Та до біса цю дурню!

– Сподіваюсь незадовго повернутись. Бережи себе, старий.

– І ти себе. Марійку і хлопчиків поцілуй від мене. У Варшаві зупиняйтесь у Лешека Щерби, він завжди готовий допомогти, ти ж знаєш. Ну, на зв'язку, як вчора домовились...

Максим відімкнувся. Заледве я відняв мобільку від здорового вуха, як у другому задзвеніло, ніби зумер польового телефону. Недарма ж кажуть, що так сигналізує нам якийсь хворий орган. Особливо тоді, коли нерви «не на місці».

До кінця року ми з сім'єю уже більш менш адаптувались у Пенсегелі. Діти почали ходити до школи, Марійка, яка знала англійську, влаштувалась на роботу у якийсь Дюнд від місцевої мерії. Влітку до нас приєдналась Марійчина сестра з шестирічним сином, яка стала займатись хатньою роботою, яку виконував я. Та в мене нерви і далі були «не на місці». За весь час нашого перебування закордоном айтїшники на чолі з Денисом провели лише одну вдалу атаку на рашистських хакерів, а сам Денис став виходити на зв'язок зі мною все рідше і рідше. Я розумій, що він займається чимось більш важливим, і врешті запитав у нього про це.

– Безпілотники, – пояснив Денис, – нові ударні дрони, які ми з Максимом нещодавно розробили. Це саме те, що зараз найбільше потрібно нашим Збройним Силам. Але нам катастрофічно не вистачає фахівців. Укр пішов воювати, ти закордоном, тож я тягну потрібне навантаження...

Він замовк, ніби даючи мені осмислити сказане.

– Дане, – після паузи відгукнувся я, – мені треба повертатись в Україну. Для себе я вже це вирішив, тепер маю сказати Марійці. Думаю, вона мене підтримає.

– Ну, дивись, старий, у тебе ж діти, – якимсь невпевнено протягнув Денис. – Добре, що вони у безпеці. Відповідати за себе самого легше. По собі знаю. Я теж відіслав свою Наталку від біди подалі.

– Словом, – рішуче мовив я, – коли куплю квиток на літак, дам тобі знати...

Увечері вдома, коли діти вже лягли спати, а сестра дружини пішла з малим у свою кімнату, ми з Марійкою залишилися на кухні самі. Вона мовчала і дивилась на мене таким розуміючим поглядом, ніби здогадувалась про моє рішення.

– Люба, – мені потрібно повернутись в Україну...

Я взяв Марійчині руки в свої і пильно подивився їй у вічі.

– Я знаю, – стиснула вона мої долоні. – Ти говорив з Денисом? Що він сказав?

– Вони з Максимом розробляють нові ударні дрони для ЗСУ і їм катастрофічно не вистачає фахівців. Завтра хочу купити квиток на літак...

– Добре, – глибоко вдихнула моя Марійка, – я відпрошусь з роботи у той день, коли ти відлітатимеш...

Напередодні мого від'їзду ми сказали дітям, що я у справах лечу в Україну і незабаром повернусь.

– До зв'язку, – по-дорослому мовив Андрій, обіймаючи мене.

– До зв'язку, – повторив за ним мій молодший і зашморгав носом.

В аеропорт! Тулузи перед реєстрацією пасажирів на рейс до Кракова Марійка безупинно говорила. Я розумів, що вона говорить, аби не заплакати, і міцніше пригортав її до себе.

– До перемоги, – тихо мовила Марійка, обіймаючи мене на прощання.

Ці слова прозвучали для мене, як признання в коханні. А кохання було в її очах.

ПУБЛІЦИСТИКА

90-РІЧЧЯ АКАДЕМІКА МИКОЛИ МУШИНКИ ВШАНУВАЛИ В УЖГОРОДІ

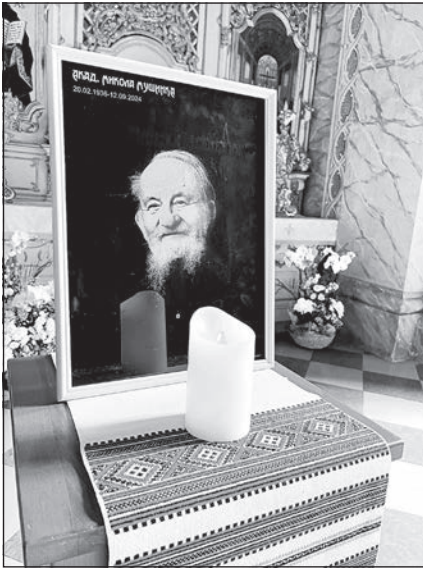
День перший. Пам'ять...

30 квітня – 1 травня 2026 року в Комунальному закладі «Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти» Закарпатської обласної ради відбулася IV Міжнародна науково-практична конференція «Особистість в освітньо-культурному просторі: Микола Мушинка (1936–2024). До 90-річчя від дня народження».

Академік у свій час, підсумовуючи свій 60-річний ювілей, писав: «Через призму власного життя я намагався зобразити долю моєї генерації, генерації, народженої перед Другою світовою війною, на долю якої випало чи не найбільше випробувань, хоч вона не воювала на фронтах, не шукала шматка хліба за морем, та й дома не вмирала з голоду. Постараюсь [...] долучити бодай невеличку цеглину до розбудови науки й культури незалежної України та поглиблення українсько-словацьких взаємин...». Він справді впродовж усього свого життя сумлінно «крутив колеса українського воза», працював як фольклорист, етнолог, славіст, культуролог, мистецтвознавець, літературознавець, бібліограф... Доктор філологічних наук, професор, іноземний член Національної академії наук України, дійсний член НТШ. Президент НТШ у Словаччині, голова Асоціації українців Словаччини... І головне – «найавторитетніший дослідник культури Закарпаття» (за М. Жулинським).

Науковий захід зібрав фахівців зі Словаччини і України. Приїхала його

дружина Магда Мушинкова та його сини Ігор і Олесь. А 30 науковців, які добре знали Миколу Мушинку, працювали з ним, були приятелями, зустрічалися на різноманітних науково-освітніх чи культурно-просвітницьких заходах, зголосилися до доповідей. Дійство розпочалося заупокійною св. літургією в Ужгородському Хрестовоздвиженському греко-католицькому кафедральному соборі, яку провели преосвященний владика Ніл Луцкач, настоятель Мукачівського монастиря Отців Василіян отець Лука Буняк та настоятель парафії Святого Архистратига Михаїла с. Глибоке отець Михайло Михайлець.

Цього ж дня учасники конференції відвідали могили Софії та Станіслава Дністрянських, життя і діяльність яких

досліджував проф. Микола Мушинка. Науковець, відшукавши архіви родини Дністрянських і опрацювавши їх, організував і провів наукові конференції в Ужгороді, Львові та Києві, присвячені вченому-правнику Станіславу Дністрянському, виступаючи на них з основними доповідями, опублікував кілька статей і книгу про нього, а також листування Степана Рудницького до сестри і шваґра, відшукав могилу Станіслава Дністрянського в Ужгороді і здійснив перепоховання праху його дружини Софії поряд із ним на Кальварії, подарував архів Станіслава Дністрянського Тернопільському обласному архіву, а архів Софії Дністрянської – Краєзнавчому музеєві в Ужгороді. До останніх своїх днів професор опікувався спадщиною родини Дністрянських.

День другий. Наука...

Пленарне засідання науково-практичної конференції відбулося в мистецькому центрі «ILKO Gallery», люб'язно наданому Іваном та Михайлом Ільками на знак вдячності академікові за його працю на славу України. Комфортний модерний дворівневий простір, якісна система освітлення, акустично підготовлене приміщення (у відповідності до європейських нормативів), прецедентно підібрана система озвучення, максимальна ефективність співвідношення основних та допоміжних приміщень, живописні полотна народного художника України Івана Ілька – усе це забезпечило ідеальні умови для занурення в атмосферу науки і мистецтва.

Привітали конференцію Петер Шворц, професор історії Пряшівського університету в Пряшеві (Словацька Республіка); Михайло Приймич, ректор Закарпатської академії мистецтва, доктор мистецтвознавства, професор (м. Ужгород, Україна); Тетяна Повханіч, голова Закарпатської обласної організації профспілки працівників освіти і науки України (м. Ужгород, Україна); Ярослав Сивохоп, в. о. директора Комунального закладу «Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти» Закарпатської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Ужгород, Україна).

Зокрема Ярослав Сивохоп наголосив, що Микола Мушинка впродовж довгих років був добрим другом Інституту, співпрацював з ним у різних сферах: час від часу читав лекції для філологів-слухачів курсів, відвідував різноманітні заходи, що проводилися в школах області, брав участь у міжнародних конференціях, подавав матеріали в науково-методичний журнал «Освіта Закарпаття», публікувала свої праці в ньому.

Цікаві і змістовні доповіді представили:

– Наталія Ребрик, завідувач кафедри теорії і методики професійної освіти та інноваційних технологій Комунального закладу «Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти» Закарпатської обласної ради, кандидат філологічних наук, «Академік Микола Мушинка: крізь час і простір»;

– Микола Жулинський, директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України, «Микола Мушинка: націєтворення»;

– Алла Атаманенко, директор Науково-дослідного центру «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара» Національного університету «Острозька академія», доктор історичних наук, професор, «Микола Мушинка крізь призму листування: образ Людини і Вченого»;

– Ростислав Радишевський, завідувач кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор, «Публікації Миколи Мушинки у польській періодиці»;

– Ганна Карась, професор кафедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор мистецтвознавства, «Микола Мушинка як приклад інтегративної особистості (на вшанування 90-річчя від дня народження)»;

– Лідія Ходанич, доцент кафедри теорії і методики професійної освіти та інноваційних технологій Комунального закладу «Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти» Закарпатської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент, член Національної спілки письменників України, «Творчий спадок Миколи Мушинки крізь призму виховних завдань Нової української школи»;

– Оксана Кузьма, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент, «Антропологічний вимір наукової спадщини Миколи Мушинки в системі філологічної освіти: науково-практичний аспект»;

– Оксана Тиховська, професор кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор, «Фольклорно-етнографічні дослідження Володимира Гнатюка в рецепції Миколи Мушинки»;

– Оксана Гаврош, проректор з наукової, виховної та творчої роботи, доцент кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін Закарпатської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, «Микола Мушинка як дослідник творчості українських митців: від забуття до наукового осмислення»;

– Аліна Волощук, завідувач кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін Закарпатської академії мистецтв, кандидат педагогічних наук, до-

цент, «Педагогіка живої культури: освітня та просвітницька діяльність Миколи Мушинки»;

– Тарас Кремень, професор кафедри української мови, літератури та методики їх навчання Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, кандидат філологічних наук, доцент, «Мовна ідеологія в Україні у другій половині ХХ ст. як чинник тоталітарної мовної політики (за М. Мушиною)»;

– Павло Федака, почесний голова Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта», доктор історичних наук, «Микола Мушинка і закарпатська «Просвіта»»;

– Олександр Мушинка, науковий співробітник Центру національних мов та культур, доцент Пряшівського університету в Пряшеві, доктор філософії (PhD), син науковця, «Слово про Батька».

Кожен із доповідачів розкривав певну капітулу діяльності академіка. І кожен із доповідачів дивувався тому «великому огрому його трудів і днів». І кожен із доповідачів усвідомлював, який тернистий шлях довелося пройти професору: від сільського хлопчини з Курова до викладача університету, від пастуха й кочегара до поважного академіка, від віруючого в комунізм «русского» до свідомого українця, від дослідника місцевого фольклору до потужного науковця, рівного якому, скоро не знайдеш в Україні, Словаччині чи Європі...

День другий. Спадщина...

Пообідні конференційні засідання проходили в Закарпатському обласному краєзнавчому музеї імені Тиводара Легоцького, де була розгорнута виставка спадщини Софії і Станіслава Дністрянських, та в Комунальному закладі «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» Закарпатської обласної ради, де учасники конференції ознайомилися з оригіналами фотографій із Закарпаття, зроблених Флоріаном Заплеталом, чеським публіцистом, істориком, етнографом, мистецтвознавцем, фотографом, дослідником закарпатської української культури. Обидві експозиції створені на основі архівних матеріалів, переданих свого часу Миколою Мушиною цим установам.

До розмови про родину Дністрянських долучилися юристи УжНУ:

– Михайло Савчин, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор;

– Андрій Андрушко, завідувач кафедри кримінально-правової політики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор;

– Тетяна Карабін, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор;

– Михайло Лесів, завідувач відділу науково-освітньої роботи та промоції Комунального закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» Закарпатської обласної ради.

– Ганна Карась, професор кафедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського національного університету імені Василя Сте-

фаника, доктор мистецтвознавства, дослідниця творчості Софії Дністрянської, подарувала музею свою монографію про відому піаністку та педагога.

Про унікальність фотографій Флоріана Заплетала розповіли:

– Василь Коцан, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту доктор історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин;

– Михайло Сирохман, доцент Закарпатської академії мистецтв.

Дослідники наголосили, що, йдучи за Миколою Мушинкою, «фотографії Флоріана Заплетала цікаві з кількох аспектів. По-перше, з історичного аспекту. Друге – це з аспекту етнографічного. Він фотографував прекрасні дерев'яні церкви, більшість з яких сьогодні вже не існує. Третє – це з художнього аспекту. Дійсно, попри те, що Заплетал був за професією військовим, він був визначним ученим – істориком та етнографом, але, перш за все, мистецтвознавцем. І сьогодні якщо ми хочемо, наприклад, відновлювати стан дерев'яних церков, то без його фотографій важко обійтись...»

День другий. Надія. Віра. Любов...

Виступ Заслуженого академічного Закарпатського народного хору під керівництвом Наталії Петій-Потапчук завершив основний день конференції. Саме надія, віра і любов переповнювали серця учасників Міжнародного науково-практичного форуму під час виступу цього унікального колективу, який трепетно зберігає, відтворює і пропагує культуру рідного краю: його пісні, танці, строї, звичаї, обряди, забави, усвідомлюючи, що це не просто «пісні, танці, строї, звичаї, обряди, забави», а – національний код, українська душа, наша ментальність, власне, те, що дає сили жити і виживати, що наснажує, зачіпає найпотаємніші струни серця...

Самобутній колорит народного мистецтва не залишив байдужим жодного учасника конференції. Жартівливі пісні і тужливі балади, запальні танці та гучні троїсті музики, неспішний хід від корчми, через місток, копиці сіна і Шелестівську церкву змушували підспівувати, підтанцювувати і – натхненно аплодувати. Ці перлини народного мистецтва не підвладні часу чи віянням моди, бо в них чуються голоси предків, чиста співоча душа нашого народу.

Це була справжня народна стихія, яку добре знав, сумлінно вивчав і щемно любив Микола Мушинка... Це, напевно, було достойне завершення конференції.

Упродовж роботи конференції тривала книжкова виставка видань і публікацій Миколи Мушинка та праць про нього, підготовлена Закарпатською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. Федора Потушняка (директор Олена Канюка).

День третій. На незабуть...

Обговорили.

Підсумували.

Розійшлись-розїхались...

Продовжуємо робити українську справу. Ту, яку виконував академік Микола Мушинка.

Наталія РЕБРИК.

Актуальні питання європейської безпеки

Александр Дулеба: «Якщо ЄС не зможе вирішити питання членства України, то ми втратимо ЄС, путін виграє цю війну, а Європа повернеться у 19 століття»

У березні 2026 року Вчена рада УжНУ присвоїла звання «Почесний доктор Ужгородського національного університету» Александру Дулебі – професору політичних наук Пряшівського університету, старшому науковому спів-

На фото (зліва) А. Дулеба та В. Ільницький.

робітнику Дослідницького центру Словацької Асоціації зовнішньої політики (RC SFPA), провідному аналітику, що спеціалізується на Східній Європі, зокрема Україні, Почесному раднику президента Словацької Республіки з питань закордонної політики (2003 – 2006 р.), раднику прем'єр-міністра Словацької Республіки (2021 – 2023 р.), уродженцю села Бенядиківці, що поблизу м. Свидник Пряшівського краю. За кілька днів по тому знаний науковець відвідав Ужгород для участі у засіданні «Дискусійного клубу», організованого почесним президентом ГО «Центр аналізу регіональних ризиків» Світланою Мітряєвою. Ми скористалися цією нагодою, аби відверто поспілкуватися.

«У Києві у 80-их роках ХХ ст. мало хто розмовляв українською»

– Найперше, прийміть, шановний пане Александре, наші найширші вітання з нагоди цієї знакової події! Своєю багатолітньою науково-дослідницькою та експертною працею, спрямованою на утвердження добросусідських словацько-українських взаємин, ви об'єктивно заслужили це звання уже давно. А моє найперше запитання поверне вас у пору юності, коли ви, закінчивши гімназію, пішли здобувати вищу освіту на філософський факультет Київського національного університету. Що мотивувало вас прийняти таке неординарне рішення?

У старших класах Свидницької гімназії, у якій здобував середню освіту, я мав можливість вивчати й українську мову та літературу. Саме у ту пору я зрозумів, що для кращого пізнання світу, мені слід кардинально змінити середовище, вийти за рамки рідного села, свого округу, краю, пізнати інший соціум. Тому я прагнув продовжити навчання за кордоном. Тепер, з висоти прожитих років, можу констатувати, що найбільше цінувати свою малу батьківщину починаєш тоді, коли вдосталь помандрував світом. Але це відчуття

приходить з роками. А тоді я успішно здав вступний іспит на філософський факультет Пряшівського університету, що було передумовою для продовження навчання за кордоном. Мене цікавили філософія, суспільні науки, а вивчати їх за кордоном можна було тільки в радянському союзі. Я не знав, куди конкретно мене спрямують – могли направити до Москви, Мінська, але направили до Києва, в державний університет ім. Т. Шевченка. Це була доля – потрапити на навчання саме до Києва.

– Як зустрів вас Київ, як проходила адаптація у великому і чужому місті?

Нині у таких випадках прийнято казати – я пережив культурний шок. У Чехословаччині я мав можливість вивчати українську мову, а в Україні усі заняття проводилися російською! Київ взірця другої половини 80-их років ХХ ст. здивував мене – у місті мало хто розмовляв українською. Українською мовою я спілкувався лише в гуртожитку, та у вільний час з студентами, котрі приїхали до Києва із західних областей України.

А загалом, навчання було цікавим і пізнавальним. Студенти мали вільний доступ до якісних перекладів праць класиків філософії. Мені ще й поталанило, бо роки навчання припали на час горбачовської «перебудови», коли держава відкрила архіви, заохочувались публічні дискусії на суспільну тематику. Я готувався до цих дебатів більш ретельно, ніж до семінарів.

В архівах Київського університету я чисто випадково знайшов усі основні праці Т.-Г. Масарика про реконструкцію Центральної Європи після Першої світової війни. Ця тема мене надзвичайно захопила і я взяв її для своєї дипломної роботи. Мене зацікавила й особистість самого Масарика. Після завершення Першої світової війни він приїхав до Києва і домовився з П. Мілюковим (*очільник МЗС Тимчасового уряду росії. У травні 1918 р. у Києві вів переговори з німецьким командуванням про створення антибільшовицької коаліції – авт.*) про формування першого чехословацького батальйону з числа полонених чехів і словаків, котрих утримували у таборі на Дарниці. До речі, серед них був і мій прадід Микулаш.

Під час тієї поїздки, перебуваючи під враженням від подій у російській імперії, Т.-Г. Масарик дійшов переконання, що нова Чехословаччина стане не монархією, а республікою. Відправляючись на Далекий Схід, а звідти до США на аудієнцію до президента Вудро Вільсона, він передав на зберігання київському підприємцю Драгоманову, а той, у свою чергу – в університет Святого Володимира – свою бібліотеку, у якій були і його праці. Там вони пролежали кілька десятиліть. Я уважно перечитав їх та зробив з них виписки. Основний мотив цих праць: для успішного вирішення наших національних проблем, нам слід допомагати вирішувати проблеми наших сусідів. Це актуально й сьогодні!

«Мої аналітичні статті у пресі на суспільну тематику запри-мітили в Академії наук Словаччини і запропонували роботу»

– У 1989 році ви повернулися на батьківщину з дипломом Шевченкового вишу. Яким був ваш старт у доросле життя?

Відразу по приїзді додому пішов служити в Чехословацьку народну армію. Оскільки у мене уже була дружина й донька, мене не відправили кудись далеко, а спрямували у військову частину в м. Кежмарок, де був великий склад танків. Там мене застала й Оксамитова революція.

По демобілізації пішов працювати на кафедрі соціальних та політичних дисциплін УПІІШ в Пряшеві. Саме тоді написав для газет кілька аналітичних статей на тему розпаду срср, політичної ситуації в Україні та росії як нових державах. Мої праці запримітили в Академії наук Словаччини та запропонували працювати по тематиці словацько-українських взаємин. Так, починаючи з 1993 року, я став працювати в інституті міжнародних досліджень при МЗС Словацької Республіки, а з 1995 – у Дослідницькому центрі Словацької Асоціації зовнішньої політики.

У той час наш інститут переклав з німецької і вперше видав словацькою мовою працю Людовіта Штура (*ідеолог словацького національного відродження у ХІХ ст., автор словацького мовного стандарту, що став основою сучасної словацької літературної мови, організатор словацьких революційних кампаній протягом революції 1848-1849 років в Угорщині – авт.*) «Слов'янство і світ майбутнього» з передмовою нашого директора. Ми видали цю книгу з метою розібратися з політичною спадщиною словацької політичної еліти 19 століття. Після цієї публікації наш інститут буквально розігнали... Словацькі націоналісти вважали це «крадіжкою Штура», оскільки у вступі директор заперечував головну ідею Л. Штура про те, що Словаччина має орієнтуватися на росію, а навпаки, стверджував, що модернізація Словаччини можлива лише через інтеграцію до ЄС та НАТО.

А в 1995 році останній посол Чехословаччини у Відні Магда Вашарійова створила Словацьку Асоціацію зовнішньої політики (RC SFPA) і запросила мене туди, де я й працював директором у 2000– 2019 роках.

– Як почалася ваша співпраця з найвищими посадовими особами Словаччини?

У 1998 році, коли прем'єр Мікулаш Дзурінда створив свій перший уряд, ми отримали запрошення від МЗС сформуванню відділу політичного планування та аналізу. Я і ще кілька колег не дали на це згоду, бо не хотіли знову пов'язувати свою долю з владною інституцією. Ми запропонували, аби Асоціація та МЗС заснували Дослідницький центр Словацької Асоціації зовнішньої політики. Міністерство замовляло у нас експертні дослідження на актуальну тематику для прийняття правильних рішень на урядовому рівні. Ця схема працювала аж до 2023 року, поки нинішній прем'єр Роберт Фіцо не призначив її.

Іван Міклош – віцепрем'єр-міністр і міністр фінансів в другому кабінеті Мікулаша Дзурінди та в уряді Івети Радічової, який після Революції Гідності з 2016 року очолював групу радників прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана, запропонував мені долучитися до його команди в Україні. Але оскільки я працював директором центру і на мене були покладені менеджерські функції, я не міг, хоча й дуже хотів поїхати в Україну і працювати у цій команді. Через певний час я ухвалив рішення залишити посаду директора Дослідницького центру. Невдовзі після мого звільнення новий прем'єр-міністр Едуард Гегер запропонував мені посаду свого радника.

«Завдяки рокам навчання у Києві і розумінню української ментальності, я чудово усвідомлював, що Україну ні за «2-3 дні», ні навіть роки окупантам здолати не вдасться»

– Над якими проблемними питаннями ви працювали будучи радником прем'єр-міністра Словацької Республіки? Що конкретно радили Едуарду Гегеру?

Він очолив уряд у квітні 2021 року, а за кілька днів мала відбутися телефонна розмова з українським Президентом В. Зеленським. Е. Геґер тоді мало був обізнаний з українським політикумом і мене запросили ввести прем'єра у курс справи. Ми мали кількогадинну предметну розмову, змістом якої він залишився задоволеним. Через місяць мене включили до складу урядової делегації для поїздки до Києва, а по поверненні додому запропонували посаду радника.

Е. Геґер дуже переймався зовнішньою політикою, бо, на відміну від багатьох інших очільників словацьких урядів, добре розумів, що Словаччина, як маленька країна, є чутливо залежною від зовнішніх факторів. На додачу до цього, у Словаччини практично не було неприязних стосунків з жодною країною ЄС, як, наприклад, між Нідерландами та Польщею, Чехією та Угорщиною, Польщею та Угорщиною. Ми на позитиві комунікували з усіма. На жаль, все змінилося, коли уряд Е. Геґера втратив підтримку більшості у парламенті, а разом з цим і мандат творити європейську політику.

Розвиток співпраці з Україною – це була провідна тема прем'єра, що трапляється досить рідко. Едуард Геґер найперше попросив мене розробити Стратегію розвитку словацько-українських взаємин. Ми вклались у відведені нам достатньо жорсткі терміни і наша стратегія була успішно презентована під час зустрічі словацького і українського прем'єрів в Ужгороді у листопаді 2021 року, та її успішній реалізації завадила війна.

10-11 березня 2022 року, коли окупаційні війська путіна були у Бучі, Гостомелі, Ворзелі, Ірпіні, Бородянці та тримали під прицілом Київ, мені випала нагода, у якості радника прем'єр-міністра, відвідати організований президентом Франції Емманюелем Макроном неформальний саміт лідерів європейських держав у Версалі. Саме там і тоді керівник уряду Словаччини запропонував колегам по ЄС кейс «швидкої інтеграції» України, базований на моїх багатолітніх дослідженнях у цій сфері. Чимало європейських лідерів були шоковані цією пропозицією, бо не мали впевненості, чи буде ще кого інтегрувати, чи буде кому допомагати, адже Україна ось-ось впаде. Це я, завдяки п'яти рокам навчання у Києві і розумінню української ментальності, чудово усвідомлював, що Україну ні за «2-3 дні», ні навіть роки окупантам здолати не вдасться. Тому маленька Словаччина передала Україні один з двох наявних у нас комплексів С-300, літаки-винищувачі Міґи ще на самому початку війни, коли уряд німецького канцлера зважився передати для потреб ЗСУ тільки шоломи... Ці переконання у нездоланність України слід було передати нашим партнерам, і нам це вдалося! Після цього голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляен запропонувала Е. Геґеру спільно з нею відвідати Київ у квітні 2022 року, як війська ЗСУ вигнали московитів з Київщини.

«Американці підтримують праворадикальні партії, аби розвалити ЄС»

– Гіпотетичний вступ України до НАТО здатен реально забезпечити нам, та й усій Європі, тверді гарантії безпеки, чи уже назріла пора до пошуку інших, більш дієвих та сучасних альянсів?

На третій день після початку російського вторгнення в Україну німецький канцлер Олаф Шольц сказав: наступив *zeitenwende*, що українською означає «зміна часу». І справді, розв'язана росією війна поламала все.

На мій погляд, сьогодні для України найважливішим питанням є вступ до ЄС, який повинен поступово перейняти на себе функції європейського НАТО, котрий бере на себе функції європейського НАТО. Північноатлантичний альянс, до якого належить й адміністрація Д. Трампа, перестає бути надійним проектом. Почалося все із заяв американського президента по Гренландії, згодом по Канаді, а зараз ці дії в Ормузькій протоці... Якщо уважно почитати текст нинішньої «Національної стратегії США», то з неї чітко випливає, що американці підтримують праворадикальні партії, аби розвалити ЄС. Цього самого прагне й путін! Такі дії суперечать інтересам не тільки України, та й усіх європейських країн. Треба чітко усвідомлювати, що сьогодні у Європі триває війна на двох фронтах: конвекційна на території України, і політична – у всій євроспільноті. Упродовж нинішнього і наступного років у 14 країнах ЄС відбуватимуться вибори. Це і є та безпосередня лінія зіткнення на політичному фронті у дискусії щодо війни і пояснення громадянам цих країн, які ставки у цій війні. Саме у цих площинах сьогодні вирішується доля війни, подальша доля України і майбутнє Європи загалом.

– До яких невідкладних кроків, на ваш погляд, слід вдаватися, аби успішно протистояти цій загрозі?

Війна росії проти України – одна з ключових тем внутрішньої політики усіх європейських країн. Європейцям треба протиставляти щось дієве впливу російської пропаганди у своїх країнах. Зростання впливу проросійських сил у європейських країнах – це результат дезінформації про Україну. Саме цьому чиннику слід приділяти першочергову увагу як на урядовому, та і громадському рівні, пояснювати суть і походження російських фейків.

Коли більшість країн ще не знали, що слід робити, Словаччина запропонувала інтеграцію України, як відповідь на війну. Ця війна не може закінчитися тільки двосторонньою угодою України і росії про якийсь перемир'я. Вона повинна закінчитися реконструкцією загального безпекового порядку. Ми спільно повинні мати чітке уявлення, де бачимо росію, у яких її обов'язках. Хоче вона того, чи ні – то її справа, але ми повинні мати ясну позицію, чого прагнемо! А такої позиції Європа нині немає. І це дуже небезпечно! Це що стосується «твердої сили».

Щодо «м'якої сили». Коли закінчувалася Друга світова війна, британський прем'єр Уїнстон Черчіль запропонував інтеграцію інституцій. Не тільки спільний економічний ринок товарів, але й колективну безпеку. Все, що включає у себе поняття «європейський спосіб життя» при верховенстві права, демократії, вільних виборах, гарантії людських прав, свободі слова – сьогодні під великим питанням. Ми повністю недооцінюємо основи європейського інтеграційного проекту, які сьогодні вкрай важливо реставрувати. Ми повернулися до актуалізації ідей У. Черчіля після 80 років відносної стабільності. Тепер на часі придбати нову «парасольку» і будувати нову «завісу».

Нам вкрай важливо відновити чотири блоки безпекового порядку, бо без цього не буде бачення майбутнього. Саме ЄС повинен взяти на себе функції й гарантування колективної європейської безпеки незалежно від позиції США.

Якщо рішення про вступ України до ЄС не буде знайдено у правових рамках функціонування ЄС через блокування однієї-двох країн, то варто застосувати формулу «диференційованої інтеграції», автором якої є президент Фінляндії Александр Стубб. Чому б ні? Сьогодні ж не усі країни-члени ЄС є у

«шенгені», не усі в «еврозоні». Якщо не буде консенсусу – будуть формуватися «коаліції охочих» на взірць тієї, котра існує сьогодні забезпечуючи військову підтримку України. У ній відсутні нейтральні країни та Угорщина з Словаччиною, зате присутні Великобританія, Канада та інші країни, що не входять до ЄС. Якщо ЄС не знайде консенсусу, будуть створюватися «коаліції охочих» з питань енергетики, сільського господарства... Якщо ЄС не зможе знайти рішення питання вступу України у правових рамках ухвалення рішень, то ми втратимо ЄС, путін виграє цю війну, а Європа повернеться у 19 століття.

Ми йдемо в конфлікт зі США. Це дуже сумно і важко. Але це *zeitenwende*. Уже нічого не повернеться до того, як було до війни. Путін почав *zeitenwende*, Трамп закінчив. Ми живемо у новому світі, ми його помалу втрачаємо, бо не розуміємо, де ми зараз є. Порядок денний дуже складний. Або ЄС візьме на себе функцію НАТО, функцію збройних сил, або зникне. Мій життєвий досвід привчив мене бути оптимістом.

«Нинішня влада Словаччини виграла вибори, роблячи ставку на популізм»

– Що завадило проєвропейським політикам перемогти на крайніх парламентських і президентських виборчих перегонах у Словаччині?

Як на мене, основна причина в тім, що у попередньому парламенті була дуже широка коаліція та анархічний стиль роботи уряду І. Матовича, що породжувало багато конфліктів між коаліціантами та відчуття владного хаосу у суспільстві. У ході дочасних парламентських перегонів у 2023 році Р. Фіцо добре зіграв на цьому, гарантуючи стабільність та роблячи ставку на популізм. Ці ідеї знайшли підтримку в антисистемного електорату, а це майже третина виборців.

– У чому феномен нинішнього Роберта Фіца?

Він є технологом влади, добре вивчив запити і настрої свого електорату і говорить саме те, що від нього хочуть почути, та наганяти на виборця побільше страху усілякими суспільними катаклізмами, як от можливість втягування Словаччини у війну чи зростання цін на енергоносії. У цьому сенсі показовими стали й президентські перегони, коли з подачі Р. Фіцо проєвропейський кандидат Іван Корчок позиціонувався як «кандидат війни», а Петер Пеллегріні – як кандидат миру. Плюс вплив угорських медіа, котрі системно й тривалий час працювали з угорцями Словаччини.

– Спостерігаючи за регулярними протестними акціями «Dost bolo Fica», я роблю висновок, що якби вибори у Словаччині відбувалися сьогодні, їхні результати були б інакшими. Я помиляюся?

Виходячи з наших теперішніх досліджень, нині найбільшу підтримку має «Progresívne Slovensko – Прогресивна Словаччина» (21-24%), на другому місці SMER Р. Фіца (17-20%), третіми є неофашистська «Республіка» (7-9%), «Глас» – 8%, «Демократи» Е. Геґера – 5%. Не можна не згадати й про підтримку партій «Свобода і солідарність» (6–8 %) та «Християнсько-демократичний рух» (6–8 %) – це опозиційні партії, так само як і партія Матовіча «Словаччина» (8–9 %).

Наразі найбільша проблема в тім, що демократичної парламентської більшості без партії І. Матовича створити, скоріш за все, не вийде. А брати його у партнери – свідомо приректи себе на нові політичні скандали, оскільки

І. Матович – то справжній словацький Трамп! Перше тестування можливої коаліції будемо мати на місцевих виборах, котрі відбудуться у жовтні цього року.

– **Чи можна вважати розгромний програш партій В. Орбана на минулих парламентських перегонах в Угорщині початком кінця політики популізму?**

Популізм із політики ніколи не зникне. Я вважаю, що антисистемна хвиля у західних демократіях досягне свого піку разом із поразкою Трампа у США, над якою він особисто та його команда сьогодні наполегливо працюють. Поразка Орбана в Угорщині є передвісником цього. Я вважаю, що це також передвісник поразки Фіца у Словаччині на парламентських виборах наступного року. Істотно до цього сприятиме також криза путінської росії та її невдача у війні проти України. Росія може мати перспективи розвитку лише у співпраці з Європою. Альтернативою є її васальна залежність від Китаю. Без Європи росія приречена на поразку.

Василь ЛЬНИЦЬКИЙ, Ужгород.

Важлива місія цієї книги – розширити уявлення про культурні кордони

(Передмова до вибраного з творчого доробку Марусі Няхай, яке появилось в ужгородському видавництві «TIMPANI»)

Творчість Марусі Няхай свого часу навчала мене читати поезію. Ставши студенткою, на початку 2000-х років я вперше відкрила для себе настільки вільну форму поетичного вислову, і сталося це не через пафос авангардистів чи бунтівних експериментаторів, а через м'яку силу її самотубного голосу. Він показав, що говорити зі світом можна відверто, без поз і зашореності правил, перетворюючи дуже інтимний досвід на впізнаваний, причому абсолютно інший – поколінняєво і географічно – людині.

Важлива місія цієї книги – розширити уявлення про культурні кордони. Український читач має знати, що Україна у світі існує і так: у Свиднику, де дороговкази українською ведуть до галереї Дезидерія Миллого, розташованої в колишньому родинному будинку Марусі Няхай; у Пряшеві, де вийшли всі п'ять її збірок і де вона досі провадить культурну і громадську роботу, зокрема, сьогодні підтримуючи тих, хто шукає прихистку через війну; у Празі, яка розширила її горизонт до європейського масштабу і увійшла в поезію як спосіб мислення.

Від представника культурної меншини часто очікують знаків на кшталт фольклорних образів, штампів місцевого колориту, демонстра-

тивної відданості корінню. Ці очікування самі по собі є формою обмеження, що зводять людину до функції, звужують діапазон її емоцій і рухів, перетворюють живу індивідуальність на плоский символ. Маруся Няхай існує в слові інакше. Вона відкрита до світу в усій його складності, глибоко усвідомлює свою приналежність до нього. Не експлуатує українство як тему. Просто живе ним, утверджуючи як грань буття.

Книга пропонує вибране з творчого доробку поетеси. Відтак читати її – означає вирушити слідом за авторкою в її сковородинівську мандрівку самопізнання і спостерігати, як змінюється вона й епоха.

Перша збірка «Білі руки беріз» (1974) – це скрупульозна, майже крихка праця ословлення власного «Я», спостереження за його пластичними контурами. «Думки мої – квіти мої / в широкому полі, / де серце – городник, / а город – я сама» – ця метафора самовирошення задає тон усьому корпусу текстів. Уже в ранній ліриці Марусі Няхай означила основні мотиви, на яких триматиметься її творчість: родинна пам'ять, єднання з природою, пошук слова та самости. Пам'ять у збірці цілком конкретна і тілесна. Руки бабусі «пахнуть осінню зораної землі», у її глиняних горщиках – сметана, «пирого у розквітлій мисці». Культ бабусі в поезії стає опертям, на якому тримається первинний космос дитинства, з якого можна підніматися у складність дорослого світу, не втрачаючи себе. У цьому космосі поряд існують Перун, що «жадібно цілує Землю», і контрабас, на якому вигравав вітер, – слов'янський міф і модерна образність на диво органічно зливаються в одному вірші. Маруся Няхай опоетизовує звичайне і для когось банальне з рідкісною спостережливістю художника. Вечір, коли «Людська втома / сідає за передспочинковий стіл» і голоси спітаються в один вінок, – так само значущий, як зоряна ніч чи руїни, де «білі руки беріз блакить підпирають». Однак у щільно сплетеній гармонії звучить щемкий та проникливий запит: «Я просто хочу бути / сама собою!».

Друга збірка «Чекаю тебе» (1981) розгортає ще один мотив, який стає центральним – чекання, що постає як онтологічний пошук спорідненої душі, де Коханий – це передусім культурософська постать, людина, через яку глибше пізнаєш світ. Їхні зустрічі населені птахами і кульбабами, старими звичаями й музикою, і до цього спільного досвіду лірична героїня буде повсякчас повертатися. Відкритість до іншого тут доходить до краю: «Заглянь туди, / за незвідані обрії, / і сміло відчини / скарбами наповнені / чорні провалля / моїх півкуль. / Порпайся пальцями / у регістрі моїх думок». Але за цією граничною відвертістю одразу виникає зустрічне питання: «Чи знайду / за твоїми обр'ями / себе?». Присутність іншого закономірно породжує напругу між самовіддачею і самозбереженням, і ліричне «Я» підходить до межі розчинення в ньому, однак зберігає власну траєкторію, невтомно розбудовуючи себе, спираючись на минуле і теперішнє, як на опори. Образний лад збірки розширюється до джазових і блюзових реєстрів. Чорний блюз – «плантаціям зроджений, / сонцем обпалений, / потом людським начищений / до блиску» – з'являється як ще один спосіб говорити про біль і тілесність, без прямолінійного автобіографізму. Маруся Няхай слухає ритми різних культур як частину власного внутрішнього голосу.

Осмислення свого слова і природи творчості загалом пронизує весь доробок авторки, але стає ключовим у третій збірці «Моє ательє» (1986), де вона міркує про власне призначення. Розмова про мистецтво сповнена думками про свободу та обмеження, про миттєвість, зупинену в обрамленому художньому полотні, про дитинство, що нишком досі снується поміж розвалених стін та розламаних рядків. Поетеса звертається до свого доробку – «*мій вільний вірше*», і ставить перед ним завдання: відкрити себе тямущим людям, щоб іти поряд із ними «*сходами часу*». Вірш «Галерея» замикає цей мотив із особливою силою, зафіксувавши дім дитинства, куплений дідусем за американські мозолі після Першої світової, розстріляний Другою і перетворений з плином часу на справжній мистецький храм. Він стає місцем, куди поетеса подумки повертається із дванадцятого поверху готелю. Галерея Дезидерія Миллого у Свиднику перетворюється на перехрестя, де особисте тісно зімкнулося з національним.

Збірка поглиблює тему роду поклонами батькові з його «*гордієвими вузлами*» фронтових доріг, матері, сестрі, а ще – буденності, до якої поетеса звертається на рівних, немов до живої співрозмовниці. Авторка має дивовижний талант перетворювати повсякдення на матеріал місткої метафори. Наприклад, любов у третій збірці проходить крізь найрізноманітніші метафоричні реєстри: від апорій Зенона і тореадорської образності до телефонного дзвінка під час футбольного матчу зі сповіщенням про «*нічийний результат*». Маруся Няхай випробує почуття різними мовами культури – архітектурою, живописом, музикою, технологіями, спортом. І щоразу кохання виявляється невичерпним у своїй здатності вмістити новий образ, інтонацію, форму присутності двох.

Четверта збірка «За старою брамою. Силуети» (2011) позначена зрілістю іншого ґатунку – тією, що набуто через втрату. Після смерті чоловіка Вацлава Дворжака в поезію входить горювання, що пронизує всю тканину збірки: «*Там тихо... / тихо... / плакала печаль моя*». Слова тут вимовляються обережно, аби витримати вагу туги. Прага, яка супроводжує поезію Марусі Няхай від першої збірки, тепер змінює свій характер: із простору, де ліричне «Я» отримувало масштаб, вона перетворюється на територію особистої хроніки, де відбувається священнодійство – «*одробинки свої знаходжу*» на тротуарах. Карлів міст стає «*янтарем спогадів*», гостинно запрошують в минуле Градчани – місто стає дзеркалом, в якому поетеса спостерігає за власним життям. Натомість цикл «Мініатюри» створює враження вітражу, у якому рівноцінні за яскравістю, але різні за природою фрагменти – пейзажі, культура, тілесність, самотність – складаються в образ жінки, що невпинно збирає «*перлини*» світу, знаючи: «*до кінця не встигну їх позбирати*». Три мотиви тримають цей цикл: невичерпність світу і культури, тривання у часі, яке диктує неминуче прощання з майбутнім, і нарешті – самообраз авторки, «*закутаної у себе*».

Особливою гостроти у збірці набуває соціальна рефлексія, де медія стають сервірованим столом, на який подають страхиття сучасності, де Вацлавська площа «*всіх пережує*», де Шекспір бродить венами міст, поки людина ховається в інтернеті від власного обличчя. Маруся Няхай, яка десятиліттями нюансувала свої почуття на тлі культурних і природних

ландшафтів, тут виявляє здатність говорити про блукання цивілізації з гіркою іронією людини, яка багато бачила і все ще дивується.

П'ята збірка «Стежками застеленими осінню» (2022) охоплює останні роки, в яких особисті болі й суспільні кризи йшли поряд, і поетеса сповна пропускає їх через себе. Питань тут більше, ніж відповідей – збірка відмовляється від підсумкової певності на користь палітри реакцій на реалії довкілля. «Осінь», програмова поезія збірки, фіксує те, що багато років тому лише передчувалося в рядку про зрізану липу: час відтинає пройдений шлях, *«прилітає і відлітає у завтра»*, а всесвіт поетеси ще блимає *«в спеченій картоплі на полях»*. Це констатація і прийняття, де зрілість стає предметом вдивляння. Цікаво, що в ранній ліриці відчуття часу було таким самим гострим – він і тоді не давав спокою, осідав щемкими світлинами у рядках її поезії. Тепер до досвіду пережитого додається інтонація прощання. Вірш «Фотографія» повертає образ бабусі – але вже з іншого боку часового горизонту. Поетеса шукає її в собі, залишаючись *«по той бік»* і чекаючи – незабаром *«в плин часу я до Вас відпливу»*. І ця констатація звучить помірковано, без драматизму і театральності.

Один із найважливіших віршів збірки, «Симфонія», присвячений чоловікові Вацлаву Дворжаку. *«Слово ми роздягли до самої кості, / залишилась нам тільки музика...»* – одна з метафор, що стискає в собі десятиліття спільних розмов і мовчання, тілесної, душевної і духовної близькості. Під кроною дуба, на вершині, зачаровані музикою, вони ще разом спускаються у завтра. *«Сьогодні, коли слухаю оцю симфонію, / дихаю і за тебе...»* – у двох рядках передано глибоке усвідомлення щастя, здобутого на власному шляху, і його згуби, бо доля невблаганна.

Збірка «Стежками, застеленими осінню» позначена особливістю, якої раніше в поезії Марусі Няхай майже не було. Ліричне «Я», яке впродовж десятиліть ретельно конструювало і вибудовувало себе, тут розширюється до «Ми» – покоління, спільноти, часу. Динаміка природна для людини, яка пройшла достатньо, щоб бачити себе частиною більшого. Реальність відчувається як хаос і хвороба та передається нотами дисгармонії. Щодення, яке поетеса впродовж десятиліть перетворювала на поезію, тепер *«вариться»*, стає незрозумілим тягарем. Місяць, що раніше грайливо заглядав у вікно, з'являється голим, беззубим, розсіяним. Поетичне мовлення урбанізується – *«акумулятори»*, *«анонімні зони»*, *«рестарт»*, *«COVID-19»* – лексика свідчить про авторку, яка відкрита до словника своєї доби, хоч він їй і чужий.

Цю книгу можна читати як підсумок творчого шляху, але водночас – це важливий початок безпосереднього знайомства з українським читачем, адже вперше Маруся Няхай видає свої тексти в Україні. Авторський заклик *«...до останньої краплі / вип'ємо все Мое життя!»* сприймімо за щире запрошення до відвертої розмови, під час якої, від рядка до рядка, відкриватимуться земля і небеса внутрішнього світу авторки, а за ним вималюються обриси української поезії Словаччини.

Олександра ВІСИЧ,
докторка філологічних наук,
професорка кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія».

«Вічний революціонер» Івана Франка

Вірш Івана Франка *Гімн*, в якому створено образ вічного революціонера, належить до найвідоміших і найпопулярніших його поезій. Він був покладений на музику і його було прийнято співати при відкритті всяких зборів, на яких сходились українці при нагодах своїх свят або пам'ятних днів своєї історії. Про вірш багато говорили, писали й інтерпретували його у різний спосіб. Суспільна ідеологічна верхівка бачила в ньому своє зображення, образ свого виникнення, життя і своєї діяльності і сприймала його як поетичний твір про себе, про свою діяльність та свою роль у суспільстві.

Що являє собою зображений у *Гімні* Франка вічний революціонер, хто він, що він, ким і чим він є, як він представлений і як він змальований. Звідкіля він походить, хто він, відколи він існує, як він розвинувся, як діє і виконує свою роль і завдання в історії країв, народів і взагалі світового суспільства. Які його ознаки і які його прикмети, за якими слід його називати вічним революціонером.

Франків вічний революціонер має необмежений позачасовий характер. Він не належить одній окремій історичній добі, а живе і діє, одколи існує людське суспільство і житиме і діятиме повік. Раз він появляється і виступає з великою активністю, іншим разом виступає менш активно і повільно, проте глибоко і з вирішальними результатами. Франко пише про нього, маючи на увазі тих, які не бачать його і які його заперечують:

*Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився.*

Це про його постання. Далі Франко продовжує про його наростаючу часову активність:

*Та аж вчора розповився
І о власній силі йде.*

Франко його зображує і визначає за сферами його діяльності. Він дає йому назви, імена, які йому властиві і під якими виступає у своїх діях. Вічний революціонер у його зображенні – це *дух, наука, думка, воля*. Як дух він всюдисущий, він живе усюди, де живуть і займаються своєю щоденною працею людські колективи. Він перебуває і одвіку живе

*По курних хатах мужицьких,
По верстатах робітницьких.
По місцях недолі й сліз.*

Коли він зосереджує, сконцентровує, згущує свою міць і підвищує свою діяльність, усюди, де почне активно діяти, певен у свою силу, за Іваном Франком, відбуваються такі картини і незламні події:

*І де тільки він роздається
Щезнуть сльози, сум, нещастя.
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі
Кращу долю в боротьбі.*

Такі події відбуваються в найменших одиницях суспільства сім'ях, коли батьки, бажаючи дітям кращої долі, роблять усе, щоб їх доля, доля дітей, була іншою, відмінною від того, як жили і працювали вони, батьки. Так чинять і поступають і окремі суспільні верстви, які з метою свого кращого існування всі сили прикладають до того, щоб здобути щось нове, нові порядки і нові відносини всередині їх суспільства.

Зображення вічного революціонера у Франка не обмежується наступом і діяльністю сконцентрованого духу. У своїй другій іпостасі вічний революціонер виступає як наука, свідоме діяння її сили і її переконливості. Одного духу мало для того, щоб досягти нові ступені і нові якості людського розвитку. Наука своїми відкриттями і винаходами розвиває і наближає шлях до нового стану і нової дійсності в існуванні світу. Такими в історії людства були різні науки і практичні відкриття і винаходи, як, наприклад, у давнину винайдення колеса, у вісімнадцятому сторіччі винайдення парової машини, згодом винайдення сили електроенергії та інші винаходи, які полегшували життя суспільства і означали прогрес у його розвитку. Франко та його однодумці нові революційні винаходи підносили й оцінювали дуже високо. У його час в Україні появлялися друком різні публікації про нові винаходи, як, наприклад, брошура Сергія Подолинського про парову машину та про роль, яку вона відіграла й виконала у прогресі життя різних народів і різних суспільних шарів. Цю брошуру читали друзі Франка і немає сумніву, що читав її і сам Франко.

Не менш визначною подією в історичному поступі людства стало винайдення книгодрукування. Його поява сприяла зближенню людей і народів, які одержали можливість глибше пізнати минуле, осмислити сучасне та прогнозувати майбутнє. Утім, суспільство не завжди позитивно сприймало подібні відкриття. На історичній арені раз у раз з'являлися сили, що чинили їм опір. Згадаймо, як заметушилися переписувачі та працівники скрипторіїв, повставши проти друкування книжок першодрукарем Іваном Федоровим. Цю справу називали «бісівським ділом», а самого майстра цькували й переслідували, через що він був змушений шукати прихистку на західноукраїнських землях. Вічний революціонер, за Франком, — це також і людська думка. Згадаймо в цьому контексті становлення наукової думки в Західній Європі, яку жорстоко придушувала й карала інквізиція. Осмислюючи ці факти, Франко так продовжував роздуми про незавидну долю вічного революціонера:

*Ні попівській тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпiонське ремесло
В грiб його ще не звело.*

Франків вічний революціонер виразно виступає й у своїй четвертій іпостасі. Він виступає як воля. Прагнення до волі, до свободи і свого вільного і незалежного розвитку всією силою рухає історією народів і веде їх до нового висхідного етапу їх розвитку. Результатом прагнення во волі, наслідком її діяння був розпад колоніальної системи й колоніалізму в світі, діяння волі показувало шлях народам до свого незалежного розвитку, який позбувся тютюрства і влади сильнішого. Цей шлях повністю ще не завершений і триває й досі.

Вічний революціонер Івана Франка являє собою велетенську міць і силу. Він мужній і сильний, він

*Не уступить нітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.*

Де він появився, де почав діяти, куди він ступив своїми ногами, там

*Розвалилась зла руїна
Покотилася лавіна*

і немає сили, яка могла б його спинити так, як не можна згасити

*..... мов огонь,
розвидняющий день.*

Франків вічний революціонер – це образ динаміки суспільного розвитку, образ рушійної сили історії народів і світового розвитку. Він є природним законом цього світового розвитку, він визначає його еволюцію і його майбутнє. В цьому сутність, могутність і привабливість вічного революціонера Івана Франка. Цей образ полонив його і далі, приводив його до нових думок, які пізніше відбилися в його визначній мислительській роботі «Що таке поступ».

Коли твоє поетичне слово в дитячих серцях оживає

(Лірична розповідь про ЛІДІЮ ПОВХ-ХОДАНИЧ
із нагоди 65-річчя)

Звісно, цього прагне чи не кожен письменник, який творить для малечі. Та не кожному це дано. І писати тебе не навчить ніхто ні в дитсадку, ні в школі, ні в університеті. Ні батько, ні мати, ні вчитель. До цього ти повинен прийти сам. Як це трапилося із відомою українською поетесою Лідією Повх, яка почала нанизувати слово до слова ще у другому класі. І це прийшло, вважає вона, само собою...

А мені здається, що взятися за перо її спонукали казкові краєвиди гірського села, де

*Гірлянди червоного перцю
Сушаться на всіх ганках.
Озивається птахом серцю
Свіжість осіннього ранку.
Світяться, досягають
Важкі виноградні грона.
Троянди цвітуть, облітають
На трави, в росі холодні.
Далеко там – гори сині.
На горах – ліси чорні...
Мала моя батьківщина –
Єдина така, неповторна.*

Малою своєю батьківщиною Лідія Повх вважає гірське село Кушницю, що на Іршавщині, де вона народилася 25 квітня 1961 року. Воно запам'яталось їй співом горлиць під вікнами, спілими яблуками, грушами і сливами в саду, домашнім хлібом, спеченим мамою у печі та глибочезними – аж по самі вікна – сліпучо-білими снігами (коли випадали сніги, здавалось, гори наче наближались – ніби йшли грітись до коминів). А ще – дотепер закарбувалися в серці і душі дві гірські річки з кількома високими мостами. З меншою річкою, Лисичанкою, дівтора дружила. Там часто збиралися сільські хлопчики й дівчатка – влітку купалися, збирали квіти, забавлялися у футбол, а взимку грали хокей (не біда, що не було ковзанів, а за клюшку слугувала ліщинова палиця із загнутим кінцем).

Лідія Повх, під час зустрічі в місті над Ужем, за чашкою запашної кави, залюбки розповідає про своє дитинство, де у домі її бабусі звучали різні мови. Бабуся Ольга (саме так її всі називали) – словачка, дід Йосип, чи то пак Йожі – угорець. «Сюди, крім родичів, – згадує вона, – заглядала чешка Дуйчакова, полька Завадська, румунка Леньовка, німецькомовна поетеса Ольга Рішаві...»

Отакої! Ольга Рішаві! А це вже цікаво... Можливо, спілкування з поетесою теж вплинуло на Лідію Повх? А не вплинути просто не могло, бо про поетесу добре знали в тутешніх селах. Її вірші друкувалися на сторінках газет і журналів, виходили в антологіях і альманахах рідного краю. Творчий доробок О. Рішаві становить понад три сотні поезій та близько тридцять оповідань та казок. А в 1974 році на сторінках колективного збірника «Новоліття» окремим розділом з'явилася її поезія. Тож не знати про свою талановиту землячку Лідія Повх просто не могла. А це додавало їй снаги і творчого пориву.

Та доля склалася так, що 1966 року батьки переїхали жити в Горяни під Ужгородом. Це теж стало знаковою подією в житті майбутньої поетеси. Їх хата виходила вікнами на давній колодязь, із якого починається знаменитий роман Михайла Томчання «Жменяки». Ось що вона говорить про ті часи:

– Для мене Горяни гомонять голосами героїв цього письменника, Після Ольги Рішаві я мала ще один приклад для спостережень за тим, як перетікає життя у художнє слово, як воно там живе, хоч впізнаване, але інше.

У 1968 році вона пішла в перший клас. Навчалася добре. Учитися було цікаво. Водночас займалася в хорі, відвідувала гурток гри на мандоліні, була учасницею шкільних дійств. Багато часу віддавала читанню книг, особливо художньої літератури. До бібліотеки ходила як до храму. Батьки теж захоплювалися читанням. Вони насамперед любляли твори Михайла Томчання і Федора Потушняка.

Якщо сьогодні батьки дарують малечі сучасні смартфони, велосипеди чи ноутбуки, то тоді на день народження приносили книжки. Вони були бажаними й для маленької Лідії. Вона й досі пам'ятає, з яким захопленням та задоволенням читала казки «Гора до неба», «Дідо Всевідо», а також твори Г. К. Андерсена.

А вже в другому класі сама почала писати вірші. Це її наразі настільки захопило, що й самій закортіло стати поетесою. Вона брала активну участь в різних конкурсах і олімпіадах, їздила на наради творчої шкільної молоді. Не часто таке буває: у юному віці мала можливість спілкуватися із такими метрами літератури як Іван Драч, Борис Олійник, Олесь Гончар. На заключному засіданні наради творчої шкільної молоді, яка проходила в Києві, читала вірш «Яблуневі сади», за який Борис Олійник потис її руку й гарно подякував за вірша.

Важливу роль у її поетичній долі відіграв і небезвідомий поет і книговидавець, лауреат Шевченківської премії Іван Малкович. Він редактор першої книжки Л. Повх «Йшла ворона по перону», яка побачила світ у київському видавництві «Веселка» 1989 року. А рецензував її уже відомий поет Василь Герасим'юк.

Після одержання атестату про восьмирічну освіту продовжила навчання в Ужгородській середній школі №7, яку закінчила із золотою медаллю.

Потім був філологічний факультет Ужгородського державного університету. Ось що вона розповідає про студентські часи, якими вони були для неї, що найбільше запам'яталося:

– Зі світлом у душі згадую лекції професорів П. П. Чучки, М. П. Лакизи, В. Г. Чумака, Л. Г. Голомб, доцентів Н. В. Вигодованець, К. Й. Галаса,

Т. М. Розумик, засідання літстудії під керівництвом Василя Степановича Попа. На літстудії тоді були Андрій Дурунда, Петро Мідянка, Василь Кіш, Іван Ребрик, Василь Горват, Юрко Клованич... Інколи засідання тривало до півночі. Це була справжня школа творчого зростання, випробування молодих крил.

Після закінчення вузу працювала вчителем української мови і літератури в школах м. Ужгорода, викладала в Ужгородському природничо-гуманітарному коледжі, завідувала кафедрою суспільних дисциплін і української мови в Ужгородському державному інституті інформатики, економіки і права. Із 2004 року працює на викладацькій роботі у Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти, де очолила кафедру педагогіки та психології. Кандидат педагогічних наук, доцент. Відмінник освіти України.

Кожна творча людина не просто пише для себе, а мріє про публікацію своїх творів, щоб вони були відомі широкому читацькому загалу. Так було і в Лідії Повх. Вона друкувалася в обласних та республіканських газетах, журналах «Малютко», «Дружно вперед» (Пряшів), «Веселка» (Пряшів), «Соняшник», «Веселка» (США), колективних збірниках «Дзвінке джерело», «Відлуння», «Вітрила», «Улюблені вірші», «Календарик-дошколярник», «Золота осінь», «Народний календар», у читанці для малят «Медведик», що виходила як додаток до газети «Новини Закарпаття», у рубриці «Бешкетник, що періодично з'являлася на сторінках газети «Срібна земля».

Література «переслідувала» Лідію Повх, зізнається вона, майже все життя. Навіть свою долю поєднала із випускником Московського літературного інституту Петром Ходаничем. Вони ніби змагаються між собою, правда, чоловік шукає себе в прозі (він пише оповідання, повісті, романи, драматичні твори), а дружина залюблена в поезію. На теперішній час вона автор десятки книг. Серед них – «Цар Іван – з кукурудзи качан», «Нумо гратися усі», «Дражнилки», «Гілка глоду», «Політ на кулі», «Доці і сніги», «Біла хата на горбку», «Школярі – школярйки», «Секрети словоскладання», «Канікули», «Саламандра йде у мандри», «Навздогін Вергілію», «Як цуценя сніжинки ловило», «Розкажи про все вітру», «Наше місто превелике», «Різьбив майстер колисочку», «Крапля меду», «Вірші про школу».

У доробку поетеси – твори для дітей, лірика, оповідання. У них постає світ сучасності і минулого в складних свідомісних та емоційних вимірах людини XXI століття. Сюжет часто побудований на конкретних фактах, подіях, явищах і торкається проблем сьогодення. У своїх прозових творах вона розкриває широку панораму життя простої людини в умовах сучасної України. Письменниця у простому, повсякденному віднаходить і відстоює вічні цінності, зокрема інститут сім'ї, батьківства, пам'ять роду, ментальні особливості духовного світу людини. Провідні мотиви поезій – почуття патріотизму, обов'язку перед родом і народом, усвідомлення смислу життя, любов до рідного краю

Водночас Л. Повх автор численних публікацій із педагогіки та методики викладання суспільних дисциплін, теоретичних засад вивчення дитячої літератури та мистецтва як засобів виховання, психологію творчості. Вона автор таких праць як «Виховні та дидактичні аспекти ментального

в українській поезії для дітей», «Уроки після школи: культура мовлення», «Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття», «Риторика в профільній школі: методичний посібник для вчителя», «Ділове мовлення: типові помилки», «Педагогічна енциклопедія Закарпаття» (у співавторстві) та ін.

Лідія Повх – лауреат літературних премій імені Зореслава, імені Федора Потушняка, «Благовіст», імені Наталії Забіли.

Найбільше щастя для неї – мати можливість самореалізуватись. А найвища радість – пити із чаші творчості. І, звісно, прагне прийти до читача із новими творчими здобутками!

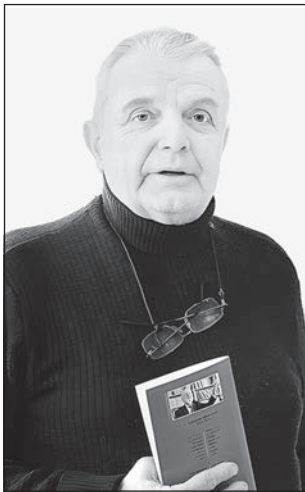
Василь ШКІРЯ.

Василь ШКІРЯ

Писав, щоб вірш сприймався, мов святе причастя

(Василю ГУСТІ – 75)

«Писав, щоб вірш сприймався, мов святе причастя» – так висловився про свою творчість відомий український поет Василь Густі у вірші «Гортаючи старі записники». На березі срібернім свого віку дивується, як з

легкої руки, «рядками я, словами розкидався, неначе жити двісті літ збирався. І звалював усе на час і втому, на лінь русинську, всім давно відому. Не дописав, не достраждав я часто, щоб вірш сприймався, мов святе причастя».

І ось «березове колесо», де «листом багряним усипана даль» і «в пісню вплелась сивиною печаль», докотилось до прекрасних – 75! Саме стільки літ вимальовується нині на його життєвому календарі.

Свого часу земний шлях кожного із нас Василь Густі охарактеризував як:

*Життя людини кожної, повір –
Це геніальний, дивовижний твір.
Яка судьба ж його у майбутті?
Така ж, яким герой був у житті.*

Власне, а яким є по життю сам Василь Густі? Він і поет, і прозаїк, і публіцист, і перекладач. Десятки його віршів покладено на музику. Людина виняткових здібностей і талантів, яскрава постать в літературному світі.

Літературознавець Олександра Ігнатович вважає, що поезія В. Густі в багатьох виявах має медитативний характер, тобто є роздумами про буттєві проблеми та питання життя, про етичні виміри людських взаємин, виявляє заглибленість у внутрішній світ ліричного героя, має монологічне мовлення». І тут же додає: «Любити світ через природу, людину, відчуваючи їхню красу, естетику праці, взаємозалежність, – це й становить ту вітальну силу, що є основою і генетичної вдачі Василя Густі, і поетичного мислення митця».

Народився В. П. Густі 21 березня 1951 року в селі Королеві Виноградівського району в сім'ї робітника-залізничника. Із самого дитинства виділявся талантом серед своїх ровесників. Писав поетичні рядки, які отримували призові місця на творчих конкурсах. Кращим на обласному зльоті молодих обдарувань Закарпаття у 1968 році було визнано його вірш «Дуб». Твори здібного школяра передавалися по обласному та всеукраїнському радіо й телебаченню, публікувалися у обласній та всеукраїнській пресі.

За рекомендацією керівника літературного об'єднання «Пролісок» Степана Жупанина Василь Густі їздив на республіканський семінар обдарованої молоді. Уже відомий класик української літератури Павло Тичина, прочитавши його вірші та послухавши їх в авторському виконанні, назвав його «раннім світлим талантом».

І таке визнання не пропало марно: він одержав рекомендацію для вступу до вузу.

У виші Василь Густі навчався успішно. Але радість від успіху була недовгою: його, як і Дмитра Кременя, було звинувачено в націоналізмі і виключено з стаціонару, переведено на заочне відділення.

У рідний Виноградів В. Густі повернувся сумним, невеселим і засмученим. Дізнавшись, у чому справа, Степан Жупанин заспокоїв його, порадив наразі піти в армію, а відвідавши у рідному Королеві батьків хлопця, поговорив з ними і запевнив, що опала проти сина скоро минеться. А ще порадив початкуючому автору у своїй поезії оспівувати рідне Королево і швидкоплинну Тису, людей і природу Срібної Землі. Тільки постійна робота над словом принесе йому успіх.

Зрештою, так воно і сталося. Після служби в армії повернувся на роботу кореспондентом Великоберезнянської районної газети «Карпатська зірка», де працював до призову. З 1975 до 1980 був на комсомольській роботі (у радянські часи була й така – В. Ш). Потім кілька років працював редактором всеукраїнського видавництва «Карпати».

Перший друкований вірш «Привіт весни» з'явився у обласній газеті «Закарпатська правда». Із тих пір часто виступав у обласній та республіканській пресі. Його охоче друкували газети «Молодь України», «Друг читача», журналах «Піонерія», «Україна», «Дніпро», «Барвінок», «Сільські обрії», «Дукля», «Тиса», альманахах «Вітрила 68», «Новоліття», «Суцвіття», колективних збірниках «Поезія, 1977», «Поезія-90».

Ось що писав про цей життєвий і творчий відрізок часу Василя Густі доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету, член Національної спілки письменників України Сергій Федака у передмові до книжки «Зоря Біловезі» «І проліска ніжність, і пам'яті твердь»: «...у 1977 році вийшла в світ перша збірка В. Густі «Пе-

рон». Відтак його творчий доробок поповнили «Жадання дороги» (1982), «Обличчя» (1985), «Постеліть мені, мамо, рушник», «Калина в інєї», «Пригорщ краплин» (1991), «Зерно в ріллі» (1996), «Прибайки з тарадайки» (1997), «Між берегами тиші» (1998), «Тиса камінь обтесала» (2001), «Березове колесо», «Подарунок від інвестора» (2005), «Опрісники» (2006), «Ріка під кригою» (2009), «Полин гіркий, полин солодкий» (2013), дитяча п'єса «Як Рак Неборак Козу розуму навчив» (2000) і прозові «Незвідана стежина думку кличе» (1997), «Пляшка бургундського» (2003) та «Кого я знав, кого люблю» (2009). А ще з десятків інших видань. До речі, все життя В. Густі літературну роботу змушений поєднувати із працею у книжковому видавництві «Карпати», прес-службах обласної державної адміністрації і обласної ради, на громадських засадах (2001-2004 рр.) очолювати обласну письменницьку організацію. Він поєднав у власній долі, здавалося б, непоєднане. Як сам писав: «Колись згадають, може, віршаря, який щодня виходив на роботу, і на дрібній чиновницькій посаді він хліб собі щоденний заробляв».

Сергій Федака назвав Василя Густі «класичним постшістдесятником». І це закономірно. У даного покоління, на його думку, ще зберігалися типові для їхніх предтеч свіжість сприйняття, соціальний оптимізм, акварельність письма, але їх вже трохи прибито першими приморзками брежнєвщини. Унікальність цієї творчої когорти осмислено у нашому літературознавстві значно слабше, ніж їх попередників. У книжці «Зоря Біловежі» саме про оцей самий зв'язок поколінь, про перетікання культурного процесу з однієї доби в іншу.

Твори, пропоновані читачеві, Василь Густі насамперед виношує у серці. Так, ліричну драму «Зоря Біловежі» він присвятив Олександру Духновичу – найвидатнішому із закарпатських будителів-просвітителів, священнику, письменнику, журналісту. Це відома особистість, його називали будителем духу, карпаторуським велетнем.

Василь Густі продовжує традиції філософської лірики, започатковані на Закарпатті В. Довговичем, Ф. Потушняком, Ю. Боршошем-Кум'ятським. Його вірші були ескізним портретом цілого покоління закарпатської інтелігенції. Часом він підноситься до цікавих філософських роздумів, співзвучних з віковою народною мудрістю. Ліричні герої поета шукають правду і істину. Їх багатий духовний світ немислимий без любові до України, народних джерел, рідної мови.

На думку Івана Хланти, від збірки до збірки Василь Густі прагне удосконалення свого письма як у стилістичному, так і в філософському осмисленні суспільних явищ, душевних переживань, особливо складною їх сутністю на зламі століть, межі тисячоліть. Спостереження і осмислення труднощів нового часу склали основу поетичної збірки «Між берегами тиші».

«Збірка засвідчує, – стверджує Іван Хланта, – що автор активно розширює горизонти своєї творчої самореалізації, заглиблюється у сутність складних явищ життя. У поета в душі живе почуття невдоволення зробленим, прагнення творити краще. Він пильним оком вдивляється в сучасне життя, намагається відтворити його в поетичних образах».

Книжка «Тиса камінь обтесала» заслуговує на особливу увагу. Її основу склали вибрані поезії, вміщені у збірках, які вийшли у світ, почи-

наючи з 1977 року. Творам притаманна заглибленість у світ людських взаємовідносин, роздуми над долею духовних цінностей на зламі епох. Кожна сторінка книжки пройнята любов'ю до отчого краю, до людей, які живуть у рідному селищі Королево, яких споконвіку гартує і гуртує Тиса.

Іван Хланта дав високу оцінку творчості В. Густі. На його погляд, збіркою «Тиса камінь обтесала» В. Густі засвідчив про себе як одного з кращих ліриків Закарпаття. Вона належним чином вписується у контекст сучасної української поезії.

Багато поетичних текстів уже стали піснями. Музику до них написали відомі композитори С. Мартон, М. Попенко, В. Гайдук, В. Теличко, С. Гіга, Зоя Слободян, П. Готвоні, П. Матвій, І. Козар. А пісня-сповідь «Коли я стану перед Богом» у виконанні популярного українського співака Івана Козаря облетіла чи не весь світ.

*Коли я стану перед Богом,
То запитає Бог мене:
– Ти що в житті зробив такого,
Що з плином часу не мине?*

Василь Густі тривалий час очолював Закарпатську обласну організацію Національної спілки письменників України. Свого часу він був організатором кількох культурно-просвітніх акцій – «Письменник – сільській бібліотеці, сільська бібліотека – письменнику», «Зцілюще слово» та ініціатором проведення фестивалю «Карпатська ватра», який збирає письменників Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей та українських поетів Словаччини, Польщі, Угорщини, Румунії.

Гостями фестивалю були секретар Національної спілки письменників України Петро Засенко, голова Кіровоградської обласної організації НСПУ, член президії НСПУ Василь Бондар, прозаїк, поетеса, голова Дніпропетровської організації НСПУ, головний редактор журналу «Січесьлав», член президії НСПУ Леся Степовичка, літературний критик, голова Івано-Франківської обласної організації НСПУ Євген Баран, прозаїк, публіцист, голова Хмельницької організації НСПУ, директор Хмельницького обласного літературного музею Василь Горбатюк, відомий поет, прозаїк, критик із Чернівців Мирослав Лазарук. Прибули також зарубіжні гості: зі Словаччини – відомі українські поети Ілля Галайда і Маруся Няхай, з Будапешта – поет і видавець Ласло Кайзер і поет Іштван Горват, а також україномовний прозаїк, виходець із Закарпаття Сергій Степа.

У фестивалі також взяли участь закарпатські письменники Василь Густі, Петро Ходанич, Лідія Повх, Сергій Федака, Мирослав Дочинець, Тетяна Ліхтей, Хрестина Керита, Михайло Рошко, Василь Кузан, Василь Шкіря, Надія Панчук, Галина Малік, Юрій Балєга, Юрій Шип, Андрій Дурунда.

У сімейному плані теж пощастило – Бог дав йому неординарну творчу особистість Ірину Звонар, із якою разом прожили понад сорок красних років. Із їх сімейного гнізда піднялися на власні крила діти Роман, Іра та Андрій. Вдалися вони у батьків і продовжують творити добро на землі.

Із ювілеєм Вас, Василю Петровичу!

У ТІНІ ГІР І СВІТЛІ СЛОВА: ТВОРЧІ ОБРІЇ АНДРІЯ ДУРУНДИ

*До 70-річчя з дня народження українського
письменника з Ужгорода*

Андрій Дурунда народився 5 листопада 1956 року у багатодітній сім'ї Ілька (1911 – 1966) та Марії (в дівочтві – Бушко; 1919 – 2013) Дурундів. Його дитинство минуло у верховинському селі Рекіти, що на Міжгірщині. У цій багатодітній родині, попри неймовірну красу карпатських краєвидів, панувала скрута. Тому, як і його старша сестра Єва, Андрій Дурунда був змушений від семилітнього віку наймитувати – чотири роки. Цей період ліг згодом в основу повісті в новелах з метафоричною назвою «Сльозинка на зеленім листку». Її знаки: зелений листок символізує безрадісне дитинство, а слезинка – наймитування. У десятилітньому ж віці йому судилося стати сиротою: 1966 року помер батько Ілько Дурунда.

В інтерв'ю з автором цих рядків митець поділився спогадом матері про подію, що символічно окреслює сутність його покликання: у Новоселицькій дільничній лікарні медсестра вклала між пальчики немовлятка шматочок паперу, бажаючи йому щасливої творчої долі. І це побажання стало для Андрія Дурунди пророчим: будучи п'ятикласником, розпочав втілювати на папері перші проби пера, щоб описати реалії життя в горах. Там, за його зізнанням, «легко дихати та тяжко жити». Свої замальовки він надсилав у газети «Радянська Верховина» (нині – «Верховина»), «Молодь Закарпаття», «Закарпатська правда», «Зірка», «Юний ленінець», журнал «Піонерія». Проте знакова подія для Андрія Дурунди трапилася 1971 року, коли у всеукраїнському часописі «Зірка» на першій сторінці до 8 Березня з'явилася його розповідь про маму-страдницю Марію. Після тієї публікації йому почали надходити листи з усієї України, ба навіть з-за кордону. Дійшло до того, що за один день поштар приносив йому сто(!) листів! Це було дивовижно. Власне, тоді він уперше відчув, якою потужною силою наділене друковане слово.

Перша публікація літературного твору Андрія Дурунди датована 24 вересня 1970 року: в обласній газеті «Закарпатська правда» – тоді головному виданні Срібної Землі – побачив світ вірш «Струни осені» семикласника Голятинської середньої школи.

У цьому зв'язку варто наголосити: до моменту закінчення школи в доробку Андрія Дурунди було вже понад три сотні публікацій у пресі та колективних виданнях.

Ставши студентом, від 1974 року Андрій Дурунда до сьогодні поєднав свою долю з містом над Ужем.

Ужгород став для молодого автора важливим середовищем творчого зростання, передусім завдяки підтримці людей, небайдужих до його літературних пошуків. З-поміж них Андрій Дурунда особливо виокремлює постать Василя Попа (1933 – 2008) – відомого культурно-освітнього діяча Закарпаття. Упорядник книжки «Закарпатські новели» (1959), який в Ужгородському університеті на громадських засадах керував літературною студією імені Юрія Гойди, запримітив і творчі поривання Андрія Дурунди. До речі, Василь Поп сприяв становленню цілої плеяди закарпатських художників слова й літера-

турознавців, у тім числі лауреатів Шевченківської премії Дмитра Кременя, Петра Мідянки, а також Дмитра Кешелі, Володимира Фединишинця, Василя Густі, Христини Керити, Василя Кузана, Михайла Рошка, Тетяни Кобаль-Ліхтей, Мар'яни Нейметі.

Невдовзі у видавництві «Карпати» вийшла перша збірка новел та оповідань Андрія Дурунди «Не карай самотністю» (1988). Передмову до видання написав Василь Поп. Згодом творчість письменника отримала високу оцінку в рецензіях Петра Скунця, Петра Угляренка, Івана Яцканіна, Михайла Ряшка, Василя Попа, Миколи Зимомрі, Івана Хланти, Василя Густі, Омеляна Довганича, Галини Зварич, Василя Нитки, Михайла Носи, Василя Маровді, Василя Пилипчинця...

Сюжетні й образні відголоси цих подій присутні в багатьох зразках малої прози Андрія Дурунди. Власне, йдеться про авторську художню самоінтерпретацію, в якій особистісний досвід стає підґрунтям для моделювання персонажів і ситуацій. Звернення до його творчого доробку дозволяє читачеві простежити майже весь життєвий шлях митця, від дитинства до професійного становлення. Йому довелося працювати державним службовцем на різних посадах: інструктором Закарпатського обласного виконкому (1984 – 1988), відповідальним секретарем Закарпатської організації Національної спілки журналістів України (1988 – 1995), керівником прес-центру Карпатської регіональної митниці (1996 – 2001), головним консультантом Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2003 – 2010)...

У прозі Андрія Дурунди органічними є образи персонажів-чиновників, змальовані з увагою до мовних і поведінкових особливостей бюрократичного середовища. Особливо відчутно це в романі «Сльози Святої Марії» (1999), в якому автор реалістично змалював діяльність можновладців тодішньої доби. Ідейно-змістову сутність цього прозового полотна влучно розкрив видатний український поет Петро Скунець (1942 – 2007) у вступному слові «І ніякий він не герой – герой твору»: «Про малу людину, що не втратила душу серед надуті партійно-радянської мілкоті, котра вдає, що вершить народну долю, – про це й написав свій твір Андрій Дурунда. І ще – про душу, котра силкується не піддатися тій задушливій атмосфері...»

Доробок Андрія Дурунди охоплює різножанрові тексти. Крім згаданих творів, перу лауреата міжнародних літературних премій ім. Б. Лепкого, ім. Вільгельма Магера та Закарпатської обласної літературної премії ім. Федора Потушняка, належать повісті «Невидимі пута» (1993), «Вікторія регія» (2011), роман «Дерево на вітрах» (2005, 2011), нариси «Замах на Паганіні» (2002), збірка малої прози «Сім янголів затрубили...» (2013), а також художньо-документальні оповіді під узагальненим заголовком «Роде наш красний». Усі ці твори засвідчують жанрову мобільність автора та його здатність поєднувати художній вимисел із документальною точністю.

У 2016 році Андрій Дурунда запропонував увазі читацької аудиторії книжку «Чаша», яка отримала схвальні відгуки у критиків і читачів. До видання увійшли твори, написані впродовж 1984–2015 рр. Зміни творчого тону зумовлені природною еволюцією настроїв автора протягом цього періоду. Допитливий читач відшукає у названій книжці різнопланові прозові замальовки; серед них найбільш характерологічні такі, як *філософсько-осмислені* («Корольков», «Коли свої з'їдають...», «Жахливо і страшно», «Бідна душа без гроша...», «Щастя», «Нездійсненна мрія», «Гіппократка», «Усе в нормі», «Крих-

тинку з народного добра...», «Револуція»), *гумористичні* («Перша ластівка», «Як лейтенант доповідав генерал-полковнику...», «Москвичі за кордоном», «Ящик комунізму», «Нечиста» сила), *лірично-патетичні* («А на чужині – тужливо...», «Знав би, де впадеш...»), *ностальгічні* («Мрія крильцями махає...»), *глибоко особистісні* («Я-ак?...», «Сліди на снігу», «Казка осінньої гори») тексти. У цих оповідях відчутно проступає внутрішній стан автора. Він сповнений болем, переживанням за те, що повсюди має місце нестійкість моральних орієнтирів у суспільстві. Проте зауважу: попри драматичну проблематику, оповідання написані легко й динамічно, з помітним прагненням Андрія Дурунди зацікавити читача точними спостереженнями. Вони правдиво передають буття простих людей на тлі вічних істин: добра й кривди, шляхетності й нищоти, життя й смерті. Така художня манера цілком відповідає індивідуальності письменника, що добре відома його сучасникам. Так, ще в 2000 році у передмові до літературного портрета «Андрій Дурунда. Слово в сльозі», написаного Михайлом Ряшком, літератор і науковець, доктор філологічних наук Микола Зимомря слухно виокремив такий акцент: «Його художнє слово містке, що для мене, його крайнина, означає: він – особистість зі своїми масштабами, долею, а ще – думками про людські долі. Останні бувають маленькі й великі, однак, для нього вони завжди неподільні. Адже біда, якщо вона вже є, то мілини не знає. Захопить покривдженого до свого нурту, а по якійсь миттєвості накриє піною виру...». Ця характеристика й сьогодні не втратила актуальності, окреслюючи фундаментальні риси письма Андрія Дурунди.

Літературознавці та шанувальники творчості Андрія Дурунди не залишають його книжки поза увагою. Так, на його першу збірку «Не карай самотність» (1988) з'явилося понад двадцять рецензій і відгуків. Твори письменника викликають інтерес не лише на рідному Закарпатті, а й за його межами. Про це свідчать ґрунтовні наукові дослідження, опубліковані у серії «Філологічні науки» Дніпропетровського національного університету (випуски за 2007, 2009, 2010, 2013 роки).

У своїй багатогранній творчості письменник послідовно відстоює традиційні засади художнього зображення дійсності. Він зберігає класичну композиційну структуру оповіді з типовою зав'язкою, розвитком дії та кульмінацією, уникаючи радикальних формальних експериментів. Для Андрія Дурунди важливо, щоб література не відривалася від запитів і очікувань широкого читачького кола.

Відтворюючи багатовимірність людського буття, Андрій Дурунда не омине теми смерті як граничного екзистенційного досвіду. Саме цей мотив стає концептуально визначальним для книги письменника «Свіча» (2024), до якої увійшло 40 вибраних творів малої прози, для героїв яких свіча догоріла.

Ключовим у багатьох оповіданнях є певний життєвий випадок, який творить власний містичний простір на межі між «чашею життя» та «свічею смерті». Яскравим прикладом такої символіки є фрагмент із твору «Я прийду за тобою...», в якому автор метафорично осмислює шлях людини між народженням і смертю: *«Випити свою чашу... А в тій чаші – трунок з болю, печалі, веселощів, туги, самотності, кохання, зрад... Від одного людина сміється, радіє, від іншого – тужить і ридає. Кому вже чого й скільки випало. Усе строго дозовано. Смакує людина той неповторний напій, попиває, безпечно думаючи, що посудина бездонна. І путь – безконечна. Живому завжди так воно здається. Але не встигнеш оглянутися – чаша опустіла. І свіча догоріла. Все. Злазь, голубчику, з воза. Дорога скінчилася. Фініш... У всіх воно так,*

відколи існує людство. Тому не треба комедії влаштовувати, а покійно останню краплинку проковтнути і на нову путь ступнути...». Таким чином, танатологічна проблематика у творчості Андрія Дурунди не лише формує філософську тональність його прози, а й визначає структуру художнього мислення автора, для якого смерть є не кінцем, а точкою перегляду й переосмислення сенсу людського існування.

Автор звертається до читача з позиції зрілої, досвідченої особистості, яка уважно вдивляється в людські долі. Він зображує шлях своїх героїв і в буквальному, і в метафізичному вимірах. Стаючи на цю стежу, персонажі поступово наближаються до неминучого фіналу свого земного буття. Труднощі існування в «горах-полонинах» краю спонукають їх до роздумів про вічне, до глибокої рефлексії над сенсом життя. Усвідомлення власної смертності дозволяє героям тверезіше оцінювати вчинки і тим самим глибше відчутти цінність життя. Недаремно письменник вкладає в уста героя твору «Не вертайся на круги своя...» промовисті слова: *«Мусить у душі світити світло – ніжно-дороге таке, непорочно-святе... Як Великодня благодатна свіча, свіча життя. – Передихнув, з натугою вибираючи з себе потрібні слова. – Вогник, розумієш, гріти повинен, живлющий і незнищений. З цим живодайним теплом людина йде легше крізь вітри і бурі, сніги і морози, як із святою молитвою. Ніби сонце в душі, от».*

Справжня сила прози Андрія Дурунди полягає в її автентичності. Усі оповідки зі збірки «Свіча» тією чи іншою мірою висвітлюють життєві перипетії мальовничого краю, відомого – за влучним означенням Василя Пачовського (1878–1942) – як Срібна Земля. Тексти книжки є своєрідною конденсацією спостережень автора, який володіє уважним і досвідченим оком. Їхні сюжети народжені з реалій, вихоплених із калейдоскопа ситуацій, пережитих самим митцем або його земляками-закарпатцями.

У творах Андрія Дурунди смерть постає як природне завершення людського існування – неминуче явище, яке слід не оскаржувати, а сприймати з покорю. Особливо промовисто це проступає в оповіданні «Душа з весняного саду...», де герої рефлектують над неминучістю кінця: *«В самоті, у думках-роздумах хочу згасати. Як одинока свіча. Як та смерічка на косогорі...»*; *«Звізда така їм засвітила. Чи свіча, – відповів Світлик. «Свіча смерті» – хотів додати, але тільки подумав. Йому було страшно навіть вимовляти це слово. Він же ще не навився, з чаші трунку досхожу не написвся, а свіча вже догорає...»*; *«Кожний н'є свою чашу життя, – задумано мовив Світлик. – Лиш ніхто не знає, що кому налив Бог»*; *«І кожному горить його свіча, – продовжив священник. – Тільки нам не дано знати, яка вона. Видно тільки її вогник золотистий...».* Для письменника важливіше не сам процес вмирання, а онтологічне значення смерті й її вплив на людське життя.

Життєвий шлях героїв у прозі Андрія Дурунди нерідко постає як серія мандр – як фізичних, так і духовних. Письменник майстерно поєднує у них філософські роздуми, промовисті публіцистичні оцінки та ліричні замальовки. Усе це створює глибокий і різнобарвний художній світ, який дозволяє читачеві проникнути в сутність людського існування.

Твори Андрія Дурунди можна рекомендувати тим, хто цінує глибоку філософську прозу. Авторів ж у рік його 70-ліття бажаю нових творчих здобутків, натхнення й міцного здоров'я для невтомної праці над словом.

Іван ЗИМОМРЯ,

доктор філологічних наук, професор, член Академії Вищої школи України,
член Національної спілки письменників України.

Іван Чендей про діячів неорусинського руху

Гортаючи письменницький щоденник

Нещодавно в ужгородському видавництві «Рік-У» побачила світ третя книга «Щоденників» відомого закарпатського письменника, Шевченківського лауреата Івана Чендея. Усі три томи його діаріуша містять понад тисячу сторінок і є своєрідним літописом життя краю за пів століття. Третій том містить записи з 1982 по 1995 рік і охоплюють період великого суспільного зламу, який відбувся наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років. Серед нових з'яв того часу — виникнення неорусинського руху. Цікавими є спостереження і роздуми письменника про діячів цього політичного напрямку, багатьох з яких Іван Чендей знав особисто. Тут публікуємо уривки із «Щоденника» на цю тему.

17 грудня 1989. Неділя

Булькаючим, зворохоблено нервозним на письменницьких зборах був виступ Петровція. Критикуючи організацію за бездіяльність, він закликав: «Дайте мені сюди Євтушенка! Або ще когось із знаменитих! Я тоді сюди прийду пішки з Берегова...»

Залишалося сказати:

Підіть у районну – коли нема у районній – знайдіть книги Євтушенка в обласній бібліотеці і читайте, перечитуйте, вдумуйтеся й осмислюйте! Ніхто вам Євтушенка в Ужгороді не подасть. А сам ви краще писати не будете і в разі, якщо вам Євтушенка подадуть у Берегово, навіть доставлять на квартиру. І не в тому справа, з ким ви зустрілися і з ким вас зустріли. Діло в тому, на що ви сам спроможетеся і на що ви здатні. А для того, аби ви щось зробили істинне, потрібна робота, робота і ще раз робота... А до неї ще талант...

18 лютого 1990 р. Неділя

Вчора відбулася установча конференція Товариства Карпатських русинів.

З доповіддю на ній виступив голова ініціативної групи головний архітектор Ужгорода Михайло Томчаній.

І так: утворено ще одну (поки що неформальну) організацію для того, аби нас ділити і дробити вже й тому, бо подрібненими легше керувати. Зроблена, як гадаю, чорна справа на руку зазіхаючому на Закарпаття Будапешту і, звісно, на шкоду нашій загальній українській справі.

Зовні видиться все нормальним, благопристойним. Тут ніби і воля народу, і плюралізм, повернення до джерел і т. д. «Активними» русинами виявилися Долгош, Петровцій і Фединишинець із літераторів. Останній навіть поремствував, що «досі, на жаль, пише українською мовою», говорив про необхідність русинам мати свою граматику, свої журнали, газети і т. д.

Цікаво було спостерегти тут-там гутірку на угорській мові, загальну амбіційність і зовсім-зовсім невисокий інтелектуальний рівень виступаючих і тоді, коли хотіли погратися у вченість...

* * *

19 травня я побував на об'єднаній конференції русинів Ужгорода і району. Доповідав недолугий Ілля Русин, реалізували себе тут біолог І. Туряниця, Василь

Сочка, Володимир Фединишинець, студент Русин, юрист Годьмаш, художник В. Микита і т. д. І все-все це було до жалюгідності наївним і смішним, сповненим гонористих амбіцій, нагадувало тих невдах, котрі в житті так себе й реалізувати не змогли, а тут раптом виникла можливість показатися і на арені політати. Звісно, до політики належить готуватися, проходячи певний систематизований для цієї мети курс наук. Політик – знавець економіки, історії, культури, різних суспільних вчень, ідеологій, релігій, це географ і етнограф, людина, обізнана різнобічно.

Слухаючи наших русинів з трибун при їхніх розумуваннях, хочеться гукнути: схаменіться і не ганьбіть себе, Закарпаття загалом. Особливо ж до жалюгідності смішним видається зі своїми розумуваннями на тему русинства зі своєю Русинією Вол.Фединишинець. Цей добродій робить такі безоглядні заяви, коли не знаєш, як його розуміти, вже сумніваєшся, загалом, у його здатності думати глуздом здоровим і тверезим.

У «Закарпатській правді» за 23 травня вміщена статейка-звіт з установчої районної міської конференції товариства русинів. Хоча на конференції виступав Василь Сочка-Боржавін, про це не сказано ані одним словом. Подібне є нічим іншим, як свідченням непопулярності літератора-русина, котрий починав писати ще в роки сорокові й дійсно багато обіцяв. Обіцяв, а не дав. Василь Сочка, на жаль, не знаходив у собі досить зібраності і сил для постійної, послідовної, вимогливої роботи над словом. Тому й сталося так, що літа сплинули, а Сочка-Боржавін тільки-тільки спромігся на книжечку ось тепер. Має вона вийти десь у третьому кварталі цього року...

8 жовтня 1990 р. Понеділок

У «Молоді Закарпаття» надруковано наскрізь сепаратистську промадлярську статейку якогось З. Ковача. Ставиться питання не про інше, а про угорську автономну область в Закарпатті. До цієї області мали б входити угорські села Мукачівського та Ужгородського районів, Берегівський же повністю. Отак поволі-поволи нині угорський національний округ чи район, завтра область, а ще далі – референдум і прилучення Закарпаття до Угорщини...

16 листопада 1990 р. П'ятниця

Хто такі закарпатці: русини чи українці? Особисто знаю і добре пам'ятаю: нас звали русинами, а мову нашу простонародну ніяк не русинською, а руською. Як в минулі часи нас ще не іменували? Були ми і русинами, і руснаками, угроросами, карпаторосами і т.п. Наш загальний культурний, інтелектуальний, освітній розвиток відбувався уповільнено. Не мали ми своїх вищих учбових і густої мережі середніх навчальних закладів, хоч нам не бракувало розумів і талантів у середовищі простолюду – досить звернути увагу на наш фольклор, на винахідливість у виготовленні предметів та приладь побутового характеру. Наша письмова словесність минулого теж засвідчує уповільненість розвитку духовного і відсутність високих поетичних, прозових, драматургічних зразків, написаних добірною мовою. Це не спричинялося до чіткого визначення закарпатців у розумінні національному. Певно, ще і тому були ми то русинами, то рутенами, то угроросами, то карпаторосами. Тільки не українцями і в разі, коли наш фольклор з казками, коломийками, баладами та легендами, приказками, наші діалекти засвідчують український рід, єдність українську з глибоким українським корінням.

Доки ми не мали літератури істинної, професійно стиглої за фаховим рівнем, високої по формі, ми були і русинами, і рутенами, і угроросами, і карпаторосами.

Творчість Гренджі-Донського і Боршоша-Кум'ятського, Луки Дем'яна і Олександра Маркуша підводила нас до порога українського визначення. Творчість Ю. Гойди, Ф. Потушняка, Василя Фенича, Зореслава, особливо ж Петра Скунця, Дмитра Кременя, Петра Мідянки нас прописала в українстві переконливо і ваговито.

І нині вже сумнівів бути не може: на Закарпатті живуть українці. Українці ще й тому, бо Гойда з Мукачівщини, Боршош-Кум'ятський з Виноградівщини, Потушняк та Кремінь з Іршавщини, Скунць і Гренджа-Донський з Міжгірщини. При цьому основним серцем, духом і душею знову ж таки нашого українства всією своєю сутністю і нині залишається наша казка і пісня, наша вишивка і мелодія, наш чутливий і вразливий народний характер – він таки український.

Потуги відокремленого визначення і прописування закарпатців у якусь окремішність нині мають значення не просто сепаратистське, але яскраво виражене політиканське.

* * *

Бути б нам русинами, угроросами й карпаторосами, коли б у нас були лише Духнович і Павлович, Митрак і Сільвай й не було тих, хто Закарпаття прописав у літературі на мові українській...

1 квітня 1990 р. Понеділок

Содіялося це 1 березня в новому корпусі Ужгородського університету в той момент, коли я сам виходив з будинку після зустрічі студентів і викладачів з учасниками міжнародного наукового семінару «Традиції регіональних культур. Українці-русини в Карпатах і діаспорі».

Не просто набичивши, а навочивши хвізіономію, Василь Сочка-Боржавін витрішкувато дивився на мене так, що я вже думав: постарілий вчитель і колись обнадіючий літератор з Хустської гімназії стрільне списами й уб'є. Тут же Боржавін обізвав мене ренегатом й взявся доводити, ніби я сам зрадив власного батька, котрий був русином і таким себе визнавав. А я став українцем.

Що залишалося сказати «несостоявшемуся» поетові, коли все краще у житті мимо нього пройшло, ледве і залишивши якийсь слід – невеликим є досягнення: одна книжечка поезій, прози і т.п. з нагоди 70-ліття, що вийшла зовсім недавно.

На образі, гадаю, я відповів без особливого добору понять, мовивши, що в позиції кривдника є не інше, як міщанське мадяронство поспіль зі смородом, що тягнеться і ще все озивається від трупів Фенцика, Демка, Бродія. Сочка не здивував. Він лише довів прогниле нутро, ба навіть в зручний для подібного моменту час нутро виявив. При всьому, усе можна б подарувати, коли б той же Василь Сочка не промарнував ту децицю хисту, що її мав од природи... Таки літератором стати міг...

* * *

– Я зрозуміла: таки русинство підтримується і заохочується в обкомі... Все іде звідти... – мовила мені Надія Матвіївна Гур'янова-Розумик, як тільки я зайшов до приміщення її роботи...

Цим сказано немало.

24 травня 1991 р. П'ятниця

22 травня Петровці з Берегова надіслав «послання» до Скунця і мене з грубими випадками та звинуваченнями. Викладене в листі, а також копії невіголошеного виступу на звітно-виборних зборах у відділенні СПУ в лютому, по-моєму, свідчать про психічну недугу літератора. Просто шкода стає, що людина з вищою освітою, певними можливостями для роботи над словом губить час, енергію, емоції пусто і безплідно.

11 вересня 1991 р. Середа

У понеділок раптом подзвонили з облвиконкому про нараду представників громадських організацій, запросили бути на ній...

На нараді представників виступив з категоричною заявою голова Товариства русинів Василь Сочка. Виступ його був на люті замішаний. Зробив виступаючий заяву про так званий геноцид на Закарпатті в ставленні до місцевого населення – так званих русинів. Звісно, подібна заява – заява екстремістська, люта і наклепницька.

Ага, закарпатці від визвольної осені 1944 року були піддані геноциду. В чому цей геноцид полягав найперше? У тому, що Закарпатська Україна була визволена від іноземного гніту й отримала можливість не тільки провести з'їзд Народних Комітетів у Мукачеві, але й возз'єднатися з рідними братами на Схід від Карпат. Геноцид на Закарпатті – Ужгородський державний університет і тисячі спеціалістів з вищою освітою, загальна середня освіта і середні учбові заклади на Верховині. Геноцид – народний хор, театр, видавництво «Карпати», бібліотеки і перебудовані села – їх нині в порівнянні з тими, які були, не впізнати. Геноцид – медичні заклади і там, де їх раніше не було...

* * *

У п'ятницю, 18 жовтня, я побував з цікавості і встановлення істини в паспортному столі ужгородської міліції. При несамовитому галасі про русинство і «волю» русинів мати паспорти з записом про національність «русин», мені волилося дізнатися, а чи багато в паспортному столі побувало таких, котрі хотіли поміняти паспорт зі зміною національності замість «українець» на «русин». Виявляється, таких громадян не було ані одного. Чого б нинішнім галасуючим русинам не податися до паспортних столів з вимогою поміняти паспорти? Була б бодай причина погаласувати голосніше і предметніше.

У паспортному столі я таки встановив для себе досить цікавий факт. Основний документ на отримання паспорта нинішнім головою сепаратистського товариства русинів розкрив, що Сочка є ніяк не Василем Андрійовичем, а Ласло Андрашовичем. Опуко (а може, онюка) в нотарському уряді Берегова 1922 року записали синка-первістка ніяк не Василем, не Базілом, а Ласло. Належить зазначити, що це скоїлося ніяк не при старій Австро-Угорщині, а при Чехословацькій республіці. Значить, туга за оньоорсагом таки була великою, не дала панові учителю поіменувати синочка отим руснацьким Василем чи чеським Базілом, а веліла дати ім'я Ласло.

* * *

Відбувся так званий «круглий» (розбратній і колючий!) стіл в обласному товаристві «Знання». Велося на ньому про ситуацію зі статусом Закарпаття в суверенній і незалежній Україні.

Чимало мовилося тут про русинство, про автономію, було у виступах І. Меш-

ка, П. Чучки, В. Ганчина багато доречного і слухного. Загалом же «круглий стіл» викликав огидне враження низькою культурою багатьох виступаючих зі спекулятивністю і необізнаністю. Подивував войовничою малописьменністю поспіль з гоноровитістю Микита Володя. Його русинська затятість набрала характер хворобливий. Вигуки з місць, хіхікання, грубість і наївність ніяк не пасували залу саме того товариства, що зветься лекторським.

31 жовтня 1991 р.

Нині відбулася сесія обласної Ради народних депутатів.

Першим питанням був статус Закарпаття на основі автономії в суверенній Україні.

Великі агітаційні й організаційні сили були кинуті для того, аби сепаратистське злонамірене питання пройшло більшістю голосів.

Скоєно чорне діло.

Мудрим, аргументованим був виступ В. В. Шепи. «Будуємо Україну, світлу і незалежну. Для чого будувати при світлому палаці ще й колибу?» – сказано було Шепю.

Треба було чути і бачити, як пожвавішала чинодральна громада, зачувши розкуту волю і подих автономії, як тільки рішення про референдум було схвалене. Вся бюрократична рать мовби воскресла, вознеслася на сьоме небо.

24 листопада 1991 р. Четвер

Вчора відбулася зустріч активу з кандидатом у президенти України Л. М. Кравчуком.

З великої хмари мало дощу. Скільки не шуміли, не галасували всілякі активісти про так звану автономію для «русинів Закарпаття», які сумніви не викликала автономія навіть у Президії Верховної Ради УРСР, незвичайно легко все-все було спущено на гальмах. Замість автономії знайдено замітник «самоврядування». І «автономісти» з пів слова на таке погодилися. Але ж залишається спитати: а хіба хтось заважав закарпатським верховодам самоврядувати? Самоврядували вволю й із достатніми правами. Інше діло, скільки для подібного вистачало у них державної мудрості та уміння...

25 березня 1992 р. Середа

Вчора аж двічі (ранком та увечері) по обласному радіо було повідомлено про виникнення нової сепаратистської партії в Закарпатті під проводом відвертого невігласа Зайця. Інтерв'ю з організатором партії – зразок грубої неписьменності з таким враженням, що Заєць невіглаством своїм навіть хизується. Давно не чув подібного неподобства по державних каналах масової інформації. Подібне можливе єдино в час розгулу і карної всесдозволеності.

* * *

Талант – воістину велике поняття. Талант являє собою не тільки отой настрій серця і душі, коли твориться мистецтво. Талант – високе розуміння і відчуття міри, благородства того, що твориться. Полиставши дві видані власним коштом книги поезій В. Фединишинця («Перспектива», «Едельвейси»), з гіркотою впевнився: поняття інтелігентності, культури, самокритики, благородства Фединишинцеві зовсім чуже. Поезія його дратує і в разі, коли тут-там засвічуються іскорки невідповідності. Бач – мистецтво слова вимагає шляхетної душі... Тут мало одних потуг реалізуватися...

10 липня 1992. П'ятниця

9 липня «Карпатська Україна» (№ 28 (39)) опублікувала статтю Петра Мідянки «Проч вас Іштен так побил?..» За точністю узагальнень, мудрістю висновків, глибиною проникнення, широтою інтелекту стаття літератора, що живе нині в Широкому Лузі на Тячівщині, достойно відрекомендувала б іменитого майстра з центрів, навіть столиць. Поет у сатиричній формі переконливо і дошкульно відповів Фединишинцю не тільки на всі його писання всуціль узяті, а піднявся над ним на кілька голів.

Щиро порадіти можна за те, що на моїй рідній Тячівщині живе такий мудрець і талант.

11 липня 1992 р. Субота

Політичний авантюрист Думнич виступив у «Новинах Закарпаття» з дописом про перепис. Йдеться тут про досягнення мети сепаратистського характеру. Амбітні реакційні сили будь-що ставлять собі за мету геть-геть скаламутити воду, спричинитися до розхитаності, збудити невдоволення в так званих «народних масах», а відтак уже й ділити та набивати кишені. На Закарпаття ласо поглядає Будапешт, певно, є чимало і тих, хто в нинішній Чехословаччині готовий був би пожитися на негараздах, що їх нині вистачає в Україні.

Думнич певен, що при переписі більшість в Закарпатті таки заявлять себе русинами. Звісно, традиційне «русин», «русинка» живі, цілком імовірно, що внаслідок самоусвідомлення в українстві може дати деякий бажаний наслідок реакційним політиканам-русинам при загальному переписі на предмет визнання себе в національності. Тим більше, коли реакційне «общество» кине всі сили на агітацію, розішле гінцив і місіонерів по ганебному ділу по селах і містах. У нас нині все можливе...

Наше суспільство хворе. Одне проголошення суверенітету України не може всуціль явитися силою оздоровляючою...

Наш час нині вдатний для правопорушників, злочинців, наркоманів, розпусників і, звісно, для корисливих політиканів...

* * *

10-ий номер «Подкарпатської Русі» від 27 серпня 1992 року є ще одним свідомством несусвітньої бідності і глупоти – журналістика в Закарпатті подібної мізерії не знала. Редактором номера явився якийсь Петровай. Здається, Петровай не інше як Фединишинець у поєднанні з Туряницею – головою общества русинів. Отакий собі гібрид нахаби і зухвальця з великими претензіями, замішаний на болоті розрухи і розвалу...

24 листопада 1992 р. Вівторок

Вчора у мукачівському міському Будинку культури пройшла обласна науково-практична конференція, присвячена 48-й річниці Першого з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України. Конференцію започаткувала Народна Рада Закарпатської України на чолі з Ю. Балегою й проходила у відповідь на сепаратистські спонуки і дії Общества підкарпатських русинів. Саме Общество мало намір провести в Мукачеві багатолюдну акцію для підриву честі і авторитету З'їзду Народних Комітетів з його історичним рішенням про возз'єднання Закарпатської України з Україною радянською. Добре, що цього року місцеві органи влади стали організаторами і провідниками свята. Цим вони прилучилися до

благородного діла: пам'яті, вшанування тих, хто в історичний момент явився на висоті, очолив рух за возз'єднання Закарпаття з Україною, а точніше – почув волю, поклик народної великої душі до єднання з братами на Схід від Карпат.

25 листопада 1992 р. Середа

Вчора в мукачівському кінотеатрі після обіду (14 годин) було вшановано 48-му річницю проведення Першого з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України. Покладання квітів до могил партизанів і визволителів у самому центрі міста, відтак проведення пам'ятного засідання з доповіддю голови адміністрації Д. Дорчинця, концерт самодіяльних артистів і врешті скромний гостинний стіл (чи столи) в ресторані «Зірка». За тими столами при мінеральній воді, склянці червоного вина, бутербродах і тістечках повсідалися колишні делегати з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України. Були вітання від обласної адміністрації (В. П. Приходько), були виступи (В. П. Русин), привелося сказати слово і мені. В підсумку, важливо, що такі 48-ма річниця Першого з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України була вшанована. Імовірно, ввійде в традицію і постійність річниці відзначати.

На жаль, листопад 1992 оголив чимало з реакційного політиканства. В цілому ряді публікацій на сторінках обласної преси, по радіо. Особливо відзначилися тут Іван Гранчак та Михайло Болдижар. З ними Іван Поп, що не так давно прибув із Москви.

Автори виступів, найперше, піддали сумніву з'їзд Народних Комітетів з його Маніфестом про возз'єднання, твердили, що такі з'їзди в листопаді 1944-го року у Мукачеві всенародним не був.

З віддалі 48-ми років, звісно, можна судити по-різному. Як учасник з'їзду Народних Комітетів в 1944 році знаю одне: був він всенародним, історичним, вирішальним і доленосним. Про доленосність його свідчать усі-всі роки, що минули в Закарпатті від 1944-го визвольного, з розвитком економічним, соціальним, культурним, освітнім і політичним. Ганьба, коли нині готові паплюжити наше минуле після визвольного 1944-го ті, хто визволенню і можливостям, що з ним до нас прийшли, стали людьми, «читати і писати» .

5 березня 1993 р. П'ятниця

Іван Турянин. Професор Ужгородського університету. В університеті здобув спеціальність біолога, закінчивши освіту в 1951 році. Пройшов дорогу від асистента кафедри до доктора наук. Не знаю, яким є його вклад у науку, підготовку молодих спеціалістів, та внесок Турянина у злий міжнаціональний розбрат коївся через розсилання листів на багато адрес, особливо тим, хто в Закарпатті працював, а походженням родовим із Закарпаття не був. Листи Турянин надсилав на багато адрес, розсіваючи злу неприязнь до приїжджих. Професор писав довго і листів розіслав багато. Нарешті професор-пенсіонер попався зі своїм брудним доробком. Нині він знаходиться під слідством і, зрозуміло, буде підданий суду. За віком Турянин немолодий – йому, здається, уже 66 літ. Все ж піддати його ганебному осуду треба.

31 березня 1993 р. Середа

Над довголітньою нашою дружбою і повним душевним взаєморозумінням з Володимиром Микитою в останній час нависла серйозна загроза занепаду.

Холод зі сторони Микити я відчув тоді, коли моя визначеність і позиція за

незалежну Україну стала недвозначною. Микита зайшов у політиканський русинізм, взявся піддавати огуді Закарпаття в умовах возз'єднання, готовий був з надрином доводити, що ми на Закарпатті ніякі не українці, а єдино ті русини, що ледве мають щось спільне з українцями. Подібне є не іншим, як свідченням малописьменності. Про брак самоусвідомлення я не говорю, бо коли б воно було, не виникало б сумнівів і в тому, що нині народний художник Володимир Микита є українцем.

Розрив з Микитою я попередив, поставившись вельми уважно до Микити в момент його висування на здобуття премії Т. Г. Шевченка. Написана мною стаття про Микиту, лист Ол. Гончарові були достеменним доказом приязні до художника і тим випадком, коли до уваги було взято основне. А саме: Микита – митець першорядний, достойний. І це є найістотнішим.

5 грудня 1993 р. Неділя

Досить докладно ознайомився з книжкою «Сексуалітет» В. Фединишинця. В чередці на поспіх виданих книжечок, без будь-якої відповідальності перед словом, «Сексуалітет» є скандальною.

Можна обдурити читача. Можна обдурити необізнаного спонсора, що якісь кошти готовий вділити для видання книги. Можна обдурити навіть самого себе, будучи певним, що все-все написане тобою є бодай талановитим, коли вже не геніальним.

Не можна обдурити Літературу.

13 грудня 1993. Понеділок

У «Новинах Закарпаття» вміщено фейлетон «Гімн будильнику».

Дотепно і дошкульно, з великою літературною вправністю висміяно неподобство, що на нинішньому збіднілому, проте скандальними виданнями щедрому книжковому ринку з'явилися з-під пера Фединишинця у подобі «Сексуалітету».

У фейлетоні многократ більше таланту і літературних вартостей, аніж у всій книжці, що піддана оцінці і може утвердитися тільки в поганій славі.

30 січня 1995 року. Понеділок

Ласкавий Господь наслав на мене люту покару. Уже в трьох номерах новоявленої репильки «Карпаторусский вестник» Петровцієм ведеться паплюження письменницької організації, грубе і наскрізь брехливе. Певно, найбільше тут вигорнуто бруду саме на мою голову.

Певен, що Петровцій – людина психічно хвора...

21 лютого 1995 р. Вівторок

У новоявленій репильці «Карпаторусский вестник» №№2, 3, 4 від 12, 19 і 26 січня в розлогому поданні Петровцій гулькнув громадищею замішаного на лютій жовчі болота не єдино по мені, але й по Скунцеві. Акція продумана, певно, злими силами запрограмована. Брехливе ганьблення стало безсоромною нормою. В подібних випадках ідуть у суд і домагаються компенсації за образу честі.

У мене є всі моральні і матеріальні підстави домагатися судового розгляду і кари наклепнику. Але чи не було б це для ницого паплюжника честю? Певно, краще не звертати уваги на пасквілі...

Підготував
Олександр ГАВРОШ.

Люди меча і мистецтво влади

Періодично воююче українство перебуває в тривожному очікуванні виборів. Здіймаються різні інформаційні хвилі і багато хто сподівається на ветеранів як на основну і рушійну силу змін у державі. От, мовляв, прийдуть з фронту хлопці та дівчата і покажуть корупціонерам, де раки зимують! Очікування ці, вочевидь, можуть бути і слухними. Але в політичному просторі не все так просто. Схожі запити мала, наприклад, Європа після Першої світової. Але у Франції, Німеччині, Британії, Італії чи Московщині не маса ветеранів сама по собі, а певні політичні партії й рухи досягали успіху й влади. І не завжди це приводило до революційних змін. А там, де приводило, то не завжди на користь народу.

Ветерани, як і решта суспільства, ставали елементом або заручником тих чи інших політичних ідей та організацій. Згадаймо наш успішний Зимовий майдан 2013-2014 рр., негайну московську агресію у лютому 2014 р. і позачергові президентські та парламентські вибори в цьому ж році. Хто там переміг? Так, президент-олігарх, а серед членів політичних сил з'явилась маса колишніх революціонерів та фронтовиків АТО. Але чи відігравали вони самостійну політичну роль у владі всіх рівнів, чи не стали заручниками старих добрих олігархічних кланів, політтехнологи яких й до того вміло використовували різні привабливі для електорату обличчя – дисидентів, письменників, співаків, учених... Настала черга «козаків Гаврилюків»... Хороші, світлі, мужні люди, які проявляли чудеса героїзму під час повстання і на фронті, стали заручниками не зовсім хорошої системи. А ті нечисленні, власне революційні і фронтові організації, як-от Правий сектор, були майстерно демонізовані олігархічними ЗМІ.

І все ж люди-воїни, люди боротьби, люди з характером справді повинні і, за певних умов, тільки й можуть бути справжніми політиками. Про це свідчать історичний досвід і політична герменевтика. Якщо тільки пам'ятати, що політика – це не служіння сильним світу цього, не егоїстичне використання посад для власного чи родинного збагачення, не реалізація антилюдських, антинародних та антинаціональних утопій універсалістського типу. Усе це – політиканство, антиполітика. Справжня політика – це важлива сфера національної культури. Це – теорія та практика державного будівництва, мистецтво реалізації суспільних ідей, здобуття та утримання влади, узгодження індивідуальних і групових інтересів із загальнонародним благом. Але передусім – це важлива спільна, національна справа. Тому Аристотель, мабуть, був правий, коли визначав нормальну людину як неодмінно «політичну істоту». Аполітичний, антисуспільний індивід для греків був «ідіотом».

Народи завжди помічали неоднаковість тих чи інших людей. Тому давні мудреці виокремлювали різні життєві, екзистенційні типи. І тільки деякі з них – ті, що мали сильний характер і пройшли відповідний вишкіл, навчання, – були спроможні гідно нести тягар влади, тягар відповідальності за долю земляків. Наприклад, давні арії чи індоєвропейці виокремлювали чотири такі типи, чотири варни: брахманів (мудреців), кшатріїв (воїнів), вайш'їв (виробників і крамарів) і шудрів (помічників). Володарювати в арійському суспільстві мали право передусім нечисленні прошарки брахманів і кшатріїв. Інші – як виняток. У середньовічній Європі панувала думка, що суспільство –

це організм, де кожен повинен виконувати власну Богом дану функцію. Тому виокремлювали три стани, які були не такими непроникними, як варни у давніх індоєвропейців: «ораторес» (ті, хто моляться – духовенство), «беллаторес» (ті, хто воює – шляхта, лицарі) і «лабораторес» (ті, хто працює – селяни, ремісники, купці). Панувати (і їх цьому довго навчали) могли тільки два перші стани – люди молитви (інтелекту) і меча.

Там, де політична (чи будь-яка інша) еліта, яка складає лише кілька відсотків будь-якого суспільства, перетворювалась на замкнені касти, де керували не кращі, а гірші, зате «свої», де ставились соціальні бар'єри здібним до керування особистостям, – там неминуче відбувався занепад держав і народів. Не випадково, одна з ключових історіософських теорій Вільфредо Парето, яку підтримували і В'ячеслав Липинський, і Дмитро Донцов, стверджує, що історія – це «кладовище аристократій». Виживають ті суспільства, де відбувається постійне оновлення правлячого класу – циркуляція еліт. «Разом з провідною верствою стоять і падають народи», – писав Д. Донцов і відзначав такі її основні риси: шляхетність, мудрість, мужність, державницький інстинкт. До речі, систематичні скандали, на кшталт «файлів Епштейна», довкола неолібералістичної західної еліти справляють сумне враження і навряд чи свідчать про міцність Західної цивілізації. Не менш деградованим є й правлячий клас Московщини. Художні твори Владіміра Сорокіна бліднуть перед реальністю.

Але звідки взяти цю страту незвичайних людей, провідну владну верству? Різні цивілізації і народи відповідали на це питання доволі схоже, хоч і не тотожно. Звернемось до близького прикладу. Величезний вплив на західну теорію політичної еліти справив давньогрецький мислитель Платон. У своїх діалогах він озвучив цілу систему формування ефективної влади для ідеального полісу – давньогрецького типу національного міста-держави. Платон уважав, що ідеальна людина подібна до ідеального полісу, а той – до Богом створеного космосу, де панує справедливість як гармонія трьох начал: розумного (божественного, мудрого), вольового (запеклого, мужнього) і пристрасного (тілесно-чуттєвого). Щоб панувала гармонія, вищі начала мають керувати нижчими, інакше – хаос і деградація. У тому числі і в державі, де існують філософи (мудреці, люди золота), охоронці (воїни, люди срібла) і виробники (звичайні люди, демос, селяни та ремісники, люди бронзи і заліза).

Керувати повинні тільки мудреці – філософи (аристократія мудрих). Але як вони з'являються? Не за походженням, і не через вибори, вважає Платон. Бо діти можуть не вдатися у батьків, а на виборах часто перемагають не мудрі, а некомпетентні маніпулятори-демагоги. Тому треба брати дітей із уродженими задатками воїнів-охоронців та мудреців і ретельно виховувати їх у спільних закладах, спостерігаючи за фізичним та розумовим розвитком. Ті, хто виявляє посередні здібності у гімнастиці, музиці і поезії, стануть звичайними охоронцями, воїнами. Найкращі ж продовжують навчання за допомогою складніших предметів – математики, астрономії, філософії, осягають найвищу ідею – ідею Блага (Бога) і після п'ятнадцяти років практичного досвіду на військовій та адміністративній службі (на цей час їм виповнюється 50 років) отримують можливість керувати полісом. Причому керувати всупереч бажанню: осягнувши справжню мудрість, ці філософи-воїни правлять тільки з необхідності, з чистого альтруїзму, безкорисливо. Найвища мудрість людини влади – не прагнути бути володарем. Таким чином, за Платоном, не тільки екзистенційні звичайні люди, виробники, що керуються в житті емоціями,

пристрастями, не можуть стати політиками, а й просто воїни чи філософи. Тільки поєднання потужної, несамовитої волі охоронця із фізичною силою та глибокою мудрістю внаслідок тривалого вишколу дає тип володаря, здатного осягнути мистецтво влади. Унікальний тип лідера, філософа-охоронця, який, не маючи сім'ї і приватної власності, живе тільки заради процвітання полісу, заради блага всього народу.

І хоча ні таких виняткових правителів, ні такого ідеального полісу ніколи не існувало, все ж платонівську логіку формування політичної еліти намагалися і намагаються так чи інакше наслідувати в усіх успішних країнах. Для цього прагнуть поєднати вроджені вольові здібності молодого людини із тривалим і глибоким навчанням відповідних дисциплін та військово-політичною практикою. Класичною у цьому плані можна вважати англійську освітню традицію ХІХ ст.

А тепер повернемося знову до наших потенційно демобілізованих фронтовиків. Цю величезну групу людей меча (сотні тисяч), які отримують реальний і часто багаторічний військовий досвід (від 2014 р.), утворюють дуже різні люди. Насамперед, це звичайні мобілізовані солдати та сержанти, вимушені воїни, які з честю і гідністю виконували свій обов'язок перед Батьківщиною. І таких більшість. Далі маємо справу з професійними, кадровими військовими і добровольцями, які, як люди честі, з обов'язку чи за власною волею взяли до рук зброю. Є певна частина воїнів, які пішли воювати за винагороду, особливо це стосується частини іноземних громадян. Усі вони, в платонівській термінології, за певного вишколу, можуть продовжувати бути воїнами-охоронцями. Без такого вишколу і без приналежності до національно зорієнтованих політичних організацій, обравши кар'єру політиків, вони можуть легко стати заручниками політичних сил та політичних ігор між цими силами. Їхній бойовий досвід і набутий авторитет може бути використано як прикриття у власних чи іноземних цілях тими, для кого загальне (національне) благо не є цінністю. Як уже не один раз бувало.

Ті ж люди меча, що захочуть отримати ґрунтовну філософсько-політичну освіту, захочуть здійснювати справжню політичну діяльність і використовувати владу для розбудови національної держави, неминуче стануть консолідуватися в політичні структури й рухи, ґрунтовані на національній ідеї як базовому світогляді. Такі націоцентричні політики – державники, соборники, революціонери, як їх окреслював Євген Коновалець, – здатні вивести Батьківщину із вразливої неоколоніальної пастки, побудувати здорову національну політичну систему, замінити лібералістичну «постдемократію» (як її називав Колін Крауч), що є прикриттям олігархату, націократією (національним народоправством), здійснити всебічний розвиток українців та гарантувати громадянам іншого етнічного походження свободу, справедливість і добробут.

І ще одне. Саме такого типу філософи-воїни, люди ідеї і чину, і жодні інші, здатні забезпечити реальний захист України від будь-якого вторгнення будь-якого імперіалізму – військового, політичного, економічного чи культурного.

Петро ІВАНИШИН,

доктор філологічних наук, професор, експерт Українського інституту консервативних досліджень та інновацій

(«Українська літературна газета», ч. 4/ квітень 2026).

Матриця перемоги

24 лютого 2022 року близько 03:40–04:00 Україна прокинулася в іншій реальності, в іншому цивілізаційному вимірі.

Чому стала можливою новітня трагедія українського народу в XXI столітті? Чому так вийшло?

2007 року промовисті рядки з вірша Л. Верьовки – «А над Гуляй-Подем цвітяться вишні... Нестор Іванович, Нестор Іванович: чому так вийшло?»... – я перефразував на «помаранчевий» лад: «А над Хоружівкою цвітяться вишні... Віктор Андрійович, Віктор Андрійович: чому так вийшло?» Тоді це питання залишилося без відповіді. Нині його логічніше поставити навіть не президентові, а українському народові...

Медицині відомі два ступені шоку. При першому, порівняно легкому, людина, прийшовши до тями, запитує: «Де я?» При важкій формі шоку вона втрачає не тільки уявлення про час і простір, але й про власну особистість і, повертаючись до притомності, задає питання: «Хто я?».

Прийшовши до тями після президентських виборів, на п'ятому році широкомасштабної російсько-української війни українці почали дедалі частіше запитувати себе: «Хто ми? Хто ми насправді?».

Українці – це народ, зведений історією на територію, що простягнулася від Карпатських гір до Слобожанського «фронтиру», від дрімучого Полісся до Чорного моря. Це народ, якого природа наділила незліченними скарбами. Воістину могли бути найбагатшими і найщасливішими на планеті. Бо, здавалось, не обділені ні розумом, ні талантами. Але на власній землі чомусь не такі успішні, ніж на Заході, в іншій політико-економічній системі.

В лютому 2026 року Валерій Чалий, дипломат, надзвичайний і повноважний посол України у США (2015-2019 рр.) у програмі «Хід Тузова» на телеканалі «Апостроф» запитав ведучого: «Чому українці не керують Україною вже багато років?»

І справді. Що заважає українцям скористатись досвідом Ізраїлю, в Конституції якого зафіксовано, що Ізраїль – «національна держава єврейського народу»?

У лютому 2019 року Віталій Портников, етнічний єврей, висловив думку, що «керувати Україною, бути Президентом України сьогодні може лише етнічний українець».

З таким чітким самовизначенням в українців проблема. Навіть війна не вплинула на самоідентифікацію багатьох українців, які все ще не усвідомили, що національна ідея – це не економічний прагматизм, не бажання конче жити заможніше, а непростий шлях до самоствердження української державної (а отже й власної) суб'єктності на світовій арені, вироблення чіткої ідентичності з-поміж інших націй та народностей.

«Колеги ізраїльських спецслужб і Кнесету не раз мені говорили, що без вирішення національного кадрового питання за їхнім зразком незалежність, суверенітет і територіальна цілісність України будуть під постійною загрозою

з боку росії, а органи державної влади, оборонних і безпекових відомств будуть «зарибнені» ворожою агентурою спецслужб іноземних держав, в першу чергу російської федерації. Вони зауважили, що у спецслужбах Ізраїлю, а також на командирських, генеральських, офіцерських і сержантських посадах в армії і поліції служать виключно євреї (юдеї). Президентом, прем'єр-міністром, членом уряду, керівниками органів державної влади в Ізраїлі може бути лише євреї (юдеї). Ізраїльський Кнесет, який складається із 120 депутатів, представлений на 75% євреями (в пропорції до національного складу населення країни, яке становить близько 10 млн осіб на початок 2026 року). Так повинно бути і в Україні, наголошували мої колеги з Ізраїлю.

Життя підтвердило їхню правоту, за що їм вдячний. Нам треба будувати Українську національну Державу за зразком Держави Ізраїль. Німеччина – держава німців. Польща – держава поляків. Ізраїль – держава євреїв (юдеїв). Цього ніхто не заперечить. А Україна – держава національних меншин, так виходить? Не українці у своїй державі мають пристосовуватися до національних меншин, а навпаки, якщо ті бодай поважають людей, серед яких вони живуть.

Запитую в українців і у єврея Зеленського, ви можете собі хоч на мить уявити, щоб президентом або прем'єр-міністром Держави Ізраїль раптом став араб? У Єгипті – євреї? У Польщі – німець? У Німеччині – поляк? У Франції – англієць? У Великій Британії – француз? У Фінляндії – росіянин? У росії – українець? У Латвії – казах? У Литві – узбек? У Естонії – азербайджанець? У країнах Латинської Америки хто-небудь інший, окрім представника корінної нації?» (Григорій Омельченко, Герой України, лицар ордена ООН «Діяння на благо народів» і медалі ЄС «Європейські цінності», генерал-лейтенант СБУ).

Видатний англійський політик, прем'єр-міністр Великобританії, етнічний єврей Бенджамін Дізраелі, наголошував, що «національне питання – ключ до всіх загадок світової історії. Національна належність – єдина істина». У ток-шоу після прем'єри фільму «ДНК-портрет нації» (листопад 2012 року) взяв участь Давід Мільман, помічник головного рабина України. Він акцентував, що «є націоналістом, а націоналізм – це основа національної ідеї. Без поваги до себе жодна країна не може існувати. Бо тільки поважаючи себе, можна поважати інші народи. І коли люди України перестануть вважати себе малоросами і почнуть себе поважати – хай вони називають себе арійцями, хай вони називають себе націоналістами».

Націоналізм – це своєрідна імунна система, яка різко підвищує опірність будь-якої нації в її боротьбі проти поневолювачів. Націоналізм є ефективним засобом захисту нації від етноциду, тобто від духовного нищення. Нині для українців найбільшою загрозою є етноцид, який фізично зберігає націю, але нищить її духовно. Однак уповні громадянський націоналізм досі не спромігся сказати своє вагоме слово.

Можна припустити, що саме тому 14 квітня 2026 року Володимир Зеленський підписав Закон №2037-IX (законопроект №5110), який передбачає запровадження кримінальної відповідальності за прояви антисемітизму. Відповідні зміни Верховна Рада ухвалила ще у лютому 2022 року. Згідно внесених

змін до статті 161 Кримінального кодексу України для реалізації положень Закону України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні», дії, що підпадають під досить розмите визначення «прояви антисемітизму», матимуть кримінальне покарання – максимальні штрафи до 17 тисяч гривень, обмеження і позбавлення волі строком до 8 років.

Підписаний закон викликав хвилю критики в інформаційному просторі України, в соціальних мережах.

Позиція голови Асоціації єврейських організацій і общин України Йосифа Зісельса з цього питання достатньо виражена, твереза і чесна: «Цей законопроект ще свого часу був дуже невдалий, ми його критикували ще тоді, бо він написаний місцями зовсім не юридичною мовою, а такою, скажемо так, політичною. Ми його і тоді розглядали більш як популістський закон. <...> Він може бути використаний заради тиску на опозицію, заради того, щоб криміналізувати певні дії опозиції. <...> Його автор, основний автор, – це сумнозвісний депутат Бужанський. Він його любіював, він його пропонував. І сама постать дуже негативно сприймається українською спільнотою. <...> Я не думаю, що підписання цього законопроекту хоч на міліметр просуне нас у бік Європи, бо у нас буксують інші складові європейських потреб до України, вимага намагає. В Ізраїлі завдяки нашій роботі впродовж 35 років не вважають Україну антисемітською країною. Вона і не є антисемітською країною. <...> З 90-х років в Україні проводяться дослідження Інститутом психосоціології Академії наук і Київським міжнародним інститутом соціології по так званій шкалі Богардуса. Це соціальна дистанція між різними етнічними групами. Євреї сприймаються дуже позитивно в Україні і немає ніякої потреби виділяти їх в якусь ексклюзивну ситуацію».

19 квітня 2026 року на телеканалі Espresso.TV журналіст Віталій Портников поділився думками щодо підписаного закону про боротьбу з антисемітизмом та відповідних змін до Кримінального кодексу: «Президент Зеленський підписав закон про боротьбу з антисемітизмом в 2021 році (Закон України №1812-IX «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні». – О. Р.). Я навіть не розумію, чому ми обговорюємо новину, якій 5 років. Президент Зеленський підписав зміни в Кримінальний кодекс, який є супроводом цього закону. І мені дуже дивно, чому в 2021 році, коли закон був проголосований, закон був підписаний, ніхто про це не говорив. Таке враження, що це ІПСО якесь. Він через 5 років підписує зміни в Кримінальний кодекс, хоча мав би їх підписати в 2021 році. У 2026 році величезна кількість людей прокидається. Може, тому, що вона не так любить Зеленського, як любила? Я не знаю, що з цими людьми відбувається. І починають кричати, що він підписав якийсь дискримінаційний закон, краще б підписав закон про українофобію. Я взагалі вважаю, що такий закон має бути <...> Чи може людина з українським паспортом бути українофобом? Так. Що ми не знаємо людей з українськими паспортами, які заперечують існування української нації, української мови, української історії, які принижують українців за їхнє національне походження? <...> Я вважаю, що в нас в Україні має бути кримінальна відповідальність за заперечення Голодомору. Якщо людина заперечує Голодомор чи Голокост, то її місце на лаві підсудних. <...> Має бути закон про українофобію, має бути законодавство, яке карається за ксенофобію, взагалі за націо-

нальні образи, за взагалі за образи людей за національним походженням».

Ще 30 листопада 2021 року на офіційному сайті Президента України за №22/128112-еп була зареєстрована петиція «Про встановлення кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору та за наругу над пам'яттю жертв геноциду Українського народу». Цитуємо: «Шановний пане Президенте! У 2006 році український парламент ухвалив Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», яким визнав Голодомор геноцидом Українського народу. У Статті 2 цього Закону зазначено: «Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним». Втім, жодного покарання за недотримання цієї норми українське законодавство не передбачає. А це означає, що будь-яка особа може вчиняти наругу над пам'яттю жертв геноциду, зневажувати гідність української нації і не нести за це ніякої відповідальності. Така ситуація є неприпустимою. Тому просимо Вас скористатися своїм правом законодавчої ініціативи, підготувати та внести на розгляд парламенту проєкт закону про зміни до Кримінального кодексу України. А саме – встановити кримінальну відповідальність за заперечення Голодомору та за наругу над пам'яттю жертв геноциду».

Чому Володимир Зеленський не спромігся подати на розгляд Верховної Ради законопроєкт «Про кримінальну відповідальність за публічне заперечення Голодомору-геноциду українського народу 1932 -1933 років», який би передбачав аналогічне покарання як за заперечення Голокосту євреїв?

20 квітня 2026 року Микола Томенко, громадський діяч, кандидат історичних, доктор політичних наук, народний депутат IV–VIII скликань поділився невеселою новиною на своїй фейсбук-сторінці: «Офіс Президента ВІДМО-ВИВСЯ зареєструвати мою Петицію про необхідність невідкладного внесення законопроєкту про ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ за прояви УКРАЇНОФОБІЇ (україноненавистництва)? Це «гідна» відповідь влади нам, українцям, і лакмусовий папірець їхнього реального ставлення до потреби захисту Української держави, національної історії, культури і державної мови. Відсилання до Уряду у правовому сенсі нікчемне. Президент не лише має право вносити законопроєкти, а й має право вносити їх, як невідкладні. Натомість процедура підготовки, погодження та внесення Урядового законопроєкту, займає, щонайменше, кілька місяців. Нагадаю, що Закон про адміністративну та кримінальну відповідальність за прояви антисемітизму Президент підписав всупереч Конституції після 4 років і 2 місяців з моменту його ухвалення. Але ЦЕ, як каже політична народна мудрість, ІНШЕ! До речі, моя Петиція до Президента з такою ж вимогою була ЗАРЕЄСТРОВАНА в 2021 році цим же офісом цього ж Президента. Загалом було б правильно і справедливо, якби бодай 45 депутатів підготували конституційне звернення до Конституційного суду щодо неконституційності підписання так званого Закону про антисемітизм. Як відомо, Зеленський підписав його через 4 роки і 2 місяці після рішення ВРУ, чим прямо порушив 94 статтю Основного Закону. Але ж попробуй знайти цих 45 українських депутатів!».

Пояснення некритичному сприйнятті реальності доволі тривіальне. Провідний німецький нейрофізіолог і когнітивіст Герхард Рот, внаслідок кількох десятиліть досліджень, виявив безперспективність раціональної аргумента-

ції. Лише 15% людей здатні реагувати на раціональні аргументи, тобто саможливо мислити.

Згадалися випускники «Трускавецького університету» 2019 року. Згадалися «Закони дурості людської» Карло Чіполла: «Дурень – найнебезпечніший тип людини. Дурень небезпечніший за злодія... По суті, дурні небезпечні й шкідливі тому, що розумним людям важко уявити і збагнути ірраціональну поведінку... Що більше влади в суспільстві має дурень, то більшої шкоди здатен завдати... У рамках демократичної системи загальні вибори – це найефективніший інструмент підтримки дурнів серед керівництва. Треба пам'ятати, що згідно з Другим законом дурості, частку електорату неминуче становлять дурні, і вибори дають їм колективну нагоду нашкодити іншим, не здобувши від цього жодної вигоди для себе...».

Спостерігаючи за останніми подіями у світі, аналізуючи аморальні дії та вчинки політиків з різних куточків планети, мимоволі приходиш до висновку, що сьогодні постулати соціал-дарвінізму не такі вже й далекі од реальності, що «Досвід про закон народонаселення» Томаса Мальтуса, який обґрунтував тезу про «боротьбу за існування» і «виживання найсильнішого», нині звучить доволі актуально.

Не дивно, що вже наша сучасниця Ірина Фаріон прийшла до жорсткого висновку: «У світі не існує жодного міжнародного права. Перестаньте бавитись в ці смішні печі. В світі існує лише меркантильний інтерес. В світі сильніші пожирають слабших».

Уже згадуваний Валерій Чалий, політик, дипломат, громадський і державний діяч, сформулював п'ять законів геополітики: «Перший закон геополітики: природними для людства є періоди воєн; період миру – це виключення, а не правило; Другий закон геополітики: агресор наважується перекроїти світ і нападає не тоді, коли він максимально сильний, а тоді, коли вважає інших слабкими; Третій закон геополітики: якщо ви намагаєтесь залишити війну в межах конкретної території – вона точно вийде за її рамки і, з високою ймовірністю, прийде до вас; Четвертий закон геополітики: рівень готовності військових до реальної ескалації конфлікту зворотно-пропорційного часу, який політики витратили на пошук пояснень, як цього уникнути; П'ятий закон геополітики: мир неодмінно наступить, хоча б тому, що новим ключовим гравцям потрібен час для накопичення ресурсів і підготовки до нової війни».

У першій чверті XXI століття накопичилось чимало підтверджень висновку древніх, які стверджували, що «людина людині вовк». Так, у лютому 2026 року представники США в Організації Об'єднаних Націй, нічого сумняшеся, намагалися вилучити формулювання про територіальну цілісність України з відповідної резолюції ООН, ухваленій до 4-річчя повномасштабного вторгнення РФ. І це всупереч закону «Протидія супротивникам Америки через санкції», який Дональд Трамп своїм підписом увів в дію 2 серпня 2017 року. Цей закон суттєво посилює та розширює санкції проти РФ, а також підтримує суверенітет і територіальну цілісність України.

Мав рацію Карло Чіполла: «Від одних дурнів шкоди небагато, натомість від інших страждає не одна-дві людини, а цілі суспільства й континенти». Ті ж Венесуела, Іран...

На проблему державотворення в добу Визвольних змагань вказував В'ячеслав Липинський: «Нам конче треба утворити людей, здібних до державної праці. Сучасне покоління політиків українських може бути творчим тільки в сфері культурній, у сфері ж політичній воно є руйницьке». Нинішня російсько-українська війна мало не щодня підтверджує жорсткий висновок видатного політика-державника.

Десять років тому на проблему браку стратегічного мислення в українських політиків звернув увагу Богдан Гаврилишин, один із найвідоміших у світі економістів та аналітиків: «У владі повинні бути люди, в яких є три речі. Патріотизм, компетентність, порядність. Я називаю це «Принципом ПКП». Трагедія України в тому, що усі роки незалежності на найвищих постах держави не було таких людей. І зараз нема. Є одиниці. І в Кабінеті міністрів, і в парламенті, і в президентській адміністрації. Але вони, ці одиниці, нічого не вирішують, насправді... У нас немає справжньої політичної еліти; є окремі політики, котрі можуть претендувати на місце в ній, є чимало тих, кого не можна й підпускати до відповідальної діяльності, є й ті, кому треба ще вчитися і вчитися, щоб із них були люди».

Має рацію і Леонід Капелюшний, відомий український публіцист: «Біда, що ми традиційно, від часів Хмельницького не маємо стратегії розбудови незалежної України й ідеологічного забезпечення незалежності. Із тьмяною стратегією нам потрібна одна – але переможна. Нам бракує стратегії-основи. Як на мене, то це мала б бути стратегія ідентичності, навернення українців до своїх джерел і цінностей».

Так отож. Бо на правду метафізично звучать думки: «У мене немає часу думати стратегічно. Я часто думаю тактично в інтересах України». Помовчимо. В етері загальнонаціонального телемарафону (пряма трансляція відбулася 20 квітня) Володимир Зеленський висловив припущення про підготовку Росії до наступу на країни Балтії. Це викликало напруженість у відносинах з Естонією, одним із найактивніших союзників України. На думку естонських політиків, такі заяви підіграють Росії. Голова комісії Рійгікогу з закордонних справ Марко Михкельсон не приховував обурення: «Це не вперше Україна лякає: 'Ви – наступні'. Такі заяви грають на руку Росії, ніби вони переможці, а ми відступаємо»...

Більшість наших проблем – у системі влади (не забуваймо, що джерело влади – народ), яка створила умови, коли високі пости в державі посідають не професіонали, а пристосованці. Основні критерії виживання в такій системі: лицемірство, аморальність, підлість, зрадливість, боягузтво, покірність.

Україна потребує відвоювання – *reconquista*. Українська держава конче потребує люстрації, реформ, мілітаризації, потребує розвитку ефективної системи захисту від інформаційної агресії ворога, потребує фахівців із стратегічного управління. Маємо, врешті-решт, визначитись з пріоритетами, цінностями й принципами. Мусимо реалізувати себе у СВОЇЙ державі. Громадянський націоналізм має сказати своє слово. «Нація перемагає у своїй країні тільки тоді, коли її очолює еліта, наснажена філософією націоналізму» (Джузеппе Мацціні).

Українцям треба запропонувати цікавий, реалістичний, амбітний Проект перезаснування держави, який би згуртував націю, виробив би для неї

спільне бачення майбутнього. Нам треба перезаснувати державу. Одна з моїх науково-публіцистичних книг так і називається: «Перезаснування України» (2013). Нам потрібна справедлива в соціальному та економічному плані держава, яка спроможна повністю перебудувати технології. На цьому наголошує і знаний політик, дипломат, письменник і публіцист Юрій Щербак. Book Challenge

У світі дедалі агресивніше домінує політика сили, брутально порушуючи право свободи, демократії, справедливості. Цінності людського життя й правди зневажені. Правильні слова і гасла не працюють. Політиків передусім хвилює наявність економічних, природних, фінансових ресурсів, а також спроможність завдавати відчутних втрат ворогу. Саме ці фактори нині утверджують суб'єктність держави.

У сучасному світі ніхто нікому нічого не винен. Існують лише інтереси. Нам допомагають не з позиції співчуваючого самарянина, а тому, що ЗСУ жертвовно боронять Захід од реальної військової загрози з боку московії.

Україні потрібна перемога. Росія залишатиметься нашим стратегічним ворогом незалежно від можливих пауз у бойових діях чи політичних домовленостей. Політолог Василь Лаптічук вважає, що «в Україні за розмови про «мир» чи «договір» з агресором до його капітуляції час запровадити кримінальну відповідальність».

Слушна думка. Так званим росіянам віри немає. Вони підпишуть, що завгодно, а потім знову посунуть війною. Україна не матиме спокою допоки «за поребриком» гнитиме постсовєтська імперія. Бо вона без вкраденої в українців історії та культури, як державотворчої основи, екзистенційно існувати не може. Тож розслаблятися не маємо права. Маємо готуватися до нових викликів війни. Маємо продемонструвати світові таку міць, аби він усвідомив тривіальну істину: з українцями вигідніше співпрацювати, ніж воювати.

P.S. 22 квітня 2026 року Микола Княжицький, депутат від партії «Європейська солідарність», зареєстрував у Верховній Раді законопроект №15186, який передбачає встановлення кримінальної відповідальності за українофобію. У своєму дописі на Facebook він зазначив: «Ми бачимо величезний запит суспільства на справедливість. Українці в Україні мають бути захищені від принижень та інформаційних атак. Громадськість неодноразово заявляла про необхідність такого закону. Я також бачу, що в умовах гібридної війни українофобія стає зброєю, яку ворог використовує для розколу нашого суспільства. Чинного законодавства сьогодні недостатньо, щоб повністю охопити це явище. Поняття українофобії ширше, ніж те, що пропонує Стаття 161 Кримінального кодексу України. Наразі чіткого покарання за порушення немає. І тому я запропонував конкретизувати відповідальність щодо таких дій. Що саме ми пропонуємо вважати українофобією? Це умисні дії, що шкодять нашій державі: публічні заклики до заперечення суб'єктності України та права українців на самовизначення; виправдання асиміляції або підкорення українського народу; публічна зневага до нашої мови, культури та національних особливостей з метою підірвати нашу ідентичність. Українофобія має отримати чітку правову оцінку, а правопорушники повинні нести відповідальність. Це питання національної безпеки, захисту кожного українця, нашої історії та нашого майбутнього».

«Українська літературна газета», 23 квітня 2026 р.

М. ПАДУН

Нагальне про мову і не тільки...

Ще на початку XVII століття відомий французький філософ і математик Рене Декарт писав: «Визначайте значення слів і ви позбавите світ від половини його сумнівів». А сумнівів більш ніж досить.

Візьмемо, для прикладу, термін «екологія». Яких тільки епітетів до нього не приставляють. З'ясувалось, що екологія є і важкою, і жахливою, і шкідливою, і катастрофічною, і несприятливою, і, навіть, непристойною. Даруйте, але екологія – це наука і одночасно навчальна дисципліна. Як вона може бути такою?

Ми чомусь не говоримо про страшну фізику чи непристойну математику. А про екологію виходить, що можна. І якщо вже необхідно охарактеризувати якесь явище чи подію, які пов'язані з екологією, то вживають словосполучення екологічний стан, екологічне становище чи екологічну ситуацію, які можуть бути і жахливими, і несприятливими, і катастрофічними тощо.

Ще один приклад. Комуś спало на думку замінити термін «топографічна карта» на «мапу». Мабуть той горе-фахівець, який запропонував цю заміну, не має ніякої уяви про те, що є така наука і навчальна дисципліна як картографія, яку вивчають у середніх і вищих закладах освіти, що є кафедри геодезії і картографії, які готують спеціалістів картографів. А як же тепер їх величати – «мапографи»? Звучить якось неблагозвучно. Справа дійшла навіть до казусів, коли одна дуже високопосадова особа у своєму виступі російський вираз «меченые карты» переклала, як «мічені мапи», переплутавши топографічні карти з гральними. Куди далі? Коментарі, як кажіть, зайві.

В останні роки «задонатило» українську мову. У метрополітені мене закликають «задонатити з ПриватБанком», у маршрутках просять «внести свій донат» тощо. Звідки і навіщо з'явився цей чужоземець у нашій мові? Скажіть відверто, невже термін «донат» звучить краще ніж благодійний внесок українською мовою? Для мене термін «донати» асоціюється зі словом «конати». От і хочуть ці «знавці» доконати українську мову.

З повсякденного вжитку у нас почало зникати слово «спостереження». Його замінили модним терміном «моніторинг». Користуючись нагодою, хотів би зазначити, що термін «моніторинг» вживається у двох випадках. У першому – його використовують, коли мова йде про постійне спостереження за яким-небудь процесом з певною метою. Відразу виникає питання, а навіщо це робити, коли в українській мові є слово «спостерігати».

У другому випадку термін «моніторинг» вживається, коли йдеться про спостереження за станом довкілля, де разом зі спостереженням проводиться аналіз ситуації, її оцінка, виконуються відповідні розрахунки і складається прогноз.

Про значення термінології писав свого часу і видатний німецький філософ Гегель. Він констатував, що термінологія – суть філософії і мис-

лення. Про який рівень мислення можна говорити, коли непорозуміння закладено навіть у назві міністерства. Мова йде про Міністерство охорони довкілля і природних ресурсів.

В українській мові термін «довкілля» означає середовище, в якому людина живе і виконує свою виробничу діяльність, тобто все те, що її оточує, включаючи, звичайно, і природне середовище. Виходить казус – ми двічі охороняємо природне середовище.

Не обходиться без непорозуміння і в Міністерстві освіти і науки, де до цього часу в закладах освіти вивчаються «предмети», а не навчальні дисципліни, кожна з яких, як відомо, має свій предмет вивчення. Як кажуть ні дати, ні взяти.

Більшість наших чиновників і керівників у своїх промовах говорять про «задачі», які вони вирішують або будуть вирішувати. Хотілося б їм нагадати, що задачі вони можуть вирішувати вдома, коли будуть допомагати своїм дітям з математики. У своїй діяльності вони вирішують завдання. Вживання слова «задача» замість «завдання» у згаданій вище інтерпретації – це русизм. В українській мові термін «задача» вживається тільки тоді, коли мова йде про математичні розрахунки.

Наразі триває відкритий наступ на українську мову. Мовний простір захопила іноземщина. Варто звернути увагу на вивіски, афіши тощо. В окремих місцях Києва можна навіть засумніватися, на території якої держави ти перебуваєш. Жодної назви українською мовою. А те, що написано українським алфавітом краще б і не бачити, і не читати. Ось деякі з них: «послуги та девайси», «детейлінг», «військова айдентика», «сяючий мейк та апатродам», «обирають рандомно», «для браузерів працює», «саунд під твоїм кутом», «намберман у техніці», «реловані підприємства», «спортивна сейд вікіна» тощо.

Можна продовжувати цей перелік, але шкода писати цю нісенітницю українськими літерами. І, звичайно, виникає питання: хто це пропагує, навіщо і хто може зупинити цю навалу такого непотребу? Чи не настав час взяти добру мітлу і вимести це сміття?

Здавна в Україні службові посади були чоловічого і жіночого родів. Ми звикли до таких слів як «вчителька», «прибиральниця» тощо. Сподіваємось, що і далі будемо їх вживати. А ось слова «директорка», «прем'єрка», «президентка», «посадовиця» і т.д. якимось не сприймаються. Для мене, наприклад, це викликає асоціацію з якоюсь дрібною істотою. Я вже не говорю про «комісарку», «офіцерку», «членкіню» і навіть «послиху».

Може необхідно зробити якийсь виняток із загального правила. Ми добре розуміємо, що мова – це живий організм. Слова народжуються і відмирають. Я впевнений, що мало хто погодиться називати волейбол «відбивалкою», а баскетбол – «кошеківкою». Всьому свій час.

Мені здається, що така ж доля чекає і слово «голитися». По-перше, звучить якимось неблагозвучно. А, по-друге, невідомо чим можна голитися, якщо не використовуєш леза? Мабуть якоюсь «голітою» чи «голіткою», оскільки слово «бритва» викинуто з української мови. (Див. Сучасний російсько-український і україно-російському словник, вид-во «Школа», 2014 р.). Як можна було дійти до цього, коли слово «бритва» знає кожен

українець і вживає практично щоденно. Така ж доля спіткала і словосполучення «електробритва». Його теж тепер не існує в українській мові.

Не зрозуміло хто і навіщо це робить? Звідки цей псевдопатріотизм, який доводить до абсурду? Може дійсно настав час прислухатись до поради Тараса Григоровича: «і добре вигострить сокиру та й заходиться вже будить». Поки не пізно.

Хотілось би обміняти думками стосовно масового перейменування назв вулиць, площ, міст тощо. Це було зрозумілим і необхідним зробити, особливо коли мова йшла про назви, які пов'язані з найбільш одіозними діячами і подіями минулих років. Чи на часі це зараз, коли йде війна?

Яка була необхідність перейменування «Проспект Правди» у «Проспект Європейського Союзу»? Чому це пов'язується тільки з Росією (мова йде про назву газети «Правда» – орган ЦК КПРС)? Невже у нас раніше не було цього слова?

Не витримує ніякої критики і перейменування «Повітрофлотського проспекту» у «Проспект Повітряних сил України». Це вже вершина безглуздя. Чи допомогло Повітряним силам України це несвоєчасне перейменування? А ось викинути на вітер сотні тисяч гривень, були б нашим воїнам доречними. За такі дії треба карати.

Викликає подив і перейменування станції метро «Дружба народів» у Києві на «Звіринецьку». Чому це знову пов'язується тільки з країноу-агресором? Мабуть ініціатору цього перейменування невідомо, що в Україні проживають представники біля 130 національностей і їх дружба є запорукою нашого існування і незалежності.

Складається враження, що адміністрації Києва нічим більше зайнятися окрім перейменування. А не гріх було б запитати і думку киян. Підкреслюю саме киян, а не тих, хто вчора приїхав до Києва. При цьому не хочу образити останніх, бо коли дивишся шлях руху маршрутки, то важко розібратися куди вона їде.

Звертаю увагу на те, що це все відбувається під час війни і за державний рахунок. Невже нам нікуди подіти мільйони гривень як на це перейменування? А попереду ще сотні вулиць, які чекають свого часу. Яюсь дивно виходить: ЗМІ просять нас (і правильно роблять) фінансово підтримати ЗСУ для придбання техніки, а тут виходить, що грошей, як кажуть «і кури не клоють». Якщо вже у КМДА так багато грошей, то можна їх було б витратити на вивіски з назвами вулиць і номерів будинків. Прикладом цього може служити вулиця Вишгородська, де на непарній стороні є тільки одна вивіска з її назвою. А це не один кілометр.

Не до кінця, на мій погляд, обґрунтовано і перейменування Дніпропетровська у Дніпро. Для нас українців слово «Дніпро» завжди було пов'язано тільки з рікою. Навіть у гімні нашої країни є рядки: «Чорне море ще всміхнеться, дід-Дніпро зрадіє». Тож варто було б перейменувати Дніпропетровськ у Дніпроград. Звучить чудово і суто в українському дусі.

Привертає до себе увагу і вивіски зі словами: «тицяй», «не гигли» тощо. Навіщо це? Хіба не можна написати інакше? Складається враження, що автори таких «шедеврів» навмисно вживають ці грубі слова, щоб відверну-

ти людей від української мови. Важко також зрозуміти, чому змінюються назви вулиць і площ, які носили імена діячів світового рівня.

Нещодавно я вирішив передати до бібліотек вищих закладів освіти сотні підручників і літературу наукового характеру (безкоштовно звичайно), але мені відмовили, посилаючись на те, що вони написані російською мовою. То, що мені робити? Здати їх у макулатуру чи може спалити? В історії людства вже були випадки, коли спалювали книжки. І коли вперше такі події трактувалися як трагедія, то зараз – це відкритий фарс.

Не розумію, кому це вигідно? Хай ці книжки будуть написані хоч мовою інопланетян, аби вони тільки служили Україні. Мимоволі спадає на думку, а як же бути з творами Шевченка Т. Г., що написані російською мовою? Згадується і те, що і наш Тарас Григорович міг би не відбутися, якби його не викупили з кріпацтва передові діячі культури Росії і не дали б освіту російською мовою в Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. І це не завадило йому стати видатним сином українського народу. А в нас до цього часу деяким військовим діячам ще дорікають тим, що вони закінчували російські військові заклади. Навіть дивно, адже це дуже добре, що вони там навчалися і знають всі тонкощі військової науки країни-агресора. Впадаємо із однієї крайності в іншу.

Історія вчить нас, що мову ворога треба знати. Я вже не кажу про те, який пласт науки, написаний російською мовою, ми відкидаємо. Заборонено навіть посилання на літературні джерела, якщо вони написані російською. А як же бути з творами М. В. Гоголя? Відповідь проста – читати в оригіналі. Відомий німецький філософ і письменник Йоганн фон Гете влучно зазначив, що скільки мов ти знаєш – стільки разів ти і людина. Наш гетьман І. Мазепа знав 8 іноземних мов, у тому числі і російську.

Сумно і боляче дивитися, коли зносяться пам'ятники (маю на увазі ті, які мають культурну цінність) бійцям, які загинули у Другій світовій війні тільки тому, що вони одягнені у радянську форму. Яке це кощунство, яка неповага до пам'яті мільйонів українців, які загинули у цій війні, захищаючи і нашу землю. Прошу вибачити за порівняння, але і Шухевич Р. О. не завжди носив форму вояків УПА. Проте це аж ніяк не принижує його ролі у визвольній боротьбі українського народу за свою незалежність.

Хотілося б поділитися і думкою з іншого приводу. Мова йде про перехід на зимовий відлік часу. Для початку трохи історії. Питання про те, за яким часом нам жити, виникло ще в перші місяці існування нашої держави як незалежної. Нам дуже хотілося, щоб у нас було все не так як у москалів. Це бажання було закономірним і зрозумілим. А як же бути зараз?

Відомо, що весь світ поділений на 24 годинникові пояси. Географічно і історично склалося так, що ми потрапили в один годинниковий пояс з Москвою. Але навіщо концентрувати на цьому увагу? В межах нашого годинникового поясу розташовано ще десятки країн Європи і Африки. Яка нам справа до цього? Ми повинні жити і працювати за своїм київським часом.

Згодом, сліпо копіюючи європейські країни, ми почали вводити перехід на зимовий відлік часу. Чи доцільно нам це робити зараз? Згадаємо, що Україна не тільки найбільша за площею держава Європи, а й має найбільшу протяжність зі сходу на захід – 1316 км. Враховуючи останнє, нам

необхідно було б виділити хоча б два внутрішні годинникові пояси. Це доцільно з економічної точки зору, проте не допустимо з політичної.

Суть проблеми полягає в тому, що перейшовши на зимовий відлік часу ми збільшуємо тривалість освітлення приміщень на цілу годину. Неважливо підрахувати, які збитки наносимо державі. Я вже не говорю про медичні аспекти цього переходу.

Нам доцільно, з усіх точок зору, залишити літній відлік часу протягом усього року як найбільш обґрунтований. Деякі країни вже дійшли такого висновку. Якщо вже комусь дуже хочеться сліпо копіювати Європу, то може і початок робочого дня перенесемо на годину вперед. Тільки навіщо? Давайте поважати традиції українського народу!

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Івана Марчука

який нещодавно відзначив свій життєвий ювілей – 90 років.

На першій сторінці обкладинки: твір з циклу «**Погляд у безмежність**», полотно, акрил, 100x80, 2008-2013; на другій сторінці обкладинки: «**У просторі спогади блукають**», полотно, акрил, 76x60, 1996; на третій сторінці обкладинки: «**Затихлі струни**», полотно, акрил, 100x76, 1993; на четвертій сторінці обкладинки: «**В дорозі**», полотно темпера, 80x80, 1990.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

